

TATAIA

AMINTIRI DIN VIEAȚA LUI CALISTRAT HOGAȘ

DE SIDONIA C. HOGAȘ - FIICA SA

Stau la masa largă și lungă, ticluită după gustul tău—masă care altădată strălucea de tinerețe și voioșie, tăcută și văduvită de ele acum—și am în fața mea tristele rămășițe ale frumoasei și înfloritei noastre grădini de pe atunci.

Copacii, bătrâni acum și obosiți, fac încă strajă neclintită împrejurul scumpelor amintiri. Colo, părul gârbovit și noduros, de peste sută—vremelnic întinerit însă, cu câtă grijă și mângâiere parcă !—își apleacă duios ramurile albe de floare asupra vrafu lu de scânduri schiloade și rănite de furia fără zăgaz a războiului.

De atunci întunerecul și pustiul domnesc peste ceea ce altădată alcătuia dragul tău pavilion[1]) — locuința ta liniștită și singuratică de vară, care, oricând era luminată și vie, pentrucă în ea, fie în odihnă fie în veghe, totdeauna sălășluia sufletul tău ; pustie și întunecată de acum înainte, chiar prinsă în hora grațioaselor flori primăvaratice, pentrucă tu nu mai ești.

Mai departe, copacii, în vaer ușor și discret, plâng : acolo e mormântul unde altădată trăia ființa albă, modestă și cuminte a căsuței în care — cu alei de trandafiri, cu buchețele de „nu mă uita", cu versuri și cu prea frumoși și cuminți ochi negri — ți-ai înjghebat cuib de vieață ; iar sus, în cea mai înaltă, ferită și neîntinată parte a sufletului meu, dăinuește un chip luminos și senin, chipul tău, Tată !

Și acum, o rugă : din lumea aceea albastră — în care nu-i durere, de acolo de sus, unde acum odihnești, poate liniștit—așa cum altădată, pentru ființa mea mică și șubredă aveai bunătate și ocrotire, aibi și acum și ajută slabu-mi graiu o clipă, să-ți învieze sufletul, unic suflet al vieței mele !

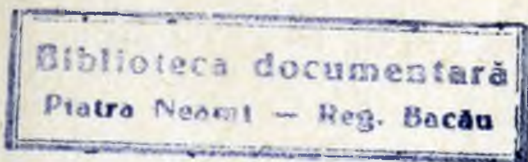
1) A se cerceta cifrele corespunzătoare din lămuriri, la finele broșurii.

Privesc în grădină: tot aurul soarelui de Mai a căzut pe crengile copacilor şi fac cunună strălucitoare, pogorîtă din înalturi, asupra nepreţuitului chip din mormântul amintirilor mele. Prin geamul deschis, zefirii, uşor şi mângâios, îmi trimit parfumul amar şi trist al liliecilor pali şi viorii.

Ridic ochii: cel mai din fund copac, un nuc, de peste întreaga ceată a copacilor, cată la mine şi-şi clatină viguroasele şi întunecatele plete, arar şi melancolic...

Protopopul Gh. Dimitriu și soția sa Mărioara
părinții lui Calistrat Hogaș

Din neam de răzăşi din Cuca [2]) se trăgea Dimitrie Hogàş sau Hogàşiu, preot la Sf. Neculai din Tecuci [3]), acela căruia, norodul, din cauza bunătăţii şi milosteniei lui, îi spunea sfânt. *)

Din căsătoria sa cu presbitera Ioana au rezultat cinci copii.

Cel dintâiu, Ioan Popovici, căruia i s'a dat titlul de „căpitan" pentru a fi scutit de dări. Numele de Popovici se trage de la „popă". Unul din copiii lui, Filip, mi se pare că trăeşte şi azi în Tecuci.

Al doilea, Petrachi Popovici zis Hogaş — agricultor la Priponeşti judeţul Tutova, unde are moştenitori.

Al treilea, Iosif Popovici, a fost profesor catihet.

Al patrulea, Gheorghe Popovici, fost scriitor—un fel de secretar particular al Domnitorului Mihalache Sturza; din cauza dragostei pentru una din frumoasele curtene, de tânăr a înebunit şi a murit, necăsătorit.

Al cincilea, Gheorghe Dimitriu, care a urmat ca preot tatălui său, tot la Sf. Neculai în Tecuci; hirotonisit preot la 1839, ales protopop în 1849, rămâne în această slujbă până la 1884, când se retrage la pensie.

In Tecuci, aproape de biserica Sf. Neculai, într'o căsuţă mică ce doar pe furiş de putea căta spre soare, de sub podoaba de dantelă fină şi mătăsoasă a salcàmişului din faţa ei — în căsuţa aceea, în traiu fără pricină, locuia, ca fost preot tot la Sf. Neculai în locul tatălui său Dimitrie Hogaş sau Hogaşiu, protopopul Gheorghe Dimitriu, împreună cu soţia sa Mărioara, a doua fiică a serdarului Gheorghe Stanciu de la Pechea, femeie înzestrată cu o fină şi rară inteligenţă. După primii patru copii, în anul 1849 [4]), în ziua de 19 April, gemen cu o fată, Lucia—în vieaţă încă, s'a născut Calistrat Hogàş cel de mai târziu.

---

*) Scrisoarea respectivă a d-nei Eliza Nănăscu, sora lui C. Hogaş.

Încă din faşă, căpos, bălan şi rău, aşa de rău şi neîmpăcat că biata maică-sa (bunică-mea), scoasă din fire odată, îi făcu vânt cu covăţică cu tot, de pe prichiciul geamului, drept în omăt: „să-l iee cine vrea, mie nu-mi mai trebue.... că tare-i rău şi hărţăgos...

Odată cu vârsta, creşteau şi nebuniile şi obrăzniciile băieţelului. Protopopul, dorind a-l dedica preoţiei, cum veni vrâsta de şcoală îl încredinţă, pentru începutul educaţiei, unui călugăr.

Dar nu mică îi fu mirarea când, după câteva zile, se pomeni cu călugărul necăjit şi foarte speriat, tânguindu-se de băiat că n'a putut face nimic cu el şi că... nu ştie unde-i, căci a fugit... când iată, apare în pragul porţii Nicoleanu, profesor la clasa IV-a primară şi bun prieten cu protopopul, ţinând de mână băieţelul căpos şi neastâmpărat.

Ce se întâmplase? Calistrat, nemulţumit şi nesatisfăcut de cunoştinţele ce căpăta la Sfinţia Sa, o tuli îndrăzneţ drept acasă, dar de frica mâniei părinteşti se ascunse într'o clae cu fân din grădină.

După o chibzuială de trei zile, flămând dar hotărît, se duse la prietenul casei, institutorul Nicoleanu, şi-l rugă să-i vie în ajutor, că el „nu vrea să se facă popă, ci vrea să înveţe carte"; să meargă cu el la babacă-su şi să pue cuvânt bun să-l dee la şcoală.

Şi veni Nicoleanu cu Calistrat de mână la protopop. Tatăl fu înduplecat şi băieţelul iertat şi înscris la şcoala primară din Tecuci.

Începu copilul a învăţa cu râvnă şi a scrie cu beţişorul pe nisipul netezit cu mâna, ori de câte ori slovele nu erau bine scrise.

„Cum te cheamă pe tine?" — îl întrebă profesorul, după obiceiu, în primele lecţii.

„Calistrat Dimitriu"—fu răspunsul copilului.

„Tu, în zilele tale, ai să fii un om mare; de acum înainte ţie am să-ţi spun Calistrat Hogaş, că aşa-l chema pe...." şi pomeni de bunicu-su de pe tată [5]): Hogàş dela „făgaş" sau „hăugaş" (un fel de şanţ)—şi Calistrat Hogàş îi rămase numele.

Magnetic îl atrăgea cartea, pentru care îşi părăsise cărarea, ce cu naivă dragoste i-o pregătise tatăl său, protopopul, cine ştie dacă nu mai puţin spinoasă, ca aceea către care, cu atâta ardoare, se asvârlise.

Dar dacă iubea cartea atât de mult, apoi nu mai puţin şi păpuşile îi erau dragi.

Casa dela Tecuciu în care s'a născut Calistrat Hogaş *Fotografie luată în 1934*

Cum îmi povestea una din surorile lui, ţaţa Profiriţa, jocul lui de predilecţie era cu fetele, surorile lui, „de-a păpuşile"; iar când acestea îl dădeau afară din joc, dispărea...

Dacă cei de acasă îl căutau, îl găseau tocmai afară din târg, departe şi singurel pe malul Bârladului, jucându-se cu crengi de copac sau, cu ochiul şi cu micul său suflet, cercetând întinsul câmpiilor şi infinitul zărilor...

Oare natura, încă de pe atunci îşi presimţea în el pe „nestrămutatul ei amant" cum îşi zice el, şi-l numeşte şi prietenul său, scriitorul Pătrăşcanu? Cine ştie!

Cum isprăvi cele patru clase primare, băieţelul fu trimis mai departe la Iaşi, la Academia Mihăileană şi iată-l elev de liceu, sârguitor şi lacom de a învaţa, a şti carte. Chiar din primii ani încolţesc şi încep a înflori în sufletul său şi alte sentimente: scrie versuri, epigrame, şi când „nineaca" (mama lui) are nevoe de o scrisoare de „duh", apoi Calistrat e acela care pe dată o făureşte.

La 12—13 ani, pentru prima oară, iubeşte.

Divinitatea lui e oacheşa Z... în vârstă de 18 ani, sora poetului Ş... Cum odăiţa copiilor nu era încăpătoare pentru patima sufletului său înflăcărat, apoi — ca atunci când, mititel, izgonit de surorile lui de la păpuşi îşi ostoia necazul în susurul blând al apei şi în liniştea întinsă a câmpiilor—tot astfel şi acum găseşte alinare în ochii dulci şi albaştri ai cerului, iar în crengile copacilor, ca 'n nişte braţe prietene, găseşte îndemn şi bine. Suit în copac, pe pagini multe îşi aşterne el dorul micului dar înfocatului său suflet, apoi, arzând cele patru colţuri ale scrisorii, mândru şi serios, o svârlea astfel pârlită, peste gard, în grădina visurilor lui.

Dar, copilăria, cu păpuşi, cu câmpii înflorite, cu zări nedesluşite încă, şi cu scrisorele de dragoste, încetul cu încetul dispare şi în locul copilului căpos, bălan şi foc de neastâmparat, apare adolescentul slăbuţ, cu privirea verde-albăstrie când ascuţită şi sfredelitoare, când melancolică, şi cu fruntea înaltă, largă şi prea frumos boltită.

Printre colegi şi prieteni de Academie, a avut pe Lambrior, C. Dumitrescu-Iaşi, Guţă Panu, Vasile Conta ş. a.

Prietenia cu acesta din urmă, numai moartea o întrerupe.

In 1867, când termină — cu laudă — Academia [6]), în sufletul tânărului cu prea frumoasă frunte, deopotrivă de intens şi

adânc, vibrează şi Voltaire şi Petrarca, dar mai ales Dante Alighieri.

Iată-l, după cât îmi spun amintirile, student tot la Iaşi, locuind într'o mică odăiţă la un călugăr, în ograda Mitropoliei, prea mândru pentru a primi ajutor de la părinţi, întreţinându-se aproape numai din ceea ce îi revenea de la lecţiile ce le dădea în oraş.

In anul 1869 se înfiinţează gimnaziul aici la Piatra, pe contul comunei. Calistrat Hogaş, student — urmase, mi se pare, doi ani la universitate — în urma unui concurs [7]) este numit profesor pentru întreaga parte literară; iar prin ordinul ministerial nr. 15.853, din acelaşi an, tot în urma unui concurs, este numit şi director gimnaziului.

Casa în care a luat fiinţă acest gimnaziu era a lui Manolache Albu, pe strada Alexandru cel Bun, actuala proprietate a d-lui Luca.

Vara, în zile şi la ore potrivite, pogorînd cărăruia dinspre casa Catincăi Economu, bunica lui C. Dimitrescu Iaşi — păşind peste un pârâiaş ce şerpuia pe lângă umila şi sărăcăcioasa căsuţă unde locuia Nusăl Croitorul (locul pe care se află acum hotelul „Bulevard"), pentru a coti spre dreapta, pe lângă casa cu livadă şi ograda înflorită a părintelui Costache Gheorghiu şi urmând apoi drumul mai departe, spre Arinii Bistriţei, — îl vedeai slab, subţirel, cu haine de culoare închisă, cu beţişor negru şi subţire în mână, cu pălărie cu boruri late de-o palmă şi cu o droaie de băieţi în urma lui: unul ducându-i pachetul din care mai totdeauna atârna câte un colţ de pânzătură albă, iar un altul având în grijă sau ţinând în braţe pe Diana, un cuţulan mare, negru şi lăţos; îl vedeai, zic, pe Calistrat Hogaş, directorul gimnaziului, agale-agale, ducându-se la scăldat la Bistriţa, împreună cu elevii prieteni, pe care-i găzduia şi-i hrănea pe de geaba.

Se ştie că Ştefan cel Mare avea obiceiul de a da unora din supuşii săi porecle. Astfel, când unul din credincioşii săi oşteni [8]), în preajma unei lupte, fu trimis de el spre a vedea dacă „departe-s Turcii" şi care nici când nu se mai întoarse, Voevodul, mâhnit, exclamă: „De acum s'a dus nădejdea mea"! Şi Nădejde le-a rămas nume de familie urmaşilor acestui oştean şi drept bogăţie, actul de proprietate ce-i făcea stăpâni pe o bucată de pământ, pare-mi-se pe la Certieni, *) jud. Neamţ,

*) mai sigur la Homiceni.

Calistrat Hogaş
absolvent al Academiei Mihăilene

dat lor de către Domnitor. Din generaţie în generaţie, acest document ajunsese, adus de către un bătrân preot venit anume la Iaşi pentru aceasta, în mâinele tatălui meu.

Documentul a fost încredinţat de către o rudă a mea, unui domn profesor universitar din Bucureşti, spre cercetare şi.... s'a pierdut.

De o culoare îngălbenită şi veştedă, ros pe la margini, cu slovele de abia distincte, muchet în patru şi legat cu un şnur de matasă ce probabil fusese verde, iar capetele şnurului prinse sub o pecete enorm de groasă, care pe vremuri părea să fi fost roşie.... parcă-l văd şi acum! Ultimul pogorîtor al acestei familii — Nădejde — fost polcovnicul Samoil Nădejde —căsătorit cu o descendentă a familiei Ciornei — care a avut trei feciori: Iancu, Gheorghe şi Ioan, [9]) şi o fată, Catinca.

Pe aceasta a căsătorit-o cu economul Costache Gheorghiu, preot la biserica Sf. Gheorghe, din Piatra-Neamţ.

Se aşeză noua găspodărie în casele lui Hagi Gheorghe din strada Emanoil Albu, date de zestre fetei Catinca; casă cu ogradă mare în care domneau trei peri bătrâni, cel din urmă sfărmat de o furtună în anul în care a murit mama mea (1935).

Era frumoasă tânăra preoteasă; obrazul roz-alb catifelat; părul lung de nu-l putea purta decât în două cozi lăsate pe spate, în culoarea cărbunelui proaspăt stâns, iar ochii îi avea la fel cu apa Bistriţei, acolo unde e mai liniştită şi mai adâncă.

Dar.... la patruzei şi doi de ani muri, lăsând pe părintele Costachi cu trei copii: Mihai, Costachi şi o fetiţă, Elena. Mihai îşi alesese cariera didactică: era profesor şi directorul gimnaziului — pe atunci — din Focşani. Costachi, băiatul mijlociu, urma medicina la Berlin şi la câteva luni odată trimetea certificate doveditoare de frecvenţă şi studii, scrise însă în latineşte.

Cum părintele Costachi nu le putea traduce, neştiind latineşte, după îndemnul unora se adresă pentru aceasta lui Calistrat Hogaş, directorul gimnaziului, care era şi profesor de latină; şi iată, într'o Duminică de Mai, de-amiază, pe cărăruia înfloritei ogrăzi, venind spre casă, cu acelaşi beţişor subţire în mână, cu aceeaşi pălărie cu boruri late, cu reveruri de catifea violetă la jiletcă, apare Calistrat Hogaş.

Când mama Ileana, bătrâna servitoare a casei, cu obişnuitul „poftim conaşule" îi deschise uşa odăiei în care părintele Costachi îl aştepta, Calistrat Hogaş desluşi în fundul odăiei, pe

colţul unui pat mare, moldovenesc, aşternut şi frumos învelit cu o scoarţă românească, o fetiţă ca de paisprezece — cinsprezece ani, tunsă, cu părul pană de corb lăsat în breton pe frunte, cu blânzi şi catifelaţi ochi negri; cuminte şi neştiutoare, se juca pe marginea patului cu un pisoi. Era Elena, copilul cel mai mic al părintelui Costache, orfană de mamă.

Şi venia Calistrat Hogaş ori de câte ori era nevoe de tradus certificatele băiatului de la Berlin. Dar mai venea pentrucă faţa casei *) părintelui Costache avea cerdac larg deschis spre munţi, pentrucă mama Ileana făcea cafele negre fără cusur, pentrucă în cerdacul acela era loc prielnic pentru scris versuri; şi mai venea Calistrat Hogaş pentrucă bucheţelele de „nu mă uita"—florile lui favorite, pe care le aducea regulat şi cărora el singur le împrospăta apa sau, la timp, le înlocuia cu altele—acolo pe prichiciul geamului zăbrelit al tăcutului şi singuraticului salon al părintelui Costachi, parcă-şi păstrau mai îndelung timp gingăşia şi delicata sănătate a sufletelor lor cereşti. Pe cărăruia împodobită cu versuri şi bucheţele de „nu mă uita" a ajuns Calistrat Hogaş, că în ziua de 21 Noemvrie 1870—când natura pentru prima dată în anul acela aşternuse sub paşii ei fina şi alba catifea a iernei—în salonul trist de proaspăta moarte a frumoasei preutese, să spue fetiţei: „să ştii dudue, că tot viitorul meu îl depun în mânile matale".

Cu acest unic dar, în seara aceleiaşi zile, fără fast, şi mai ales fără verigi groase de aur, ci cu două inele găsite la îndemână, Calistrat Hogaş se logodi cu Elena, fiica părintelui Costache Gheorghiu, nepoată după mamă, a polcovnicului Samoil Nădejde. Anul următor — 1871 — în ziua de 17 Ianuarie, în acelaşi tăcut şi trist salon, se celebră cununia lor [10]).

....Şi în casa în care, cu douăzeci-treizeci de ani înainte, luase fiinţă gospodăria părintelui Costachi, iată-l acum pe Calistrat Hogaş gospodar. A avut 8 copii: Eloiza, Cleopatra, Eugen, Cornelia, Cecilia, Aeţiu, Sidonia şi Mărioara. Din aceştia mai trăesc:

1) Cleopatra care, din căsătoria sa cu Emanoil I. Silberg, fostul profesor de matematici şi directorul liceului din Roman, are opt copii: Constantin, Sidonia, Alina, Alexandru, Petru, Theodora, Mărioara şi Ilenuţa.

---

*) Casa era situată în strada I. G. Duca (fostă Em. Albu) pe locul unde este azi clădirea Bogdan.

...In acelaş an (1869) este numit directorul gimnaziului Piatra=N. (Calistrat Hogaş)

2) Aeţiu — profesor la liceul din Galaţi.

3) Sidonia — profesoară de muzică la liceul de fete din Piatra-Neamţ.

Mă întorc înapoi c'o întreagă vieaţă şi privesc la lucruri, fiinţe şi fapte pe care de acum înainte nu le voiu mai putea nici pipăi, nici vedea, de cât prin puterea sufletului meu.

Din strada largă şi curată, cu căsuţe mici, albe şi pline de soare, te opreşti înaintea a două porţi mari, late şi înaltei — de scânduri crăpate pe alocurea, de un cenuşiu trist şi mohorît, pe semne de soare şi ploi multe — susţinute de bălămăli răşchirate de fier gros şi ruginit. Deschizi una din porţi şi, cât poţi cuprinde cu ochii, ai înainte iarbă sălbatic crescută şi înflorită; de abea prin mijloc dacă poate să şerpuiască, timid şi anevoe, cât ar încăpea horţiş un pas de om, o cărărue. Peste acest învălmăşag de iarbă şi flori, în fund, dacă te înalţi şi priveşti atent, vezi—din altă învălmăşeală înaltă de tot, de copaci, ivindu-se ca o pălărie enormă sură, lăsată pe ochi—un acoperiş de casă cam ţuguiat, de draniţă cenuşie, de sub care, peste iarba înaltă şi înflorită, cată să privească spre porţi, câte-va ochiuri de ferestre. Cum mergi pe cărare, aproape şi înaintea casei, iată iarbă şi flori se dau într'o parte şi fac loc unei hori de brazi înalţi şi ţepoşi, sădiţi de dânsul — de tata — câte unul de fiecare copil. Sui câteva trepte şi te afli într'un cerdac larg şi lat, în care se găseşte o masă mare şi întinsă cât toată lumea.

De priveşti din cerdac, ţi se arată înghesuita şi neclintita oaste a copacilor înalţi şi viguroşi ce străjuesc ograda de jurîmprejur.

Peziş, şi pe furiş, pătrund şuviţele de blond şi fin aur ale soarelui, iar cerul, cu tot albastrul lui, învălue şi ocroteşte parcă această împărăţie de flori şi verdeaţă.

Iată cadrul de linişte, senin şi căldură al unei zile de vară. Din acest cadru, clar în minte-mi, se desprinde un chip de bărbat. Potrivit de statură. Figura încadrată de o barbă tăiată scurt şi rotundă, de aceeaşi culoare castanie ca şi părul lunguţ ce-l poartă dat peste cap, spre ceafă. De sub sprincenele în formă de circonflex, iată privirea ascuţită, iscoditoare, şireată şi surâzătoare, a ochilor mici, albaştri-verzi, cu tonuri aurii, când melancolia sau nemulţumirea îi brăzda sufletul.

Priveşte făţiş şi parcă de sus, iar uneori capul imprimă

uşoare mişcări pentru a trimite la locul ei câte-o şuviţă de păr neastâmpărată ce priveşte şi mângâe fruntea.

Nicio bruscheţă în uşoarele, puţinele dar precisele mişcări ale mânelor mici; în tot fizicul e o înlănţuire de fine şi ritmate proporţii. Ceea ce predomină însă, şi întrebător îţi uimeşte atenţia, este fruntea: o frunte înaltă şi largă, minunat boltită, de o prea estetică expresivitate; un frenolog, studiind-o, ar constata poate că această frunte nu putea adăposti de cât gânduri şi idei adânci, senine şi nobile — nobile, senine şi adânci ca melodiile Beethoveniene... Îi tata.

Nu-i aşa? Pe paleta norilor plumburii, uneori prin destrămarea pâclelor groase ale toamnei, un crâmpei de senin de Octomvrie, ce ca o mângâere şi speranţă îl zăreşti, este cel mai frumos firmament; şi acest ochiu de adânc şi neasămuit safir, îţi învălue sufletul în înalte şi eterice pâlpâiri de suflu divin...

....Painjenişul mohorît de adânci melancolii ale vieţii mele se rumpe la un capăt şi lasă să se vadă, frumos şi drept, cum se arată în portul său, un chip de femeie: înaltă şi subţire, obrazul prelung de palid şi catifelat trandafir, gura mică peste care uneori, fugar, adie şăgalnic şi fin, o undă de zâmbet... Linia nasului dreaptă şi fără asprime, indică parcă o trăsătură a caracterului leal şi fără ascunzişuri. Sub o frunte netedă şi potrivită, cu sprincenele delicate şi fin arcuite, iată ochii care privesc drept la om, de un căpriu închis, mari şi adânci, în care s'a adunat toată bunătatea şi toate cuminţeniile.... De privesc de lături însă, statornicia privirilor te sfieşte. Podoaba părului frumos şi bogat, aproape negru, ce până în ultima ei clipă de vieaţă îl poartă în aceeaşi pieptănătură cu coc sus, cam pe creştet, face cunună chipului ei.

Mânele cu degete subţiri şi prelungi au puţine mişcări.

Pasul, vorba, ca şi gestul, îi sunt potrivite şi numai la locul lor. Un neadevăr sau o calomnie nu-şi găsesc aciuire în gândul ei.

Cuvântul dat îi este lege.

Foarte casnică şi foarte cu greu şi pe ales acordă cuiva prietenia; celui primit însă îi pune la dispoziţie tot ce are mai bun în sufletul şi casa ei.

De o decenţă şi puritate sufletească — inmaculate.

× Calistrat Hogaş cu prima serie de absolvenţi ai gimnaziului din Piatra-N. şi profesorii: Negrea, Tomescu şi Leonescu (dela stânga spre dreapta).

La ocazii, în atitudinile ei, cu sentiment de multă distincție și dezinteresat sacrificiu.

Când, în diferitele manifestări, îmi apare în minte ființa ei sufletească, parcă aș zice că în vinele ei circulă un sânge diferit de al nostru.

Ce frumos primește bucuriile oferite de vieață.... dar mai ales, cu câtă demnitate, ce discret, ce înțelept și cu ce ținută dreaptă și lealã pășește printre restriștile vieții care n'o îndoaie !...

....Și, multe de aceste răzlețe și timide podoabe sau lipsuri au alcătuit sufletul ei, al mamei mele. Sufletul acela care, neclintit, întreg și pentru totdeauna—după cum creanga de iederă sălbatică se încolăcește de niciun vifor n'o mai descleaștă, și cu mlădițele ei face grațioasă podoabă copacului rămuros de pădure—tot astfel, sentimente de modestie, devotament, abnegație — rămurele ale sufletului ei—le oferi de numai moartea le resfiră ; le oferi în ori ce clipă și pe viață, în luminoasă și măiastră ghirlandă, ce o înlănțui în jurul fremătândei și vibrantei vieți a soțului ei, acela care a fost Calistrat Hogaș.

Ca un principal și frumos motiv într'o operă, așa îmi apare mie, în decursul celor câțiva ani ai copilăriei mele, înflorita ogradă a bătrânei noastre case.

Făcuse tata, din acest petec de pământ, rai pentru noi copiii; mai întâi, pentru că niciodată nu lăsa să cosească iarba înaltă și înflorită, din care nici creștetele celor mai nălțuți dintre noi nu se zăreau. Doar numai pentrucă, supărată, foșnea pe alocuri iarba, sau pentrucă ici-colo, înaltele și palidele spice tremurau înfricoșate după puzderia de petale răvășite, sau pentrucă, cenușie de mânie, pufnea păpădia—doar numai după această zarvă, în parfumata și ademenitoarea societate a înfloritului fânaț, înțelegeai că pe acolo-i nebunatic furnicar de oacheșe și bălăi creștete. Apoi, într'o coastă a ogrăzii, tăinuită de un paravan de lilieci cu parfumați și viorii ciorchini, iată fântâna cu ciutură și cumpănă cu pietroiu atârnat de coadă.

De celaltă parte a liliecilor, pe covorul gri-roz al prundișului presărat pe alocurea cu pompoane mici de iarbă, anemic verzue, o altă bucurie a noastră tot după placul tatii: se răsfăța într'o balie mare, cristalul în mii de fețe al apei zilnic împrospătată, din care nu știi ce să culegi : poleiul sclipitor și amăgitor

trimis de soare, râsete de copii mici şi nebunatici sau, ceea ce —ca o prevestire de tristeţe—copacii din preajmă a tot ştiutori şi cuminţi, în stropi de topaz, lăsau să cadă asupra acestei vieţi în sclipiri, foile lor de timpuriu moarte!... Şi, bine sau rău, lăsaţi în voe ca nişte buruene în câmpie, creşteam în cea mai largă libertate.

Din sala lungă şi mai mult îngustă, dacă deschizi uşa din dreapta, intri în salonul în care domnesc liniştea şi răcoarea, şi 'n care un fel de sfială te cuprinde. Uiţi tot însă, îndată ce priveşti prin unul din geamurile mici şi zăbrelite cu fier, ce dau în grădină. Iată cornul cu trunchiul spân şi gălbăgios, cu frunza răruţă şi cu fructe de mărgean; iată agudul drept, prea înalt, cu falnică coroană; în fund, pe lângă gard, înşiruite, tufele întunecate şi înalte de smeură; de astălaltă parte, aleele de trandafiri, îmbrăcate în flori albe şi roşii; apoi în veselă societate: ronduri de bumbişori, bujori, panseluţe, în fel de fel de feţe, barba împăratului, catifeluţe, zambile albastre şi roz, zarnacadele, cănăfiori, lăcrămioare, înalte şi înzorzonate tufe de „boule de neige", seringaş, cuişoare, tufari aromaţi şi ghimpoşi, care străjuesc poarta grădinii, stânjânei, conduraşi, cerceii doamnei şi, printre toate acestea, rătăcite, chiar şi îmbujorate şi cărnoase căpşune... Şi cât soare pentru ele!...

Inchid ochii. Uşoare şi parfumate pale de vânt îmi aduc crâmpee de duioasă şi blajină poveste, ce cu glas tremurat şi bunuţ, din preajma casei, salcâmul bătrân şi sfătos le-o spune florilor.

Dacă deschizi uşa din stânga sălii, te afli în altă odae; nu-i nici tristă, nici întunecoasă aceasta. Aici se reliefează simţul estetic al unui oriental; cât ţine peretele din fund, în partea mai întunecoasă a odăiei, se ridică un piedestal înalt ca de-o palmă bună dela pământ, îmbrăcat la fel cu peretele şi cu podelele—în covor albastru viu, cu ghirlănzi de trandafiri roz.

Pe piedestal, faţă în faţă, între care, numai bine să încapă între ele, cununiţă de copii mici şi neastâmpăraţi cu jucărelile şi nebuniile lor, două canapele joase şi moi, îmbrăcate în adamasc roşu aprins, cu fine şi mlădioase arabescuri negre, discret conturate cu galben deschis; o masă rotundă—joasă în picioare; o etajeră şi alte câteva lucruri, în acelaşi stil, completează mobilierul.

Nestatornic şi curios, printre zăbrelele crucişe ale ferestrelor,

...De atunci întunericul și pustiul domnesc peste ceea ce altădată alcătuia dragul tău pavilion...

cată să pătrundă soarele; perdele lungi de albă și subțire pânzătură fac însă paravan și dămole c privirile arzătoare ale acestui nepoftit musafir, răspândind în odae dulce și liniștită lumină. Seara — de sub „abat-jour"-urile de cristal apalin, cu flori transparente, ale celor două lămpi înalte de marmoră albastră — lumina cuminte și albă atenuiază focosul roș al canapelelor, albastrul de noapte și rozul trandafirilor de pe covoare.

Aceasta e odaia turcească alcătuită după voia tatei.

Sue scările cerdacului un bărbat; în urmă servitoarea cu un geamandan atât de umflat încât crezi că-i gata să crape; și — sigur — deschis. Prin deschizătură dau navală și se înghesue să privească și ele, curioase parcă, fel de fel de articole de toaletă.

....„Hogășel!"... „Guță!" și tata se îmbrățișă din toată inima cu noul venit.

Noi copiii, roată împrejurul lor, privim pe musafir. E un bărbat elegant și de o frumoasă carură. Ochii mici, negri, prea focoși și neastâmpărați — te privesc cu atâta înțeles și mândrie că pe loc înmărmurești. E Guță Panu, bunul prieten al tatei și, în același timp, și al nostru al copiilor [11]).

Iată-i tolăniți picior peste picior, pe câte o canapea, în odaia turcească. Ce mai de râs, ce mai de vorbă și ce mai de fum de țigară!

De cum s'a aflat în oraș că Panu a sosit, la noi e un adevărat pelerinaj; prieteni sau partizani politici, toți se perindează și vin să-l vadă.

Soarele a trecut după munți; parfum exală iarba caldă și înflorită; în lumina diminuată plutește o oboseală plăcută; Guță Panu se joacă cu noi copiii prin ogradă „de-a ascunsu"; mama, prin casă, cu de-ale gospodăriei.

Rămas singur în cerdac, tata, în capul mesei, cu mâna stângă lăsată după spatarul scaunului — mână în care ține aceeași țigaretă lungă și neagră — cu capul sprijinit pe mâna dreaptă în unghiu pe masă, cu sufletul dus, privește departe, sus, peste munți.

.....Din când în când: „Multă minte mai ai și tu, Guță!" îl auziai, către Panu.

Dar noaptea, cu văluri întunecate și răcoroase, vine și

aduce copiilor frică şi somn. E linişte. De după Pietricica — pe infinitul tainic, catifelat şi adânc albastru al cerului — se arată, şi pe nesimţite se ridică, tăcută, palidă şi privind drept în faţă, luna; prelung şi somnoros, doar din când în când, în ritmuri obosite şi distante, câte un greier de mai ţârâe prin iarbă.

In cerdacul larg şi înhorbotat de tremurândele umbre ale copacilor din preajmă — la masă — au rămas doi bărbaţi. Celui din capul mesei, pe peretele argintat, în chip deosebit, i se profilează linia frunţii. E tata, în aceeaşi poziţie de visare...

Şi'n adevăr, tatăl meu era şi un visător în toată accepţia cuvântului. Zic „şi", pentrucă înainte de orice, el şcoalei îşi dedicase tot sufletul, cu toată puterea lui de muncă. Desamăgirile — şi a întâmpinat destule — şi le alina în mângâierea ce numai natura, cu frumuseţile şi singurătăţile ei ţi-o poate da. Nopţi întregi rătăcea sub clar de lună, fie singur, fie cu câte un prieten, pierzându-se în fel de fel de discuţii, sau numai ascultând şi confundându-se în unica armonie a tăcerii.

Unde-i prindea oboseala, acolo se odihneau: pe gura unui beciu părăsit, la cimitir, pe marginea vreunui mormânt, în pridvorul vreunei biserici...

De pomină a rămas un astfel de popas, la chiar biserica Sf. Gheorghe unde slujea bunicu-meu. Ca să-i fie mai pe plac tatei, repede a adus mama şi maşina de cafea ...în pridvorul bisericii. Vai şi amar însă de sufletele lor când bunicu-meu, dis-de-dimineaţă, a dat de urmele acestei isprăvi!

....„Nelegiuiţilor şi spurcaţilor!" Dar tata n'avea decât 23-24 de ani iar mama 17-18, şi bunicu îi iubea la nebunie, încât iertarea repede a venit.

Uneori pleca de dimineaţă şi hoinărea toată ziua prin singuraticele văi şi dealuri din apropierea oraşului.

Intr'o astfel de plimbare, în tovărăşia unui pârăuaş din valea Tempei — o vale foarte frumoasă de pe Cernegura Mare, botezată de dânsul cu acest nume — a scris în amintirea Floricicăi (d-na A. M.), „Popasul la isvor".

. . . .

Şi cum să-l uit? Ori în zadar
Sunt zile de noroc
Şi fericiri făr' de hotar
Şi negri ochi de foc?

. . . .

O zi aşa, nu va mai fi!...
Şi 'n ultimul meu ceas,
Ori amintirea va 'ndulci
Eternul meu popas?

Dar romantismul firei şi sufletului său încercuit de o vieaţă strâmtă, cerea ieşiri şi mai în larg. In vacanţiile mari, pornea. Cu un fel de bucurie stânjenită asista la preparativele de plecare. Pe strada liniştită şi plină de soare, iată-l — cu botfori peste genunchi, cu manta neagră, cu pălărie tot neagră, cu borurile late de o palmă — în mersul potrivit şi dămol al calului, plecând sub privirea noastră, ce-l urmărea din pervazul porţilor larg deschise şi-l pierdea din vedere când cotea pe după Şipote...

Unde se ducea şi când avea să se întoarcă, nu ştia poate nici dânsul, iar noi cei rămaşi acasă şi mai puţin.

Peste câteva săptămâni, pe negândite, porţile grele şi sure ale ogrăzii se deschideau şi pe cărărue apărea, ţinând calul de căpăstru, în costumul său de stăpân al codrilor, îmbâcsit şi sur de colb, cu un fel de tristă veselie pe faţa arsă şi bronzată de vânt şi soare.

Da, ori de câte ori se întorcea, era trist; aşa îl ţin eu minte.

Apoi, descotorisit de colb şi răcorit cu apă rece şi proaspătă dela fântână, picior peste picior, lungit şi înfundat pe canapea, într'un cot, prin rotogoalele de fum ale ţigării, ce părea pui de ţigară în vârful ţigaretei lungi de-un cot, mai mult prin semne şi mimică decât prin vorbe, plictisit şi anevoe parcă, ne istorisea crâmpee de pe unde se plimbase.

— „Ce ne-ai adus, tatae?“ noi copiii pe lângă dânsul... Şi, din desagul umflat şi ghionturos, scotea şi ne împărţea, mototolite şi umede, totuşi ochioase încă, cu cornițele lor de pufoasă şi verzue catifea, buchete de „Edelweis“, cules de dânsul de pe stâncile munţilor pe care se căţărase.

Mi se perindă în aducere aminte, toată vieaţa lui; şi acum, atât de târziu — prea târziu! — îmi dau socoteală de fina ţesătură a sufletului său, de altruismul până la uitare de sine şi de curajul ce-l stăpânea în împrejurări grele.

Odată ne întorceam dintr'o excursie dela Durău.

La Răpciune, de către învăţătorul Cădere fost elev al tatei, ni se pregătise o straşnică plută, cu bănci de jur împrejur şi

toată împodobită cu crengi de brad, mânuită de cei mai voinici și mai pricepuți plutași din partea locului. Ne primi voioasă Bistrița în mrejele ei de ape albastre. Mirezme de brad și isvoare, tainic murmur și cântec de ape, cer infinit de albastru, lumină aurie și surâzător azurată. Lin plutea pluta, arătându-ne și lăsând în urmă peisagii din alte lumi... O călătorie de vis...

Dela amiază în jos, călătoria noastră începu a deveni anevoioasă din cauza Bistriței care, de secetă, avea apele scăzute. Din lin și nesimțit, mersul plutei deveni greoi și horțiș. La tot pasul, apa hărțăgoasă și amenințătoare ne oprea pluta în colții ei de stâncă, ce rânjeau grozav ca alte dihănii, care de vâltoarea apelor negre și înfuriate ce le isbeau șalele, căutau parcă să scape, înălțându-se tot mai sus; și mai venea grăbit și întunerecul...

Ne apucă noaptea cam pe la gardul Oanțului — sau trecusem de acest loc, nu-mi amintesc bine. Pluta, despoiată de podoaba ei de brazi, zăcea în mijlocul apei, cu coasta acățată într'un dinte de stâncă. La dreapta și la stânga, până 'n cer de înalți și din ce în ce mai înghesuiți, gata să ne înăbușe parcă, se grămădeau amenințători și negri pereți de munte; împrejurul nostru, fără nădejde de scăpare, priveam cum ne 'ncercue și caută să ne înghită, din mai aproape în mai aproape, în încolăciri fioroase, șerpii de întunerec orb ai apelor ce prelingeau pluta în volburi și sinistru clipot. Drept complectare a situației, o groaznică furtună isbucni.

In beznă de prăpăstii, un mănunchi de suflete aciuite pe o așchie de lemn; la căpătul ei dinspre răsărit, ca un Christ, o vedenie de nădejde.

Astfel eram și mari și mici, biciuiți și aiuriți de furtună și groază, svârliți în aceste vâltori de negre ape întărâtate de cine știe ce demoni lăuntrici, svârcolindu-se înebunite între stânci năzărite și răpezite din fundul pământului până 'n 'naltul cerului; ghemuiți pe pluta sdrobită și prinsă în joc satanic, asupra căreia — în nezăgăzuite furii, de acolo de sus, cu alai de tunete și trăsnete, haotic și apocaliptic, înmiit repercutate în văgăunile și înalturile munților, desprinse din acele clipite în aur ale fulgerelor — se năpustiseră toate negurile, toți nourii și toate ploile.

De neuitat și de nedescris.

Luptă cumplită și pieptișă, încinsă între om și natura vajnic înfuriată...

Iată la fie ce clipă, din mersu-i avântat — cu gemete şi din toate încheieturile ei scrâşcnind, pluta isbită şi înfiptă în colţii stâncilor; iată prin potopul înfiorător de grozăvii, muntenii plutaşi, albe năluci, cu nebănuit curaj, prin întuneric şi potop, pogorînd în adâncul înfricoşător, şi cu icniri şi svâcniri înebunite, cu umerii sdrobiţi şi însângeraţi, proptind şi desrobind pluta din încolţirile de moarte; mai iată, prin spaimă şi furtună, prin acest uragan de groaznice simfonii, ne învălue, une ori a nădejde şi se înalţă tot mai sus, să răzbească până la stăpânul a tot, în rugăciuni şi cântece, vocile grave ale plăeşilor plutaşi. Inlemniţi, prin funinginea nopţii, prin torent şi spaimă, dibuim cu privirea... In picioare, pe marginea plutei lângă cârmaci, înfăşurat în mantaua-i neagră, stană de granit, neclintit, impasibil şi strein parcă, asistă la această orgie a tuturor furiilor năprasnic deslănţuite,... tata! In ultim şi răzbit spasm, hrentuită şi netrebnică, aşchia de lemn ce ne aciuieşte se poticneşte sfârşită. Iată-ne sortiţi mormântului de stânci şi negre ape; nici un cuvânt nici un vaer de nicăeri. In chiot prelung a desnădejde şi ajutor poate, şuerul unui plutaş sfâşie vâltoarea de iad, şi haosul imens şi clocotind îl duce şi-l poartă cine ştie unde peste hăuri şi văgăuni... Intr'un târziu, în derâdere parcă, prin hohotele infernale, atinge auzul aiurit un depărtat şi murind piuit ca de pui mic... şi parcă, parcă departe, acolo undeva, înpainjeniţii şi spăimântaţii ochi, prin negrele zabranice ale nemărginitelor şi mugindelor haosuri, în dibuiri înebunite, zăresc jucăuş şi nestatornic sâmburel, mijind a palidă luminiţă. Iată plutaşii sdrobiţi şi însângeraţi zicând: „De-acu ce-a vra Dumnezeu, că de aici înainte nu mai putem merge“... şi iată, stana neagră de lângă cârmaci, tata, se desprinde şi, spre un liman mai mult voit decât găsit, printre stânci şi negrele volburi ale apelor turbate şi poleite de necontenitele fulgere, orbiş şi fără precumpănire de potopul de tunete şi trăsnete ce par'că din mai aproape în mai aproape ţintesc obijduitele creştete, neînfricat şi'n luptă cu vâltorile înebunite, pentru ai lui cei fără apărare, voiniceşte face zăgaz groazei şi punte de scăpare din pieptul şi braţele lui.

Când am deschis eu ochii, tata era atunci pentru a doua oară profesor şi directorul gimnaziului de aici din Piatra. Am

mai spus, de cum îmbrăţişă cariera didactică deviza lui fu: şcoala şi pentru şcoală, aşa încât, tot ce la dânsul însemna inteligenţă, bunătate şi putere de muncă, fu, fără rezervă, pus în serviciile acestei instituţii.

Pe atunci frânele destinului oraşului erau ţinute şi conduse după placul câtorva bogaţi şi a altor câţiva politiciani; şi cum gimnaziul era întreţinut de către comună, natural că, împreună cu directorul, îl considerau datornicul ei, al primăriei.

Mica şi neobosita furnică, cu grija şi hărnăcia ei de a aduna hrană şi bine pentru ai săi, stingherea în drumuşorul ei pe gândacii prostănaci, leneşi, hrăpăreţi şi cu minte adormită. Nătângia unora şi deplasata politică a altora, nu de puţine ori ofensa pe liberalul şi independentul reprezentant al ministerului din capul şcoalei.

Cum Hogaş în vederile sale, mai ales educative, nu se lăsa cu niciun chip înduplecat şi cum avea riposta foarte vehementă, usturătoare şi făţişă, animozităţile şi contrazicerile nu conteneau.

Mai mult, Hogaş împreună cu mănunchiul său de prieteni şi partizani începură a scoate o mică gazetă, „Situaţia", prin care, nu numai că erau aduşi la simţul realităţii şi puşi la punct cei care nesocoteau şcoala, dar această fiţuică de hârtie, numai de-o şchioapă, mai dădea la lumina zilei şi afacerile nechibzuite sau îndoielnice ale unora sau altora, bunăoară:

Joi, 17 Martie 18....

Procurorul J. sau docarul cu doi cai.

Şi D-l J. a fost procuror; fericite timpuri erau acele când cumpăna temisei era încredinţată imberbilor ignoranţi care se jucau de-a procurorul şi care suplineau golurile lăsate de inteligenţă în pledoariile lor, prin un tuşit sau prin un cacofonic ăăăăăă... Cu toate acestea era odată secetă de capacităţi şi se umpleau fotoliurile magistraţilor, de multe ori, cu nulităţi de rasă, a căror sferă de gândire nu se întindea decât până la vârful nasurilor lor. Aşa dar, D-l J. a fost procuror, dar n'avea trăsură cu cai şi din simpla leafă de procuroraş, i-ar fi fost cam greu să-şi cumpere, mai ales că aceasta abea îi ajungea pentru porţiile sale nocturne. Se gândi dar fel şi chip, cum să-şi procure un echipaj cu zurgalăi, cu care să-şi preumble deşertăciunea şi să-şi umple golul sufletesc cu duruitul roţilor şi sunetul cadenţat al

clopoţeilor de pe hamurile cailor. Veni şi vremea aceia şi păcatul căzu pe un biet primar. Păcatul se vede îl împinse şi bătu într'o zi pe un ţăran. Acesta se jelui parchetului contra primarului, aducând ca probă pentru bătaia suferită, turaua pe care potcoava primarului i-o zugrăvise după cap în caractere vinete. Nu trecu mult şi veni şi primarul, se duse la procuror, care făcu deocamdată pe integrul; primarul însă nu era om prost; mai văzuse el multe de acestea; se lipi aşa dar pe lângă el şi-i şopti o vorbă la ureche; leul deveni miel şi peste câteva zile primarul fu disculpat. Lucrul însă nu se termină aice. Vorba ce primarul o spusese procurorului la ureche rămăsese vorbă, căci nu se prefăcuse încă în realitate sunătoare, precum glăsueşte art. 37 din legea chiverniselelor şi procurorul se ţinea amăgit. Cu toate acestea se hotărî să nu rămâe gratis economisirea ce făcuse primarului.

Astfel, într'o zi, tot păcatul puse pe primar să vină la târg cu un docar cu doi cai frumoşi, equipaj pe care poate şi el îl căpătase, Dumnezeu ştie cu câtă stăruinţă. Procurorul însă, nici una nici două pune mâna pe el, îl trage în ogradă la Domnia sa şi, la câteva zile, avurăm plăcerea de a vide un procuror cu zurgalăi, străbătând înfumurat stradele oraşului, iar mojicimea pedestră, lipindu-se de garduri pentru a face loc trecerii lui teribile. Nu trebue să omitem şi faptul că zurgalăii erau de trei mărimi şi că, prin urmare, produceau trei sunete de diferite intensităţi. Cei mijlocii, în loc de tonul muzical „fa", produceau într'un mod foarte distinct silaba „can"; cei mai mici, în loc de „si" se păreau că pronunţă lamurit „ci", în timp ce cei mari, lăsând la o parte sunetul „do", emiteau terminaţiunea rusească „coff". Toate lucrurile au limba lor; pentru ce zurgalăii singuri ar fi lipsiţi de acest dar natural?

Lupta aceasta împotriva unui oraş întreg de politiciani, îi creiă o situaţie de aşa natură, încât comuna, ca să se debaraseze de acest nepoftit şi indiscret inspector al unor stări de lucruri prielnice unei politici de interese personale, condusă şi de mediocre mentalităţi, pe negândite desfiinţă gimnaziul.

....„Cine eşti d-ta domnule, de vorbeşti astfel?" Intrebă Chiţu, ministrul instrucţiei de pe atunci, privind spre tânărul

cu ochii vineţii, şi cu frunte prea frumos boltită. Ii spuse tata păsul ce-l adusese spre el, iar ministrul îi oferi direcţia unei şcoli normale din Bucureşti.

Neprevăzător şi — ca totdeauna — nechibzuit, tata refuză, alegându-şi Tecuciul, orăşelul lui natal. Ministrul doar atât mai adăugă: „Să ştii, domnule, că norocul odată bate la uşa omului".

Şi tata plecă la Tecuciu, [12]) apoi la Iaşi.

Dar chemările şi mrejele nopţilor noastre de aur, a Bistriţei cu undele ei străvezii, a catifelaţilor codri cu tainice poteci cu umbre şi tăceri de nepătruns, erau de neînvins; de neînvins erau chemările singuraticului său prieten, Ceahlăul cu găteala lui de Edelweis, cu fruntea în azurul etern. Ş'apoi, aici în Piatra, rămăsese cineva care purta prietenie şi aprecia calităţile sufleteşti ale tatei: era marea şi influenta personalitate politică, acel rafinat, select şi prea inteligent boier de viţă, Colonel Roznovanu, care dându-şi socoteală de multe, imediat ce gimnaziul se reînfiinţă, ceru ministerului şi Hogaş fu din nou readus ca profesor la Piatra (ord. nr. 4768 din Aprilie 1881) de istorie şi geografie. In anul 1882, prin ordinul nr. 15439 din 16 Octomvrie, Tocilescu — ministru de instrucţie pe atunci — cere primarului de Piatra-Neamţ: „D-ta fiind în măsură a cunoaşte pe toţi profesorii localnici, vă rog a recomanda pentru direcţia gimnaziului pe cel mai apt şi mai diligent". Hogaş fu recomandat şi numit director.

In anul 1885, sub direcţia lui, gimnaziul trece în contul statului (25 Aprilie 1885).

Să revin.

Aşa încât după o plimbare de 2—3 ani, iată-l pe tata, cum zic, pentru a doua oară la Piatra.

Şi credeţi că veni pocăit? A fi cerut acestui suflet înflăcărat şi setos de lumină, dreptate şi progres, să privească indiferent o stare de lucruri îndoelnică, era o imposibilitate.

Deci lupta începu mai dârză şi mai făţişă.

La un moment dat „Situaţia" — din cauza intervenţiei celor vizaţi, nu mai putea fi tipărită în oraş; dar tata, care era capul născocitor al tuturor drăciilor, găsi şi pentru aceasta o soluţie. Joia dis-de-dimineaţa, malul Bistriţei era negru de norodul care cu asalt lua căruţa ce venea pe drumul dinspre Bacău, căci aducea „Situaţia", tocmai acolo tipărită. Bietul bunicu-meu! Mult

năduf şi amar i-a mai pus în suflet tata. Îi tremura sufletul la fiecare pas bătrânului, pentru acest iubit şi mare neastâmpărat copil. Venea pământiu la faţă... „Măi Hogaş, păzeşte-ţi treaba măi — şi taci, că uite mi-a spus cutare că o să-ţi tragă o bătae să te lase neom, pentrucă nu le dai pace".

„...lor mascarale... să poftească să pue mâna pe mine.... am să le arăt eu..." îl auzeai pe tata ripostând. Altă dată, mai înfricoşat, mai negru de supărare, îl povăţuia pe tata:

„Pentru Dumnezeu, Hogaş, astâmpără-te! M'a oprit azi în drum X. şi mi-a spus că are să te împuşte ca pe un câne, pentru cele ce ai scris în gazetă despre el".

Ca lovit pe nedrept cu un biciu peste faţă, tata, la aceste ameninţări, cu vorba şi cu condeiul, lovea cât putea mai în plin şi din ce în ce mai rău şi mai adânc.

A fost sortit ca să nu părăsesc niciodată casa părintească, aşa încât am la îndemână, cu toate filele ei, cartea vieţii tatălui meu.

O răsfoesc... nu găsesc fapte importante; găsesc numai trăsăturile unui caracter cu originale manifestări, isbucniri de flacări vii şi luminoase, pe care însă mediocritatea unei vieţi impuse de împrejurări, le-a acoperit cu un văl de ceaţă.

Foarte precis, esenţial şi laconic la vorbă.

Un cuvânt spus pe jumătate, o mimică, o aruncătură de ochi peste arcul auriu al ochelarilor, un gest abea schiţat sau o mişcare a capului, îţi sunt suficientă explicaţie a stării lui sufleteşti; sau el, prin una din acestea, îţi explică fapte şi situaţii pentru care altcineva ar întrebuinţa capitole întregi.

Cu câtă expresivitate şi agerime pătrunde detaliile ca şi întregul!

Câtă ironie cuprinde o privire sau o mimică a lui!

Rar brutal de sincer; mai totdeauna însă caracterul îi e înveşmântat elegant şi diplomat.

Credul şi capricios ca un copil.

In general fără voinţă, care uneori însă cu îndărătnicie mare şi-o afirmă.

Mult amator de „dolce farniente", şi totuşi neobosit muncitor.

Violent ca o grozavă furtună în plină vară, repede trecătoare, care lasă în urmă numai cer infinit de clar şi strălucitor soare.

Cu apreciere, memorie şi echilibru vizual de o rară fineţă

şi precizie; o culoare sau o haină alese de el sunt fără greş, în perfectă concordanţă cu sufletul şi fizicul cuiva.

Oricine, oricând şi oricum, este primit cu întreg şi deschis suflet în casa lui.

Chiar defavorabilă fiind aprecierea, nu procedează faţă de cineva decât totdeauna cu acelaşi dezinteres şi aceeaşi lărgime sufletească.

Cu frumoase şi foarte agere aptitudini în orice ramură de artă sau altă direcţie a intelectului.

Impetuos, risipitor, neprevăzător şi necumpănit, a dispreţuit totdeauna banul.

O mulţumire sufletească a sa, ce frumos şi bogat se revarsă asupra celor dimprejur!

Gânditor sau tăcut, nu e posac.

Spontan.

Fulminant.

Concis.

Fără greş, caracterizează ceva sau pe cineva.

Muşcătoare, ironică, [13]) hăzoasă şi plină de simpatie îi este discuţia, în care totdeauna primează.

In toate cade ca mâţa în picioare.

Argumentarea, puterea de convingere şi prezenţa de spirit, în fine prestanţa sufletească şi intelectuală, bazate — sigur — pe inteligenţă şi cultură, îi sunt arme de luptă prin care totdeauna învinge.

Ţinteşte astfel încât cuvântul lui totdeauna îşi atinge scopul.

Când fostul său elev, C., ajuns primar prin împrejurimile Pietrei, fu acuzat ca părtaş (moral) într'o afacere îndoelnică, a fost deajuns depoziţia şi cuvântul fostului său profesor şi director de gimnaziu, Hogaş, pentruca inculpatul să fie achitat.

Zarvă, forfoteala şi comentariile unei săli de judecătorie la Iaşi; umblă, îşi face loc printre lume, cercetează, iscodeşte şi întreabă pe unii, pe alţii, bietul ţăran: „Unde-i boeru cel cu pălăria mare, să-l văd, să-i mulţămesc şi să-i sărut mânile, că el m'o scăpat de puşcărie". Căci, în adevăr, aşa era: după deliberarea juraţilor, ţăranul îşi aştepta verdictul de condamnare. Inainte de cetirea verdictului, nu ştiu în ce calitate, ca prim jurat poate, cere cuvântul Hogaş; argumentează, susţine cauza acuzatului în aşa mod, încât, spre mirarea tuturor, ţăranul este achitat.

După cum cu o mişcare de deget dărâmi o casă de cărţi

de joc, tot astfel cu un cuvânt spulberă teimeinice convingeri.

Te încântă prin fineţa intenţiilor şi a ideilor.

Enervează prin precizia şi ironia argumentărilor, sau a replicilor totdeauna noi şi originale.

Lipsit cu totul de simţul practic.

Dezinteresat şi altruist până la uitare de sine, cu câtă uşurinţă şi bucurie, abea eşit de pe băncile academiei, renunţă în favoarea prietenului său C. la o bursă pentru continuarea studiilor în străinătate.

Egoist într'o singură situaţie: în plimbări sau excursii, iată-l cu pălăria pe cap, cu mânile în buzunare, el înaintea tuturor, singur şi tăcut, absent pentru toţi şi doar cu cleştele să-i scoţi vorba din gură.

Cu mândrie şi nobleţă înăscută, în vederile sale.

Niciodată vulgar; nu huleşte şi nu bârfeşte pe nimeni.

Parfumul, fardul şi cochetăria, mai ales când acestea sunt rău plasate — la femei, ca şi fanfaronada şi sărăcia sufletească la bărbaţi, singurile aduc pe buzele lui, aspre, amare sau foarte amuzante critici; încolo perfect indiferent şi discret.

După cum priveşte cele religioase, l-ai crede ateu. Şi fără voie îmi vin în minte unele întâmplări.

Era în seara de Inviere.

Bunicului meu i-ar fi făcut mare plăcere să aibă, pentru aceste clipe sfinte, printre credincioşii din biserică, şi pe tata; pentru asta a găsit de cuviinţă să-l îndemne a veni la biserică, făcându-i şi puţină morală.

„Cum, tu să nu vii la biserică, tocmai tu, ginerele meu şi director de şcoală?"... şi multe altele...

„Aş veni tată, dar... n'am lumânări", îi răspunse cel moralizat.

„Iaca vă trimit eu lumânări, numai să veniţi".

(Printre cei moralizaţi se număra şi doctorul Constantiniu, fratele mamei).

„Să ştiţi că nu ies cu Sf. Inviere până ce nu vă văd lângă altar", le spuse ca ultim cuvânt, înviorat şi mulţumit, bunicu.

Zis şi făcut. La ora hotărîtă, agale, agale, iată-i pe toţi trei (mama, tata şi doctorul), suind panta îndulcită a şipotelor şi cotind spre Sf. Gheorghe. In drum se iscă, fireşte, o discuţie între ambii bărbaţi — unul poet, celălalt medic.

.. Ba mai mult, intrară în discuţie, ca afirmare a părerilor

lor şi nevinovatele lumânări, care, fragile şi subţiri, uşor şi cele dintâi, cedară: se frânseră, bietele...

Ca o piază rea, iată în faţa bisericii o trăsură slobodă....

In noaptea aceea de Aprilie, aerul era atât de pur şi suav, luna nevoalată de sus, din cuibul ei de albastre catifele, înmărmurită, privea atât de clar şi nevinovat, iar natura, pentru a sărbători aceste clipe unice şi sfinte între sfinte, îmbrăcase atât de imaculate şi înflorite vesminte... Sufletele celor trei „credincioşi" vibrară adânc şi armonios.

Seduşi şi hipnotizaţi de acest concert feeric de reînviere a naturii, din legănatul dămol al trăsurii, se treziră pe malul proaspăt învesmântat şi înmărmurit de taină al Bistriţei, ascultând trilurile argintii ale undelor tinere de Aprilie.

. . . .

Imi vine în minte altă năzbâtie a tatei.

Un înalt prea sfinţit Mitropolit, numele îmi scapă, trecea prin Piatra, ducându-se mai departe spre munţi. Nu ştiu cine găsi de cuvinţă ca, între cei ce formau alaiul de călătorie al prea sf. sale, să bage şi pe tata, ba chiar să-i servească înaltului prelat de companie în timpul drumului. Discuţii, pe târâm religios sigur, se iscară între prea sf. sa şi tata. Modul şi vederile lui nefiind probabil pe placul prea înaltului, iată că pe la mijlocul drumului, Sf. Sa, enervat, îl apostrofează: „d-ta, domnule, eşti un ateu", şi îl invită să se pogoare din trăsură.

. . . .

In biserica din cartierul liniştit, în seara aceea doar lumina plăpândă a câtorva lumânări văpăiază ora de denie. Cu întretăeri, cu şubrede şi tremurate nuanţe, cu glas dămol şi ostenit, se şoptesc crâmpee din divina citanie; printre puţinii închinători, unul, pe care nu-l prea ţineam ca atare, îmi atrage luarea aminte: este tata. Şi pentru aceasta, din umbra mea îl privesc: tremurătoare şi pâlpâinde lumini în uşor, de sus pogoară şi îi învălue făptura. Ochii nu-i mai sunt nici iscoditori şi nici şireţi. Ce vrere are sufletu-i şi unde-i este trimis, de în aceste ferestre ale sufletului se străvede atâta desprindere de sine şi 'n infinit căutare?

Dacă în această minte dăinueşte ateismul, atunci pentru care cuvânt, minunata boltă a frunţii lui, atât de împăcat şi atât

de calm, se închină sub semnul divinei şi liniştitoarei cruci a mânei sale?

Dacă este ateu de ce, într'o scrisoare adresată unei prietene spune:

17 Decembrie 190...

...Facă-se voia sfântă a Celui de sus!...

Mai departe aceeaşi scrisoare:

...Mulţumesc lui Dumnezeu şi-l rog fierbinte, cu lacrămile 'n ochi, să te aibă veşnic în sfânta Sa pază

In alta: „Dumnezeu e mare".

La un ordin ministerial cu privire la unele reforme de introdus în şcoală, în vederea educativă a tineretului, între altele opinează:

„Unul din cele mai mari rele ce bântue tinerele noastre generaţii şcolare, e lipsa de religiozitate, care a pătruns şi în familie. A sădi în copil simţul religios şi frica de Dumnezeu, ar fi poate cel mai mare triumf şi cea mai mare şi mai puternică reformă sufletească.

Dar s'a mers aşa de departe pe calea necredinţei şi a lipsei de respect pentru cele Dumnezeeşti, încât sau cred că ar fi cu neputinţă o îndreptare, sau că s'ar considera ca aiurare mijloacele ce aş propune: oricum, cel mai mare reformator şi salvator al neamului nostru ar fi un al doilea Nazarinean".

Cu auz şi simţ muzical foarte desvoltat.

Odată, în calitate de director la Alexandria, în vederea unei producţii şcolare, asista la o repetiţie de cor... „Măi Filip, se adresă maestrului dirijor: aici — îi indică un pasaj dintr'un cântec — să ştii că-i falz" (nu pronunţa falş) nu sună bine.

— „Nu domnule director, aşa-i cântecul".

— „Bine măi, aşa o fi, cum spui tu — că eşti de specialitate, dar să ştii că acolo nu sună frumos".

— „Ştii ce, domnule director? Nici pe a mea, nici pe a d-voastră. Trimit cântecul la Iaşi, lui Muzicescu, care mi-a fost profesor, şi cum va spune dânsul, aşa rămâne".

— „Chiar aşa".

Zis şi făcut.

Când, după câteva zile, nerăbdători amândoi cercetează partitura corală sosită dela Iaşi, la pasajul cu pricina găsesc corectat cu roş de mâna maestrului, aşa cum auzise tata.

Nenutrind cel mai uşor gând compensativ, discret, fără

rezervă şi din cea mai curată şi spontană pornire sufletească, a împărţit totdeauna numai binele.

Se dusese tata la Iaşi să ia pe surorile mele dintr'un institut unde-şi urmau liceul; până să se gătească fetele de plecare, nu ştiu cum se făcu şi iată-l pe tata, poznaş cum era el, în ograda unde-şi petreceau elevele recreaţia de după dejun; cătau ele şi cu nedumerire şi cu sfială, când la nepoftitul şi originalul musafir cu pălăria cât roata carului, când la coşărcile olteanului, încărcate cu fel de fel de bunătăţi care, se ştie, fac deliciul recreaţiilor şcolăreşti, mai ales la şcolile cu internate.

Pricepu tata: „măi, cât să-ţi dau eu pe ceea ce ai tu în coşărci?" Până ce chibzue olteanul preţăluiala, cât ai clipi din ochi, toate elevele şcoalei fură împrejurul tatii şi a coşărcilor, care cu frăncuţe în mână, care fără, totuşi, nerăbdătoare şi curioase să asculte desfăşurarea şi mai ales să audă sfârşitul acestui apetisant proces dintre oltean şi nepoftitul musafir cu pălăria cât roata carului.

Ce se petrecu în imediata clipă care urmă după: „Hai, ia poftiţi, Duducilor, luaţi fiecare ce voiţi din coşărci, că sunt ale dumnevoastră", în sufletul acestor mici şi pofticioase rozătoare, e inutil de spus şi uşor de închipuit.

Cunosc atâtea persoane care azi ilustrează diferite branşe şi care, altă dată, ca şi noi copiii lui, au avut din plin căldura căminului şi sufletului lui Hogaş !...

Răsbunarea, invidia sau ura nicicând n'au găsit loc în sufletul său, şi doar au fost destui care să-i aducă suferinţă.

7 Ianuarie 193..

Câteva hogege fumegă; de sub glugile pufoase şi albe de omăt, pe furiş privesc ferestrele caselor. Mai mult ghiceşti munţii, prin pâcla alburie şi geroasă. Vata cerului nu dă nicio nădejde de soare.

In această feerie de alb şi îngheţ, doar atât: prin ceaţă şi ger, semeţ se profilează în sus, zugrăvită în cărbune, o pată mare, răzleaţă; ba nu, e un brad falnic, ţăpos şi negru.

Frrrr.... din sbor de săgeată, pe omătul din grădină se opresc: trupuşoarele ghemuţe, cenuşii şi sburlite, ochişorii gămălii lucitoare de bold, pe beţişoarele subţiri ale picioruţelor,

în focul gerului, saltă, tremură din aripioare, şi în mişcări de clipită, graţioase, se sucesc, sfredelesc cu ochişorii în sus, într'o parte, în alta, sărăcuţele vrăbiuţi!... Unde-i tata, să aibă grijă să le pue, ca altă dată, de câteva ori pe zi, cum avea el obiceiu, în loc ferit, fărmături anume mărunţite, pentru ciocuşorul lor?

Iubitor şi foarte blând cu desmoşteniţii de soartă în patru labe; toţi cânii vagabonzi şi mâţele bolnave şi fără stăpân, erau aciuiţi în casa noastră; câţi copii, atâţia câini, dacă nu mai mulţi; cinci-şase la număr, erau puţini; cei din drum, de pe lângă poartă, hrăniţi şi ei, nu se mai numărau şi totdeauna grija de aceste vietăţi aşa zise inferioare — şi poate singura — a fost lege de educaţie pentru noi copiii.

...„Ia vezi tu, Sidonie, (eram ca de vre-o patru-cinci ani) că Zambilica (o căţeluşă mică şi numai zulufi) are o bubă la ureche; fă tu nişte ceaiu de romaniţă şi spal-o“...

...„Saracu Suru, (un câine bătrân şi surd) a murit! Hai fetelor să-l îngropăm — eu îi sap groapa“.

Dimineaţa în sufragerie. In capul mesei lungi stă tata. Roată împrejurul lui, cuminţi pe cât posibil şi atenţi ca nişte elevi când li se citesc notele, toţi câinii din ogradă: Sfârlează — blând, lung în labe, cu benchiuri galbene la ochi; Aurel — posac şi hărţâgos îşi roteşte a sfadă, jur împrejur ochii, şi-şi arată în zâmbet discret, câineştii respectabili; mai alături „Ploşniţa“ — supranumită astfel de tata din cauza sluţeniei şi vioiciunii ei, lungită pe lăbuţele-i late şi înzorzonate cu blăniţă — îşi aşteaptă rândul, dar nerăbdătoare, într'una îşi tremură ciombul ei de codiţă.

Iacă şi Mimi cu ochii ei duioşi şi înţelegători, cum nu la mulţi oameni am văzut, iacă şi Lelica, un momps cu căpuşorul minge negrie, cârnă cu ochii vioi şi bolohăniţi.

In mijlocul mesei, stăpân pe situaţie, ca un aristocrat în ţinută, din îmbrăcămintea-i cenuşie închis, din care doar — în dungă — de sticleşte smaraldul ochilor lui, stă „Mumu“ pisoiul cel favorit tuturor, pe când, de pe colţul mesei din stânga tatei, Pătăţăl, din danteluţe albe şi zulufi cafenii, aruncă din când în când, spre toată această plebe, privirile mândre şi reci ale ochilor lui albaştri.

...Stau şi aşteaptă toţi, căci tata le împarte masa de dimineaţa.

„....Am auzit că ai pus să împuşte pe Turcu; ai făcut tare

rău, era singurul dobitoc la care mai ţineam; tot aceea făcea dacă puneai să mă împuşte pe mine... Era turbat?... C. H.“ spune într'o scrisoare tata, cu privire la un câine — Turcu — coteiul de ogradă şi prietenul de joacă al nostru, al copiilor...

Şahist de forţă, ca şi elegant danseur.

Cu o forţă fizică puţin comună.

Privea în faţă pericolul şi neînarmat mergea spre el.

Odată, la Iaşi, într'o noapte întunecoasă şi cu vânt urît de toamnă, cam pe 12—1, deodată o bufnitură, un vălmăşag de glasuri omeneşti şi câneşti — erau vre-o opt câini în ogradă. Fără să stăm la gânduri dăm busna afară (nu eram culcate noi, fetele)... In corul de toate glasurile şi superlativ de intens al celor opt dulăi, prin întuneric şi vânt, distingem o cogeamite namilă de om, care mormăe: „.. apoi aşa...“ De cealaltă parte a casei, în pervazul uşei luminate dinăuntru, tata, impasibil, în costum de noapte, cu mânile 'n şold: „Mai vrai, mai poftim“...

Noi cu inimile cât puricele, pricepând: „da ce-i tatae, da cum, da...“ „Ei, ce să fie“? el de colo, nici de cum impresionat: „eu scriam; prin geam (nu suferea storuri) am văzut pe, unul, cum se necăjea să-l deschidă. I-am dat pace. Neizbutind s'a dus la uşă şi a început a şurubui broasca. Atunci m'am dus am deschis uşa şi până să-mi spue ce vrea i-am dat două palme şi-a căzut jos. Acu îl judecă şi-l petrec cânii. Da... ce-aţi eşit degeaba prin frig“? Ia, mai bine hai faceţi o cafe...“

Neobosit observator, una din plăcerile lui de predilecţie consta în a observa, mai ales natura, în diferitele-i manifestări. Era frumos şi calm, îl vedeai ceasuri întregi stând cu capul sprijinit pe mână, cu privirea dusă... Incepea furtuna, iată-l neastâmparat, mai neastâmpărat ca cel mai neastâmpărat copil; cu cât furtuna era mai în toiu cu atât iată-l pe tata printre uşile lăsate deschise, cu droaia de căţei după el, acum la un capăt al casei, acum la celălalt, acum pe la geamuri, acum în cerdac; cu mânile în buzunare, cu părul vâlvoi în joaca vântului, cu priviri agere şi ascuţite, cercetând, iscodind — să răscolească parcă tăriile înfuriat deslănţuite.

Această făptură de om, cu aspectul ei de impasibilitate care, când vrea pumnul îi e măciucă de prăpăd, n'o crezi încăpătoare şi tăinuitoare de atâta succeptibil şi atâta subtil.

O vorbă, o inflecție de voce sau o mimică nepotrivită îi iau și stăruință și bună dispoziție.

In odaia turcească, pe peretele din fund, trandafirii purpurii ai covorului albastru fac ghirlandă împrejurul unei rame subțiri și aurii de portret. El reprezintă, în ținută trufașă, chipul unui moșneag cu barba albă și ondulată, cu un fel de tichie brodată și cu canaf pe cap, cu o privire aspră și grozav de poruncitoare. In orice colț al odăii ne-am fi aflat noi copiii, privirea înfricoșătoare din portret era cu noi. Săltați pe vârful picioarelor și cu nasul lipit de marginea pe jos a ramei aurii, pe fâșia albă din josul portretului silabiseam numele scris cu litere mari, din câte două liniuțe subțiri fiecare literă: „G-i-u-s-e-p-e-G-a-r-i-b-a-l-d-i".

Hăt târziu, am aflat că tata fusese în tinerețe garibaldian. Și când, pe pereții lăuntrici ai uneia din casele noastre văzurăm urmele de zugrăveli albe și negre — casă în care fusese „logia" societății, am aflat că pe vremuri, în anii de la Piatră, tata fusese membru într'o societate francmasonă și'n alta (sau poate tot în aceea) de binefaceri, ale căreia ramuri din spre depărtate țări se întindeau până la noi.

Foarte cumpătat și sobru.

In ceea ce privea persoana lui se mulțumea cu te miri ce.

Nu admitea să fie întrebat „de ce, când sau cum", de nimeni și pentru nimic. Asemenea ne acorda deplină libertate în toate acțiunile noastre.

Pe gerul cel mai aspru de iarnă, nu purta nici mănuși și nici palton, ci numai când „crăpau ouăle de corb", peste surtucul totdeauna descheiat — „nu mi-i îndămână dacă-l încheiu", adăoga el la dojenile noastre — purta numai o pelerină neglijent aruncată pe umeri, și aceea tot descheiată; din care cauză, involuntar, ca și bumbii de la jiletcă, se zărea și mult cântatul lanț de ceas — nu de un cm. grosime! — lanț ce, în ultimul timp, cedând unui capriciu de cochetărie al surorei mele, i l-a dat cu condiție: „să-mi dai un șiret ori un alt lanț — cât de prost — să-mi ție ceasul căci altfel îl pierd"... și astfel, a fost înlocuit cu unul de un metal oarecare. Lipsit de orice atenție sau cochetărie în ce privea îmbrăcămintea sa, chiar pe eleganta estradă a Aulei Universității, nu s'a sfiit să pășească cu

„ciobotele" —aşa pronunţa tata !— pingeluite. Indiferent dacă se va zări, de sub mâneca elegantului frac, manşeta albă cu „mustețile neglijent tăiate... La sfaturile şi dojenile noastre în privinţe de soiul acesta, răspundea cu cea mai dispreţuitoare mişcare de umeri şi cu : „ia lăsaţi-mă 'n pace bre! parcă aşa sau altfel îmbrăcat nu-s tot eu" ?

Considera hrana numai o datorie pe care o îndeplinea foarte grăbit şi — adevărat e — se hrănea foarte substanţial, dar foarte cumpătat şi tot pe atât de ales ; şi dacă obişnuia, la masa de dimineaţă mai ales, felia de muşchiu fript — de dimensiuni nu tocmai gigantice — nu se lipsea însă, nici de cele mai fine brânzeturi şi alte delicatese străine... (ah ce penibil mi-i să relevez aceste neînsemnate intimităţi !).

Desfid pe oricine ar susţine că tata era băutor de vin, şi tot dispreţul pentru acei sărmani care afirmă sau care ar susţine asemenea lucruri ca şi multe alte josnice calomnii.

Iată : neîntrecutul latinist poseda această limbă şi o vorbea ca şi pe cea românească; pare-mi-se într'un timp a ţinut şi corespondenţă în latineşte cu una din elevele sale.

Omul care a fost capabil de un sentiment atât de pur şi înalt ca acela purtat Floricicăi ; acela care a schiţat un „părintele Iovinadie" şi a descris simfonia unei furtuni cum puţine s'au scris în literatura română — după părerea lui Caragiale ; acest om nici a timpului nici a mediului în care a trăit ; pe acest neobosit muncitor pus în serviciul minţii şi al condeiului ; strop de lumină al şcoalei şi al literaturii româneşti ; clar văzător de frumos şi iubitor numai de frumos ; acest om cu suflet plăsmuit din romantic clasic şi clasic romantic, lealitate şi sobru, la care fina şi eleganta estetică a sentimentelor prima ; această alcătuire de orientalism şi occidental, acest înamorat de neasămuit de măestritele farmece ale naturii, acest complex catifelaj de fine, fine subtilităţi în capricioase linii, asperităţi şi foşniri de antic brocart... totuşi acest primitiv, acest atât de mare simplu, iată-l de către neîntrecuţi mânuitori ai actualului condei românesc, scriitori şi scriitoraşi, care n'au călcat nici când pragul casei noastre, şi nici probabil i-au cunoscut sufletul în pornirile lui, iată-l zugrăvit, pentru care vină isvorîtă din privirile-i ascuţite sau pentru ce gânduri vrăjmaşe vremurilor de azi, ce dăinuiau sub eleganta şi îndrăsneaţa linie a frunţii ?

Iată-l caricaturizat şi zugrăvit în culori falşe de mediocră

nuanţă, ţipător şi grosolan plămădite şi încondeiate... cu călcâiul; iată-l zugrăvit sub masca unui burghez şi îngânfat fanfaron, a unui nestăpânit şi brutal lacom de oale cu sarmale şi hălci de carne!...

Dar lista caracterizărilor nu se opreşte aici — aceea a fostului profesor, a neîntrecutului prieten, a omului de litere, a „frumos povestitorului Iaşilor".

Iată-l bucătar merituos!

Iată-l cutreerând cu banda lui (căci avea şi o bandă!) crâşmele în căutare de vin bun...

Iată-l matahală sau mătăhălos (aşa ceva), plecând cu javra Pătăţăl în excursii; (Pătăţăl era un căţel mic ce i-a fost tovarăş de singuratate în ultimii ani de pensie, iar excursiile le-a făcut în anii de tinereţe [15]).

Iată-l cu părul sau barba roşcata; poartă şi pălăria pe ceafă!

Uneori, ceva mai modest, apare cât un car cu fân.

In clas, ca profesor, prizează; din ale cărei consecinţi devine întrucâtva un fel bufon al elevilor...

Ce spun foştii lui elevi, atâţia alţii, ai lui Hogaş, al cărui cuvânt şi sfat, străfulgere luminoase sau cuvânt de evanghelie, li s'a încrustat în suflet de niciun nour şi niciun vârtej din vieaţă nu li le poate nici umbri şi nici smulge?

Şi încă: cârn, cu părul câlţos, cu figura de mops bătrân şi bolnav (după cât îmi amintesc tata a contractat emfizemul pulmonar, singura şi ultima lui boală, cu prea puţin timp înainte de a se retrage la pensie) şi cu mânele cumplit păroase... noroc că mai există şi fotografii!

....Iată-l zugrăvit sub chipul unui păcătos soiu de dihanie, de care să se sperie însuşi Creatorul tuturor dihăniilor de pe şi de sub pământ.

Iată-l pe acest suflet — în accepţia largă şi frumoasă a cuvântului, în coaja lui destul de bine croită, împins şi svârlit de către posteritate spre cea mai prozaică mocirlă de obiceuri şi patimi.

. . . .

Indură-te, Doamne, şi trimite puţină răcoreală asupra acestor creere aprinse...

Indură-te şi înlătură, măcar uneori în vieaţă, hobotul de neguroase patimi şi te mai îndură, Doamne, şi trimite, cât de cât, rază de lumină asupra sărăciei sufleteşti a bietului om.

. . . .

Dar, de undeva de sus, din nepătrunsele şi tainicele înalturi, alinător, se pogoară şi învălue obida şi amarul sufletului meu, surâsul privirii lui fin albastră-verzue, cu tomuri aurii, ce cu ironică melancolie îmi şopteşte: „iartă-i, Sidonie".

Păstrez despre sufletul acestui om două imagini: uneori a unui bloc de cel mai pur cristal, afinat în mii şi mii de feţe, cu sinuozităţi, dimensiuni şi reflexe infinit de variate şi strălucitoare, aşezat chiar într'o lumină mai atenuată; alteori a unei ape, liniştită la suprafaţă, care, însă, ascunde vârtejuri şi adâncimi insondabile.

Să revin: iată-l, cum zic, lovind fără rezervă în dreapta şi în stânga. In alt număr al „Situaţiei" găsesc:

„*Un răspuns meritat* [16])

26 V.

„Corespondenţa Provincială, în numărul de Duminică, publicând un articol înjurător la adresa cetăţenilor şi autorităţilor din oraşul nostru, din partea unui parvenit fanariot, îl însoţeşte în revista de fond, între altele şi de aceste cuvinte, că acest Grec X. Y. este concetăţeanul domniilor sale. Să-i fie de bine „Corespondenţei" dacă a ajuns să apere şi să susţie, contra Românilor, interesele şi invectivele tuturor drojdiilor altor ţări, care nu şi-au găsit azil de cât în biata Românie".

. . . .

„Vai, răutate! până a-ţi ataca neamul şi ţara mergi apărând mârşăviile tuturor parveniţilor şi a permite ca Românii în ţara lor să se numească străini de către viperile şi lipitorile Fanarului!".

Şi mai departe:
„Acest X. Y., între altele atacă pe capul administraţiei şi corpul didactic...
„Situaţia" n'a combătut pe Grecii din Grecia, ci pe cei din

Piatra, şi acestora le-a spus verde că, mulţumiţi de protecţia ce le-o dau legile ţării, să nu se amestece în certele şi afacerile noastre; prin urmare, n'a atacat personal pe nimenea. Dacă d. X. Y [14]) şi-o ia asupra-şi, să-i fie de bine. Cât pentru darurile de care ne vorbesc, aceasta îi făcea datoria pentru ospitalitatea dată. Cu toate că şi aici le vom răspunde: „Timeo Danaos et dona ferentes" — adică teme-te de Greci, chiar când îţi dau daruri, care pentru noi Românii se traduce: fugi de Fanarioţi, chiar când iţi fac bine, îţi dau daruri".

. . . .

„Dacă nu cunoaşteţi legile privitoare la străini, ceea ce suntem siguri, căci abea îndrugaţi câte o vorbă românească, pentru ce n'aţi întrebat pe iscusitul în materie compunătoare, al articolului d-voastră?"

Mai departe:

„Ca cestiune morală şi de efect pentru ambele puncte ce apărăm, lăsăm a zice că, respectiv de această lipitoare a Fanarului, nici lauda, nici ocara lui nu face societăţii noastre nicio onoare; dar pentru a-l trezi la gazdă, pentru a-i arăta că dacă ş-a lăsat ţara, dacă aici a găsit azil şi protecţie, apoi să fie recunoscător şi să nu îndrăznească a insulta şcoala şi corpul didactic.

Nu de la un străin al Fanarului fără drept şi calitate, va lua Corpul didactic lege de datorie şi de emulaţie, etc..."

Auziţi cetăţeni, un X să vă dea poveţe pentru şcoală şi învăţătură... aceasta este mai mult de cât cutezanţă din partea unui străin.

. . . .

„Ştim că sunteţi lipsiţi de orice elemente de ştiinţă, chiar în limba d-voastră. Vi le vom arăta şi vi le vom proba noi, dacă nu cunoaşteţi toate acestea".

Iată, în alte numere tot ale aceleiaşi gazete, în foileton, sub transparenţa pseudonimelor: „cucoana Zarifa, Leiba samsarul, Agache frige-linte" ş. a., o piesetă de teatru, în care dă la lumină afacerea „rentabilă" a unei întregi familii de „puternici", adăogat „prietenii" în chestia Schlusberg.

Iată-l trimiţând prefectului F., la un zece Mai seara, muzica, spre a-i cânta drept serenadă un marş funebru... Ei, şi câte alte năzbâtii şi ghiduşii...

Odată, la un bal, din cauza greşitei conduceri a cavalerului (un foarte distins ofiţer) cu care dansa, mama căzu jos; tata avizat îl apostrofă pe acesta în plin bal; ofiţerul se simţi, cu toată vinovăţia lui, ofensat şi a doua zi chiar, îi trimise tatei martori pentru provocare la duel; la care el răspunse: „să-i spuneţi măgarului acela că eu nu mă bat în duel cu toţi marţafoii; în schimb, să se ferească de mine şi când mă va întâlni pe stradă, să treacă pe celălalt trotuar, căci am pumni şi băţ şi de-mi iese în cale îi dau o bătae s'o ţie minte cât va trăi şi care să-l înveţe şi a dansa".

Ce era Continental-ul pe atunci? Era aproape ce e şi acum adică: din stradă, în stânga, printr'o portiţă, se intra într'o grădinuţă în care, în serile de vară, cânta muzica; în mijloc, casa cu balcon ce avea scară în grădină, iar de ceastălaltă parte a casei, ograda din care, printr'o altă poartă, dădeai în continuarea străzii.

In grădinuţă, când cânta muzica în serile de vară, se aduna lumea să guste câteva clipe de linişte, la răcoarea copacilor bătrâni ce o împodobeau.

In fine, toată lumea nemulţumită şi mai ales politicianii adversari, chibzuesc ce e de făcut şi hotărăsc: un alt remediu pentru şotiile şi limbuţia cea rea a lui Hogaş nu este, de cât o bătae soră cu moartea; şi grabnic caută să i-o aplice. Unde? In grădină la Continental. Aşa încât, într'o seară, ştiindu-l pe tata acolo, în timp ce se cânta marşul de plecare, cei hotărîţi să-i aplice corecţia cuvenită, se masează la uşorii porţii de ieşire ai grădinuţei, aşteptându-l pe Hogaş.

Hogaş însă, ceva mai priceput ca ei toţi, din grădină, pe scările balconului, prin casă, apoi pe poarta ogrăzii, negrăbit, cu mâinele în buzunar şi cu ochii plini de şireclic, ia drumul spre casă...

In timp ce Hogaş îşi vede liniştit de somn, politicianii înverşunaţi sprijină încă, în aşteptarea lui, uşorii portiţei de la grădină.

Dar iată că o minune se întâmplă.

Privirile înaltelor personagii se întorc și privesc mai de aproape spre mica și mușcătoarea vietate. Că, în fine, i-or fi apreciat calitățile sufletești, sau pentru a-și asigura tăcerea lui, nu se știe motivele; dar cert e că, de la un timp întâi îl priviră cu oarecare interes, apoi, încetul cu încetul, îi căutară și legară prietenie cu el — și încă prietenii durabile și frumoase.

In fine tata își atinsese scopul; prin această purtare drastică își căpătă și-și asigură liniștea și independența morală în conducerea școalei.

Nu aveau loc întruniri publice și alegeri fără Hogaș (era conservator).

Votul îi era cerut și disputat ca și verva, dar ca și tăcerea sa.

Făcea politică, nu însă în vederea vreunui avantaj personal.

Era totdeauna de partea cauzei drepte și vai de acela pe care-l combătea.

Iată-mă copil mic la Piatra.

Am deschis ochii priceperii mele asupra unor stări de lucruri triste.

Când gândesc la vieața trecută, un painjeniș de amărăciuni îmi învălue sufletul tot...

Flori multe, verdeață, ciripit de păsărele, soare...

Căsuța noastră era colț de raiu; dar, vai, sufletul ei cel mai adesea era stingherit și amărît; răbufneli de desbinare și de suferință loveau lăuntrul ei.

Mai târziu am înțeles multe; multe care dor, distrug vieți scumpe și ribigesc frumoasele aripi ale sufletelor, cu porniri spre albastrele înalturi.

Imi apar în minte ochii catifelați ai mamei, nu de puține ori plânși, iar pe tata îl revăd, când posomorît și tonos, când violent; mai totdeauna nemulțumit, și, ca o pasăre călătoare, cu întrerupte popasuri la cuibul ei.

. . . .

Venea regulat Petrachi, odagiul gimnaziului, de lua pe fetița cea mai mică, ca de vre-o 2-3 ani, s'o ducă la „tataia", care se mutase într'o odăiță la gimnaziu. Il găsea fetița lungit

într'un cot, pe patul țărănesc, cu figura nu veselă. Fără asprime, ci cu răbdare își lasă gândurile lui; cu glas potrivit și gesturi mititele, stă de vorbă cu fetița — de-o șchiopă mai năltuță de muchia patului.

Îi spune câte și mai multe, toate măsurate pentru mintea ei mică și crudă.

Își plimbă fetița ochii pe pereții goi, nalți și văruiți, pe masa cu cărți vrăfuite și de capul lor, pe scaunul de lângă pat, cu sfeșnic lung de alamă, pe geamurile colbăite și fără perdele, prin care pătrunde un soare gălbui și trist — așa i se pare ei; apoi, cu poala rochiței plină de jucărele și nimicuri, tot cu Petrachi, pe drumul pe care venise, singură numai cu sufletul ei mic și stânjenit, pleacă fetița spre cuibul din umbrarul înflorit, stingher și fără el...

. . . .

„Doamnă

Peste câteva zile va trebui să plec, poate pentru a nu mă mai întoarce.

. . . .

Și între noi fiind totul sfărămat și pentru totdeauna, îmi fac o ultimă datorie, rugându-vă să vă îngrijiți cu tragere de inimă de copii.

. . . .

Stabilindu-mă undeva, unde mă va arunca soarta, voiu căuta a lua cu mine, dacă nu pe toți cel puțin parte din copii...

. . . .

Celelalte cestiuni între noi sper a le puté regula pe o cale demnă și pașnică.

Nu mă regreta și uită-mă,
C. Hogaș"

Oh!...

Îmi cercetez cu de-a-măruntul anii mei mici de pe atunci pe când eram numai de-o palmă dela pământ. Las la o parte amărăciunea lor; mi se întruchipează câteva tipuri dintre prietenii tatei.

Iată-l pe Juravski, un nobil polon refugiat, mic de statură, puţin încovoiat, cu bărbuţa albă, cu ochii mari, albaştri, puţin lăcrămaţi, cu nasul coroiat, vorbind o românească stricată, dar de o rară afabilitate şi cultură.

Iată-l pe Halunga, cel cu vorba spusă pe jumătate şi complectată cu o mişcare uşoară din deget...cu claia lui de păr alb, care-i umbreşte puţin privirea albastră a ochilor.

A... iată pe cărarea ogrăzii, trecând pe lângă noi copiii jucăuşi în iarbă, un tip înalt, spătos, cu obrazul roşcovan şi pârlit de soare, expresie autoritară, cu botfori, haine cenuşii, şapcă de jokeu, cu cravaşă în mână... e colonelul Roznovanu.

Figura tatei parcă se pierde pentru moment... ba nu, iată-l, îl văd în afundul amintirii.

E seară.

In odaia turcească sunt partide de cărţi; fum de ţigară şi lumină albă.

La o masă de ghiorduni — căci juca cărţi — tata, cu figura de pisoi şiret, cu ochii sclipitori, zurnăind argintul frăncuţilor în pumnul lui mic: „parale ghiorele“? [17]

Şi ce credeţi că făcea tata cu banii câştigaţi la joc?

Seara următoare mare petrecere, cu muzică militară, ca să joace „duducile“ (prietenele mamei).

Ei... duducile şi cucoanele, de multe ori nu l-au înţeles pe tata! Pe atunci, când eram eu mică, oraşul nu era aşa de „civilizat“; grădina noastră cu bătrâni şi frumoşi copaci îşi răsfăţa, nestingherită şi fără grijă, frumuseţea-i sălbatecă, mult mai mult, din care pricină străzile împrejmuitoare erau numai nişte strâmtuţe şi timide ulicioare cu trotuar de burueni şi iarbă, alintate de umbra şi răcoarea merilor domneşti ai grădinei noastre, care, în voie şi nesupăraţi de nimeni, cât puteau mai mult îşi întindeau ispititoare, peste gard spre uliţă, braţele lor împodobite cu întunecate smaralde şi ochioase şi roşiatice rubine.

Colbul făcea strat gros, pufos şi călduţ pe străduţa în care tot bolohănişul Bistriţei se adunase parcă — asta spre mâhnirea mea, căci totdeauna vârfurile papucaşilor mei erau jupuite; sau, când în largul meu şi nebăgătoare de seamă, lepăind cu picioarele goale prin colbul ferbinte de soare, mă trezeam de-mi lăcrămau ochii, cu degetele de la picioare stâlcite de bolohăniş. De cealaltă parte a ulicioarei, şuşăniţa prelungă

pe care acum e hotel, era tot a noastră şi purta pe ea o căsuţă mică, săracă şi şubredă, în care locuia Nusăl croitoru.

De-a-lungul ogrăzii, pe lângă gardul schilod de scânduri sure şi hrentuite, în covăţica-i de prund şi floricele, alintat şi ocrotit de frunzişul pletos al sălciilor scorburoase de pe mal, micuţ şi naiv, gângurea argintiu pârăuaşul Iordan.

La capătul limbii de pământ spre bulevard, pe loc mai săltat, se ridica o căsuţă curăţică [18] cu cerdacul şi geamurile încondeiate în cenuşiu deschis, cu privirea îndreptată spre casa noastră tupilată şi ferită de umbrar.

Locuiau acolo două domnişoare.

Nu ştiu pentru ce „Domnişoarelor", tot prin cerdacul din faţa casei le plăcea netam-nesam să se plimbe, fapt ce pe tata se vede, îl cam stingherea.

Ce să vedem într'o zi, ziua 'n ameaza mare ?

Când tocmai domnişoarele îşi făceau prin cerdac obişnuita plimbare, tata, foarte calm, în costum de noapte şi cu picioarele goale, sub privirea înspăimântată a mamei, porneşte în pas tacticos, tae grădina în lat, şi, negrăbit, în bătaia soarelui, lepăind prin colbul străduţei, intră de cealaltă parte a străzii, la Nusăl croitoru... şi tot aşa înapoi acasă.

Din ziua aceea domnişoarele s'au tămăduit de plimbările prin cerdacul cu vedere spre casa noastră.

Ori câte cusururi ar fi avut tata, dar, după cum am mai spus, înainte de orice şi oricum, era profesor ; pentru dânsul profesoratul a fost dogmă. Când era vorba de şcoală, nimic nu-l stăvilea. Nemulţumiri, politică, lovituri sau capricii sufleteşti, hoinăreli de nopţi întregi, la 7 dimineaţa nedormit şi nemâncat, era la şcoală, acelaşi neobosit şi energic director şi profesor. Ba, odată, ca să fie exact în ziua de 8 Ianuarie la şcoală, pierzând trenul (venea de la Tecuciu spre Piatra) a călătorit pe un vagon cu pietriş.

Nenumărate îi erau imprudenţele, pentru a nu pierde un minut din timpul datorit şcoalei.

Imi răsfoesc amintirile şi sunt în tovărăşia celor câteva foi de hârtie, acum îngălbenite şi veştede, ce cuprind fărâme din sufletul lui.

Uşor, uşor în aducere aminte, cu scrisul lor bătos, de sub zugrăveala anemiată a timpului trecut, cetite dn mine cândva în arhiva Primăriei, se perindează: întâmpinări, cereri sau rapoarte

de ale lui, de pe când era directorul gimnaziului de aici.

Mai am la îndemână câteva articole de critică şi două conferinţe (în rezumat), ţinute de el prin 1881-1885, aici la Piatra.

In una „Despre desvoltarea şi conservarea naţionalităţii la Români" între altele spune:

...„După dânşii veniră oamenii de acţiune ai lui 1848 — care, cu o persistenţă nemăsurată, pregătiră şi aduseră pe 1859. Dela Unire, drumul cel mare al reformelor e deschis şi unitatea noastră naţională pentru totdeauna asigurată.

In cealaltă „Despre lectură — 1881, 10 Mai" termină cu:

...„Pentru a ajunge această ţintă, să deprindem de timpuriu pe tinerime, a simţi gustul pentru tot ce e adevărat, frumos şi nobil; clasicismul sub toate formele poate ar fi un balsam ce s'ar turna cu succes şi ar răcori rănile vii deschise de romantism şi naturalism.

N'ar fi mai calmă, mai dulce şi tot aşa de adâncă expresiunea ce ne-ar face-o Eneida sau Erusalimul liberat, Martirii sau geniul creştinismului, decât Muşchetarii, Regina Margot, sau Sora Ana etc.? Apoi, pentru noi Românii în special, care suntem aproape a ne înăduşi sub diluviul de romane, câte isvoare curate şi sănătoase nu s'ar găsi?

Istoria noastră nu e plină de fapte măreţe, care ne-ar înălţa şi înobila sufletul? Munţii noştri nu au destule legende spre a ne nutri imaginaţiunea? O singură doină cuprinde un întreg trecut de durere şi bucurie, şi e desigur mai adâncă şi mai atingătoare decât toate serenadele la un loc!

Cronicile noastre care cuprind între două scoarţe măreţele drame ale trecutului nostru, zac în pulbere, în timp ce „Dracul în iad", „Tuzluc" şi nu mai ştiu câte alte scrieri îndulcite, stau întinse cu obrăznicie la îndemâna cumpărătorului. Astfel nu ne vom forma nici inima, nici mintea, nu vom putea nici gândi, nici cugeta (cred simţi!) româneşte. Pericolul nu e mic. Ar trebui deci, odată, şi credem că timpul nu e departe, să smulgem din mâinile tinerimii noastre acele scrieri care excită imaginaţiunea, ard sângele şi viciază prea de timpuriu capul şi inima tinerimii, speranţa viitorului",

Calistrat Hogaş

Din toată activitatea lui de pe atunci, emană vederi clare în viitor,- drumul ce trebue urmat în interesul unei educaţii să-

nătoase, devotament nemărginit pentru generaţiile ce-i sunt încredinţate şi, mai presus de toate, iubire de neam şi de tot ce e pur românesc.

Dacă după primii nouă ani, Hogaş — după o serie de grosolănii şi neadevăruri îndreptate contra spiritului său nou, pus la neobişnuite încercări cu ignoranţa şi nepriceperea, cu minimul sufletesc al multor edili localnici — fu nevoit să plece, apoi după alţi cinci ani şi jumătate de muncă, în care timp aşează pe temelii sănătoase şi trainice şcoala, croindu-i în pământul îmbâcsit de buruieni şi spini netrebnici, drum larg şi însorit, în care timp cu cele mai alese calităţi sufleteşti, apără cultura şi progresul ca pe cea mai scumpă prietenă, pe care cu patimă şi cu preţul vieţii tale chiar o aperi de orice vânt rău, iată că, dintr'o intrigă de culise îşi făcură puternicii târgului, cu creerii rachitici însă, o armă de luptă împotriva acelui care, prin întunericul analfabetismului, înălţase, din ce în ce mai sus, făclia de lumină a culturii [19]).

Sufletul idealist al tânărului profesor se cutremură şi suferi ; se desgustă şi pentru totdeauna părăsi aceste locuri.

Plecă.

Intocmai însă, după cum lângă o icoană, un buchet de nemuritoare în culori îndelung proaspete veghează, tot astfel în sufletul său de poet, până târziu vibră adânc şi armonios amintirile acestor locuri frumoase, atât de scumpe lui.

Ca pentru a scăpa de un vis urît, ce-l urmărea par'că, se refugie tocmai într'un târguşor îndepărtat din Muntenia.

Se transferă la Alexandria [20]).

. . . .

Se tângue Bistriţa, iar Ceahlăul, prin voalul depărtării albăstrii, priveşte trist spre cel ce pleacă, fiindcă cel mai adânc înţelegător al comorilor lor de nespuse frumuseţi le părăseşte.

Pe peronul gării plânge bătrânul nobil polon, plânge ca un copil Jurawsky, căci trenul, cu nesimţirea lui de fier îi răpeşte pentru totdeauna pe cel mai tânăr, dar pe cel mai devotat prieten.

Rămase pustie căsuţa din umbrar.

Doar în primăvară, mălinul şi salcâmul din preajmă, cu parfumul buchetelor lor albe, sau vântul de toamnă, de-i mai ostoiau lacrămile sufletului ei îndoliat.

Singur, pironit în capul mesei din cerdacul larg cât o casă întreagă, pustiu de acum de râsetele copiilor mari şi mici, stătea zile întregi bătrânul preot cu ochii înlăcrămaţi şi cu sufletul trimis spre Elena, singura rămasă în vieaţă şi plecată departe, departe printre streini, pe care sortit era nici când s'o mai vadă. (Amândoi băeţi imuriseră: Mihai, profesor şi director al gimnaziului sau liceului din Focşani, în vârstă de treizeci şi doi de ani; Costache medicul de douăzeci şi şapte de ani se sinucisese).

Intr'una din zilele de toamnă, ale anului 1886, se pomeneşte prefectul de Teleorman cu un tip bine legat, botfori înalţi, manta pe umeri, iar de sub borul lat de-o palmă al pălăriei negre, sticlesc în priviri ascuţite ochii verzi-albaştri...

......?

„Sunt numit directorul gimnaziului din Alexandria, vin din Piatra-Neamţ şi am ajuns în oraşul d-v., (Turnu Măgurele), d-le prefect (se numea Kiriţopol sau Kireţescu), cu un franc în pungă; doresc să mi se înlesnească drumul până la Alexandria.

Tata ocolise, venind pe Dunăre.

Inteligentul prefect înţelese... şi afabil ordonă, aşa în cât, după jumătate de ceas, trăsura fu gata spre a conduce pe tata la Alexandria, ba mai mult, prefectul avu grijă şi la intrare în oraş, la podul de peste Vedea, perceptorul C. avizat, îl astepta, îi puse bani la dispoziţie şi neuitatul prieten de mai târziu îi servi şi de ghid.

In odaia de hotel,[21]) dimineaţa nu s'a ivit bine; glasuri neobişnuite mă trezesc brusc; miros de spirt şi cafea, iar prin lumina tulbure ce o dă flacăra dela lumânare, în combinaţie cu stratul gros de fum de ţigară, zăresc pe tata sculat deja, lungit pe pat şi cu mânile căpătâiu.

...Calde călduţe... spoi tingiri, spoi tingioaaaa... sbârnâe şi loveşte auzul meu mititel; pe sub geamul dela stradă al odăii, glasuri străine, care mai de care mai piţigăete, mai răguşite şi mai căscate.

In căsuţa din umbrarul înflorit, pustie acum, dimineaţa, cu şuviţele-i de aur, jucăuşă, cu trandafirii înfocaţi ai covorului al-

bastru din odaia turcească, în trilurile argintii ale păsărelelor, oare pe cine mai trezea?

...Din primele pagini ale copilăriei mele, plecate erau toate acestea pentru totdeauna.

La Alexandria

Peste drum de Sf. Alexandru, o biserică din cărămidă numai, încă de pe atunci, cu foarte multe borte între cărămizile de sub streaşina tăbluită cu tinichea sclipitoare, borte în care îşi făcuseră cuib toate ciorile pământului — atât de multe erau — peste drum zic, iată o ogradă pietruită; la stânga, spre stradă o şuşeniţă de grădină cu iarbă colbăită şi oftigoasă, presărată cu câteva floricele rare şi anemice. De ceastălaltă parte, în dreapta, un corp de case mai înalt, iar în faţă şi mai în fundul ogrăzii un şir de odăi tupilate, în care tata, peste sală cu clasa I-a, opri ca locuinţă pentru director, o singură odăiţă.

In ograda plină de colb, pietre şi câini vagabonzi, în care dogoarea soarelui de vară e de nesuferit, un singur prieten : un păr enorm de mare şi rămuros, sub care tata îşi instală tradiţionala masă de brad mare şi albă.

Peste drum de gimnaziu, în rând cu biserica, iată pompieria în care, sub şoproane lungi, odihnesc mici şi pântecoase săcăluţe verzi, cu hlubele răşchirate, între care, la primul sunet de trâmbiţă, obişnuiţi şi docili, singuri vin să-şi ia locurile ştiute, caii mari şi albi.

Iată la spatele târgului, nu departe, Nanovul, un deal în pantă mlădie şi blondă, la care ajungi mergând printre înalte popuşoişti cu mătăsoase foşnete, şi printre bondoace şi înzorzonate vii.

De ceastălaltă parte a oraşului, între maluri înalte şi râpoase, în şirloaie galbene şi glodoase, cu mers trudit şi leneş, Vèdea îşi urmează drumul. Pe malul dinspre câmp o cărăruie îngustă de picior, de o urmezi, te lasă în marginea unei rarişti de pădure.

Din albastrul delicat şi egal al cerului, coboară parcă numai linişte, calm şi lumină blondă.

La Alexandria se schimbară toate şi toate luară altă faţă şi altă întorsătură.

Calistrat Hogaş la Alexandria

Pe tata nu-l mai recunoşteam.

Parcă un balsam strein, pe nesimţite i se infiltrase în suflet; din tonos, violent şi complect desinteresat cu privire la îndatoririle sale casnice, iată-l totdeauna cu o bună dispoziţie, prevenitor şi protector pentru ai săi.

Acolo, pe mama, nu-mi aduc aminte s'o fi văzut vreodată amărîtă sau cu ochii plânşi, ca la Piatră. Acolo era numai linişte şi armonie lină.

Din Alexandria păstrez, în toate privinţele — singurele, cele mai blânde şi cele mai frumoase amintiri.

Toţi primiră pe tata, noul profesor şi director, cu multă şi sinceră simpatie şi tot pe atâta deferenţă ; îl primiră ca pe un om superior.

Un bărbat tânăr încă, potrivit de înalt, bine legat, cu barba tăiată rotund, mică şi castanie, cu o pălărie de „feutre" negru cu boruri foarte late, cu aceeaşi „lavalière" la gât şi cu haine cenuşii, sue în pas mărunt, atent şi încetinel, scările de piatră ale casei mari ; de după geamurile din stânga casei, zarvă şi sgomot de voci copilăreşti. Sue scările cu luare aminte, căci ţine de mână o fetiţă ca de trei-patru ani: sluticică, cu ochi de chinezoaică, foarte albă la obraz, cârnă, şi cu părul atât de blond că mai-mai, şuviţele tăiate în breton pe frunte, nu se disting din albeaţa feţii ; e îmbrăcată în rochiţă roşie, iar pe deasupra poartă o blăniţă de epuraş alb tot cu faţă roşie. Era tata şi cu mine suind scara gimnaziului. Din sala asfaltată şi răcoroasă, deschide uşa din dreapta.

Un miros de podele proaspăt măturate şi nori de fum de ţigară isbesc micul meu nas.

Un formidabil şi sonor : „buna dimineaţa, d-le director !" de glasuri bărbăteşti, prietenos şi din tot sufletul spus, acompaniat de priviri calde şi binevoitoare, îl întâmpină pe tata.

Eu, smomită de bucheţele de flori şi alte nimicuri, trec din braţe în braţe.

Suntem în cancelaria profesorilor. Iată-l pe A, profesorul de geografie, subţirel, oacheş, slăbuţ, cu ochi mici, negri şi sfredelitori, cu claia de păr creţ, cu vorba ciudoasă şi cam pe nas, strivind nervos în dinţi, totdeauna, beţe de chibrituri..

Iată profesorul de matematici G, cam scund; pentru recunoscuta-i frumuseţe i se spunea Bebe, căruia, cu sau fără voe îi luam bucheţelele de flori, destinate logodnicei lui.

Iată-l pe S. (nu ţin minte obiectul ce preda) cam scurt şi cam gras — foarte distinsă figură — tacticos, cu haine cafenii şi totdeauna cu havana între dinţi, cu nedespărţiţii lui prieteni, cei doi câini, care, fie la uşa cancelariei, fie la pragul clasei unde avea oră, îl aşteptau culcaţi colăcel: „Maţie“, lung în picioare, cu păr scurt şi negru şi cu benchiuri galbene la ochi şi „Tanase“, alt dulău, mare, lăţos şi alb.

In rochiţa mea roşie, mititică şi cuminte, stau pe piedestalul de la picioarele catedrei.

Privirea la profesorul care vorbeşte ca un inspirat. Stă în picioare şi pare mai subţire în haina neagră încheiată. E nalt, ţine capul puţin ridicat în sus, lumina de la geamuri îi bate în faţă. Are obrazul rotund, o bărbuţă neagră i-l încadrează; fruntea e înaltă şi îndrăsneaţă, ochii vii şi neastâmparaţi, de un auriu întunecat... Sunt la ora de latină (parcă) a profesorului Ioan Veja [22]).

Sufletul mi se înclină şi e cuprins de duioşie, la amintirea acestui nepreţuit prieten al tatei.

Pe atunci gimnaziul nu avea secretar şi toate lucrările de cancelarie cădeau în sarcina directorului.

...Pe patul ţărănesc pe capre şi cu macat, stă tata într'un cot, aţipind după cafeaua de după dejun şi aşteptând să sune de două fără un sfert.

Veja, foarte simpatizat de tata, fie că lua sau nu masa la noi, dar la cafea era nelipsit. E gata să plece cu gambeta în mână, în pragul uşii.

— „Sărut mâna doamna, la revedere d-le director!...

— „Măi Veja, mie mi-i lene; ia du-te tu la cancelarie (tata din fundul patului) şi vezi că sunt nişte rapoarte de scris, ce trebuesc neapărat trimise...

— „Cum nu! dumneata să dormi şi Veja să muncească! Veja nu e nebun; Veja se duce să se plimbe; sărut mâna doamnă...

— „Măi nu spune minciuni, du-te şi...“ mai insista tata, în timp ce uşa se închidea după Veja, plecat. „Veja se duce să se plimbe...“ se mai auzea ca un ecou, pierzându-se în cadenţa paşilor ce se depărtau.

Zurrrr,... clopoţelul de două fără un sfert. Tata sare ars de

pe pat. Cu un colţ de prosop muiat în apă rece, îşi răcoreşte şi îşi alungă urmele somnului de pe faţă. Cu o mişcare a capului, complectată de — drept dinţi de pieptene — degetele mânii, îşi aşează şi trimite peste cap şuviţele castanii de pe frunte, pufăe şi scutură uşurel, cu palma mânii, scrumul de pe jiletcă; cu o mişcare îndemânatecă îşi aruncă pălăria pe cap şi, cu nodeţul roş acăţat de poala surtucului, porneşte la şcoală.

E cel dintâiu intrat în cancelarie, şi pe masă toate-s aşa cum le-a lăsat...

Când caută însă cu de-amănuntul, găseşte rapoartele scrise. Bietul Vâja! Numai gesturi de acestea rezerva pentru tata!

Câtă umbră şi ce răcoare e sub copacul din mijlocul ogrăzii! Stă tata la masa de brad şi, într'o carte mare cu foi albe, scrie....

Pe masă, lăţită ca o broască şi cu barba sprijinită pe pumnişorii unul peste altul, stă fetiţa cu rochiţă roşie şi din ochi urmăreşte peniţa care, în mersul ei repegior şi harnic, din vârf lasă pe hârtia albă aţişoare negre şi umede, mai groase, mai subţiri, noduroase, încâlcite.

— „Tatae, desenează-mi un om" îl întrerupe fetiţa.

— „Iaca îţi desenează tata" şi pe dată, din vârful peniţii fermecate, se aşează alături de aţişoarele încâlcite şi noduroase un cap bărbos, sprincenat şi cu privirea speriată.

Iar începe, mărunt şi îndesat, a ţese peniţa la aţişoare.

— „Tatae, fă-mi o casă".

— „Iaca îţi face tata şi o casă". Cu ochii — geamuri, cu nas—uşă, cu gură —scara, cu acoperiş ţuguet şi puţin strâmb..,

— „Tatae, fă-mi...

— „Ia mai fă şi tu tatei nişte flori". Bucuria fetiţei. Pumnul desfăcut al tatei lasă pe masă şi —rotunde— se împrăştie o mulţime de capete de creioane, colorate fel de fel.

Peniţa, harnică, îşi reia ţesătura sa de aţişoare, umede şi încâlcite, în timp ce pe marginea foilor albe, fetiţa închipue, cuminte, bucheţele de flori cu frunze roşii, crenguţe albastre şi flori verzi.

— „Tatae, îi frumos?" îl întrerupe fetiţa.

— „Ii tare frumos, tată. Ia mai fă tu acolo nişte flori, că are de scris tata", îndeamnă el cu glas bun şi mititel pe fetiţă, ca doar-doar i-o da pace să-şi vadă de scris... Aşa lucra tata

la Alexandria, în umbra de sub păr, cu fetiţa în rochiţă roşie— eu cea de pe atunci, lăţită pe masă ca o broască.

Masa aceea, de altfel, era punctul atractiv şi locul de întâlnire al tuturor alor noştri.

Iată-i adunaţi jur împrejurul mesei: mama, toţi profesorii, ochioasa şi rumena doamnă F. —soţia profesorului de muzică, pe care tata o tachina cu proprietarul caselor (conu T.), nodeţul cel roş cu părul alb, neastâmpărat, val-vârtej printre ei, sbenguindu-se cu Zambotica şi cu Aguriţa— cei doi căţei de pripas; iar tata, în capul mesei, răsturnat pe speteaza scaunului, cu ochii mici, plini de şiretlic şi haz, căci, pe lemnul alb al mesei, scrisese nişte versuri; aceasta, pentrucă pe cărare văzuse venind spre noi, cei dela masă, pe proprietarii caselor. Inainte, coana M, uscată şi gălbegioasă, cu ochii albii, cu şuviţele de păr incolor linse pe tâmple, mică sfrijită, cu blana între umeri şi cu papuci pe talpă; iar în urmă, bălăbănind din mâni şi cumpănindu-se pe picioare, mare, gras şi cu pântecul enorm, săltând ca pe teluri, îmbrăcat în nişte strae cafenii-gălbui deschis, soţul ei, conu T., cu faţa numai noduri de carne tot cafenie, ciupit de vărsat şi cu negi, cu pleoapele umflate şi lăsate peste ochii somnoroşi şi fără culoare, cu gura intredeschisă, din care iese la priveală, atârnând peste buzele groase şi vineţii, limba lată şi albicioasă.

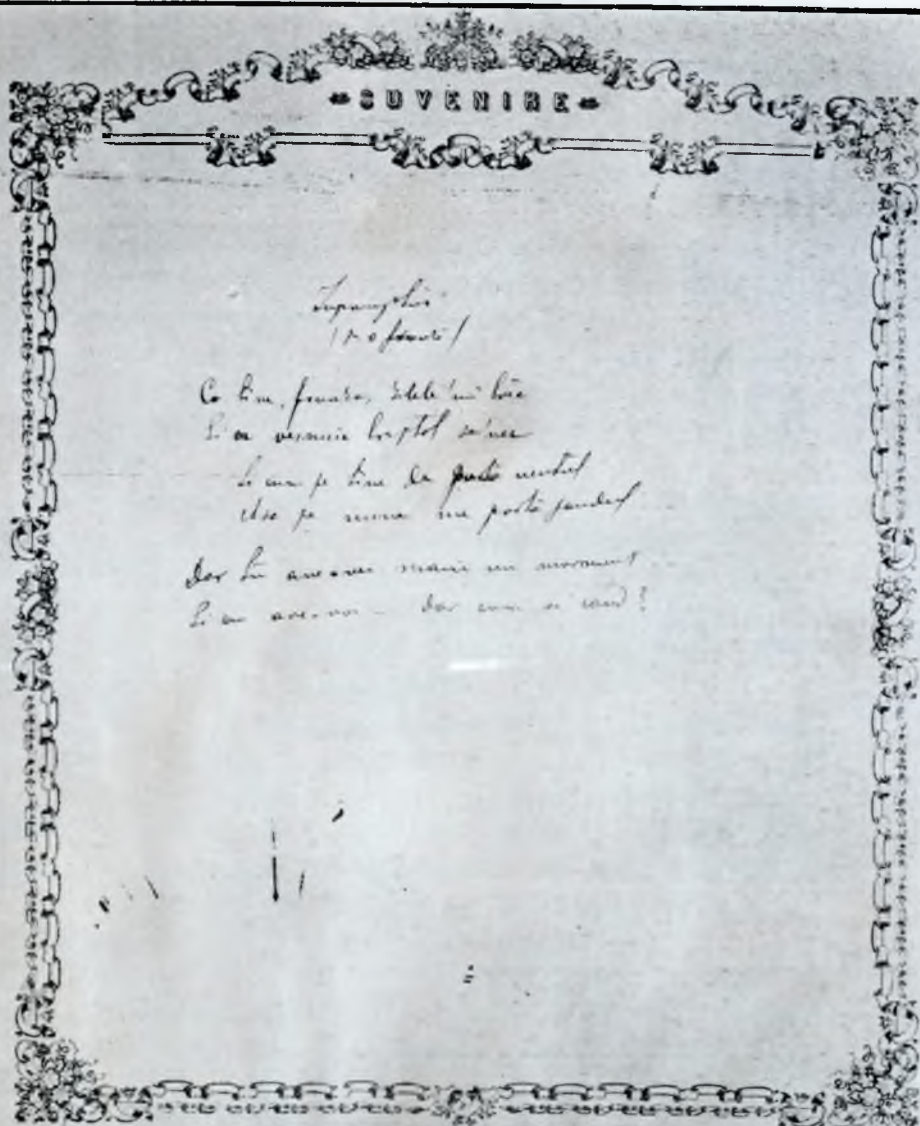
„Bine că vii coană M.“ —tata din capul mesei— bine că vii, să-ţi citesc ce-o scris (tata niciodată nu şi-a schimbat dialectul moldovenesc) conu T. aici pe masă. Ia ascultă şi mata“.

Şi foarte serios şi răspicat, citea tata ceea ce cu o clipă, înainte el singur scrisese:

Amară e durerea
Şi tristă-i suferinţa
Când cineva iubeşte
Şi nu este iubit....
(cam aşa ceva).

„O fi scris, domnule Olgaş (nu putea pronunţa Hogaş) — o fi scris, că-i bivol neruşinat“, de colo coana M., uitându-se chiorîş spre bietul conu T., care, docil şi uluit, în hohotele de râs ale tuturor, asculta tot soiul de asemenea graţiozităţi din partea coanei M.

Ziua de şcoală s'a terminat — a sunat de 4,20; îi călduţ

Copie de manuscris (Calistrat Hogaş)

soare blajin şi lumină verde-aurie peste toate: suntem prin Ianuarie.

Tata, în mijlocul ogrăzii, cu „hribul" pe cap, aşteaptă şi nerăbdător strigă:

„Haideţi, Elencu (mama), gata sunteţi?"

Rochiţa roşie, neastâmpărată, face naveta: cancelarie, casă, ogradă şi vice-versa.

Din cancelarie, profesorii l-au auzit şi, ca albinele împrejurul reginei lor, în grabă, care mai de care vin, căci ştiu despre ce e vorba: mergem la pădure să culegem ghiocei.

„Agale-agale, cu râs şi voe bună, el înaintea tuturor, svârlind cât-colo, cu vârful băţului câte o pietricică ce-i stă în cale, privind mai mult în jos, poate cu sufletul trimis undeva departe, mergem.

Străbatem ograda bisericii, grădiniţa publică din mijlocul oraşului, tăiem de-a-curmezişul strada mare, în mozaic de minuscule şi umbrite dugheniţe, mai străbatem în lung o stradă, casele se răresc din ce în ce, şi iată-ne în câmpul larg, parfumat de aerul tânăr şi primăvăratic. Păşim pe podul de peste Vedea, cu malurile ei râpoase şi gălbui.

Când suntem pe la mijlocul podului, tata, spre spaima mea, aruncă în apă pe Aguriţa, grasă, gălbănuţă şi scurtă în picioare. Dar ei nici nu-i pasă... căci, cu căpuşorul în sus, ridicat de-asupra apei, lepăe şi înoată şi, când cotim la stânga pe malut râpos cu cărărue de picior numai, se greapţănă, ne iese înainte pe mal şi, veselă şi răcorită, se gudură pe lângă noi, se scutură şi ne împroaşcă cu apa de pe blăniţa ei ciuciuleţită.

Ţinem cărăruia ce la un moment dat pogoară puţin în pantă dulce, ne grăbeşte pasul ca pentru o invitare şi ne lasă în marginea unei rarişti, în care, musafiri răzleţi şi timizi, apar, unul câte unul, copacii care primesc privirea ultimă a soarelui, dus după desiş să se culce.

Nu ştiu de culegem sau nu ghiocei, dar ţin minte, simt şi aud şi acum parcă, voia bună, râsetele şi veselia ce domneau, toate însufleţite şi învăluite de jovialitatea lui Vâja.

Pe un tăpşan ceva mai departe, totuşi aproape de restul societăţii, pe covoraşul nou nouţ de iarbă crudă şi verzue, lungit picior peste picior, cu mâna stângă sub cap, iar în cea dreaptă ţinând ţigareta lungă de abanos, în vârful căreia mijeşte puiul de ţigară, tata, nu ca ceilalţi, totuşi cu ochii plini de râs, ţine

recordul hazului şi al bunei dispoziţii. Flori violete şi aurii împrăştie peste toate apusul tânăr.

Plimbări pe câmpii şi dealuri, versuri şi bună dispoziţie, alcătuiau vieaţa tatei la Alexandria.

Ca un giulgiu de flori albe ce învălue un mormânt drag, astfel, din „demult", peste toată vieaţa aceea de atunci, fericită şi pentru totdeauna dusă, melodii vechi şi mult plăcute tatei, duios şi alinător îmi cântă în suflet amintirea..,

...Luna doarme, luna doarme
Peste dealuri şi câmpii
Iar tu...

. . . .

Alexandrie, Alexandrie, de ce te-ai dus?

De ce n'ai voit, de ce n'a fost sortit ca sufletul lui, această plantă de rară specie, să rămâie pentru totdeauna înrădăcinată în pământul tău înviorat de surâsul alb al ghioceilor involţi şi suavi! De ce n'a fost sortit ca privirea lui să contemple numai cerul tău, atât de pur şi totdeauna albastru!

Era prin Noemvrie.

In odaia turcească, lumina focului din sobă, pe pereţii întunecaţi, se joacă în flori de o clipă, cenuşii şi roşii. E înspre seară, e frig şi noaptea tristă pe nesimţite se furişează.

Sunt singură în odae. In preajma mea, blajină, cu pas mărunt şi şubred, se învârte mătuşa Ruxanda, mică, cu faţa pungită. Din barizul negru ce-i învălue obrazul, curioasă şi privind înainte, se iveşte bărbuţa osoasă şi tremurătoare.

Umblă împrejurul meu şi caută să-mi intre în voe, căci mă simte hărţăgoasă şi gata de plâns.

Mă aşez la biroul dintre geamuri şi sufletul mi se distramă, se topeşte parcă, şi-i una cu muzica fumurie a firii.

E mohorît: munţii nu se mai zăresc din painjenişul negurilor.

Prin ţesătura în fire cenuşii, fine şi prelungi, ale ploii de toamnă, privesc în ogradă. Porţile mari şi sure, susţinute de bălămăli, în flori răşchirate de fier, străjeri neclintiţi ai ogrăzii, ca şi copacii, au îmbrăcat haină neagră şi stau în bătaia ploii reci, trişti şi fără apărare.

Şi sufletul căsuţei, în scâncet necontenit şi egal, plânge. Leoarcă de apă, mai neagră şi mai plecată parcă peste ochiurile geamurilor, streşina casei, în ritmuri multe, monotone, care se întrec grăbite şi neegale — ce acompaniază melodia sâcâită şi surdă a ploii, lasă să cadă la pământ necontenite şi mari boabe de lacrămi.

In spatele odăii turceşti se aud ciocănituri. E zarvă şi răscoală căci se împachetează:

„Plecăm la Roman", îmi spune mama. [23])

In lanţurile lor latră şi se sbat, Cărăbuş şi Dalila, doi căţelandri negri şi zulufaţi; în timp ce mătuşa Ruxanda, bunuţă şi bătrânică de o parte a porţii, iar de cealaltă parte „Atăfusuruc" [24]), o biată cerşetoare, credincioasă însă casei noastre ca cel mai devotat câne, privesc triste şi plânse în urma trăsurii, ce depărtează de pragul ospitalier pe cei ce îndelung timp, le-au ostoit frigul şi foamea.

La Roman.

Toată vieaţa dela Roman o revăd anevoioasă şi searbădă.

Ca niciodată până acum, tata se afirmă mai mult omul şcoalei. Câtva timp locui cu noi, în cele două odăi de la etaj, rezervate direcţiei.

In noapte încă, prin încâlceala copacilor de la geamurile fără stoluri, cordeaua îngustă şi roşie a răsăritului, abea se iveşte.

Toate odihnesc încă în calmul nopţii.

La lumina obosită şi gălbue a lămpii însă, tata, sculat demult, citeşte.

Dornic probabil de mai multă linişte şi singurătate şi poate pentru a fi mai în vieaţa şcoalei, ne părăsi; se mută la subsol, peste sala cancelariei.

Incăperea e mare şi răcoroasă, cu geamuri mai mult late decât înalte, afundate în ziduri groase ca de cetate, fără perdele şi tot fără stoluri, (tata nu suferea asemenea accesorii) mai totdeauna deschise, căci era un nesăturat de soare, lumină şi aer.

Inşiruite pe lângă pereţi, cap în cap, câteva mese lungi, ticsite cu cărţi. Deasupra meselor, la o înălţime potrivită, poliţe

lungi de scânduri, toate pline tot cu cărţi. Intr'un colţ al odăii, un foarte modest pat, pe capre, cu mindir, saltea şi macat. Lângă pat, pe un scaun de lemn, sfeşnicul de alamă; pe celălalt de lângă masa de lucru a tatei, o blană mare de vulpe, din care sticlesc doi ochi mici cafenii.

Acolo e culcuşul lui Lăscăruş, un căţel mic, cu păr roş şi ţăpos, prietenul şi tovarăşul de singurătate al tatei şi păzitorul vajnic al condicei de prezenţă, de îndată ce profesorii şi directorul părăseau cancelaria.

...„Bre Hogaş, da de unde ai tu căţelul ista?“.... I se plânse într'o zi inspectorul V., fostul coleg de şcoală al tatei....

„Să nu crezi că a fost chip să pun mâna pe condica de prezenţă“. Şi aşa era... Indată ce se simţea singur, las'că nu părăsea cancelaria dar se instala pe masa cu condici şi cataloage şi vai de acela care s'ar fi gândit să se apropie, sau să întindă mâna spre masă.

Grădina casei, mare, era o minune cu podoabele ei: mai spre casă un boschet de înalţi, eleganţi şi aristocraţi trandafiri roz-pal; pe părţi tăblii de garofiţe roşii, se întreceau în concert de nuanţe cu toporaşii galbeni şi albăstrelele. Mai pe lângă gard, fel de fel de tufari şi pomi, iar în umbra lor stau ascunse de orice privire cu căpşoarele plecate, timide şi sumbre violete.

Iată liliecii palizi, cu aroma lor de melancolie; dar, iată copacii. Copacii aceia din alte timpuri, înalţi şi falnici, în care nestingherit şi oricând, vântul îşi cântă măestrele simfonii ca şi păsărelele care ne trezeau în zorii zilelor de Mai, cu şuerul şi trilurile lor de cristal şi argint. În mijlocul grădinii, parcă anume pironiţi acolo, ca doi moşnegi blajini şi osteniţi de drum, iată cei doi nuci, cu braţe obosite şi noduroase, crengile roată împrejur lasate spre pământ, cu foşnetul alene, cu miros amar şi cu multă umbră sub crengile lor încovoiate şi ţintite în ochiuri de albastră peruzea.

În această grotă ţesută din frunzişul, câmpul de azur şi firele de aur ale soarelui, îşi instală tata obişnuita masă mare şi largă. Acolo îşi avea cancelaria de vară şi tot acolo, în decorul maestuos şi înmărmurit de linişte şi ascultare parcă, al copacilor, l-am auzit, cu o rară şi fină muzicalitate, recitând sonete de Petrarca:

Calistrat Hogaş pe Ceahlău (cu notesul şi creionul în mână)

„Per me și va nella citta dolente;
Per me și va nell 'eterno dolore;
Per me și va tra la perduta gente.
. . . . . .
. . . . . .

Lasciate ogni speranza, ch'antrate. [25]).
. . . . și câte altele

Cât am stat în Roman, de puține ori a părăsit tata orașul. In schimb, în mijlocul grădinii, departe de sgomotul străzii, sub înaltul verzui al frasinilor și în liniște de afund, puse tata și-i clădi, cu țăruși și groase și parfumate curmee de iarbă proaspăt cosită în mozaic de flori de câmp, o tupilată, mustecioasă și țuguiată colibă.

De departe, prin deschizătura fără ușă de sub volanul albiu al macatului, se zăreau picioarele caprelor ce susțineau patul rustic, iar de alături, tot spre deschizătură și 'n dungă, se ivea privirea palidă a măsuței de brad, încărcată cu cărți și multe alte lucruri, încăerate și de-a-valma, peste care, lună și galben, străjue sfeșnicul de alamă.

Mi se oprește gândul și atenția mi se țintește asupra unui punct, care pentru mine totdeauna a rămas nedeslușit. Mă gândesc și nu pătrund....

De ce el, tata, acest înfocat educator și înăscut pedagog, care pentru elevi — copiii lui sufletești și-a pus în slujba educației lor, toată întreaga gamă a sentimentelor și toată vigoarea lui sufletească, pentru educația noastră, a celor de acasă, la ocazii, nu găsea decât o privire, mimică, sau indiferență? Ori socotea, poate, deajuns, exemplul vieții de cinste, sobrietate și muncă?

Incriminări, admonestări sau morală, pentru greșelile noastre — nu țin minte să fi primit dela el vreodată. Și doar neastâmpărată am mai fost! Ba nu, iată îmi amintesc, odată m'a pedepsit tata. Eram la Alexandria. Să tot fi fost de 4—5 ani. Mă găsi mama într'o zi cu o țigară în gură, mare cât și mine.... fumam și eu ca toți ceilalți ai casei....

„Așaaa, tu fumezi? las'că vine el tată-to diseară (era dus din oraș) și te spun eu lui".

Seara vine tata, se miră: „breee... da ce frumos stă Sidonia la masă.... da ce cuminte-i..." nu mai contenea el cu laudele. Intr'un târziu, după masă, mama: „Calistrate, da tu știi că

Sidonia fumează ?"…. Oare se clătina casa ?

„Daaa ? Serios ?... Sidonia fumează ? Apoi atunci eu nu mai am fată.... de azi înainte Sidonia nu mai este a mea", închee tata din fundul canapelei.

Trei zile, la masă, n'a avut grijă de mine cu glas potrivit să mă îndemne : „mânâncă asta că-i bun şi vezi că mănâncă şi tata".

Trei zile în şir n'am auzit : „Sidonie, hai, tu nu mergi cu tata la şcoală ?"

Câteva nopţi la rând, când cu toată lumina candelei aprinse, trezită din somn de urletul prelung, cu nedesluşite tristeţi în el, al cânilor vagabonzi de pe stradă, cu sufletul năpădit de temeri şi urît, în pătuţul meu plângeam, nu m'a mai îndemnat „Da cine plânge acolo ? Tu Sidonie ? Hai vino la tata, şi taci, nu mai plânge, că nu-i nimic !"

Trei nopţi nu m'am mai aciuat, ghemuţ mic şi strâns la spatele lui lat şi puternic, care alunga şi frică şi urlet şi lacrămi, şi aducea, repede şi pe nesimţite, uitare şi somn lin.

Indiferenţa acestor trei zile mi-a fost singura pedeapsă ce ţin minte să fi primit eu dela tata.

Ş'acum, copil de şcoală, ca şi atunci când eram numai de o palmă, cea mai deplină libertate îmi era acordată, ca şi mai târziu, când eram mare, bunăoară :

—„Tatae, hai la plimbare cu noi"…..

—„Vrai să te plimbi ? Ia-ţi pălăria şi du-te! Ce, fără coadă după voi nu puteţi merge ?"

Mă aflam aici la Piatra, în refugiu, în timpul războiului. Fumam serios. In una din zile, ca de obiceiu, intră în odae la mine, pentru a-mi încredinţa căţelul (Pătăţăl), căci pleca în oraş.

Intră în odae şi se aşeză la măsuţă, la aceasta la care acum scriu eu. Privea prin salcâmişul dela geam, undeva departe, poate voia să-mi spue ceva. In odae pluteau nouraşii albăstrii de fum, ai unei ţigări proaspăt stinse.

Constatarea că fumez, probabil îl impresionă displăcut, căci, după o şedere scurtă, cu un glas blajin dar precis, în care se cetia deodată şi desamăgire şi mirare şi desaprobare, privind în lături ca un vinovat, pripit, doar atât îmi spuse : „Da ce, tu fumezi ? " şi plecă.

Parcă se simţea jenat de a ne adresa vreo observaţie.

Pentru străini, totdeauna foarte stăruitor şi sprijin puternic şi tenace în cauzele lor.

Câtă încordată insistenţă şi cât ajutor moral pe lângă un maestru de muzică, suplinitor, sărac şi împovărat cu familie, până ce-şi ia licenţa în drept, pentrucă:

„Eşti băiat deştept şi e păcat să rămâi aici".

...„Cum, domnule director, dumneata susţii această incorectitudine?" Ii spunea tatei, ca director, un inspector şcolar venit în anchetă, în urma unui denunţ cu privire la întârzierile dela oră ale faimosului profesor de ştiinţe, dr. R.

— „Da, domnule inspector, adevărat e că d-rul întârzie la oră şi că nici nu m'aşi gândi vreodată să fac caz de acest lucru, întâi pentru că mi-i drag; apoi, doctorul, dacă întârzie sau lipseşte chiar dela clas, în acest timp ne îngrijeşte copiii, soţiile, ca şi pe toţi săracii târgului; şi afară de acestea, lecţiile ţinute de acest profesor sunt întru tot ireproşabile, compensând întârzierile dela oră, încât"... întâmpină tata cu aceste vorbe pieptiş şi neclintit, mustrarea domnului inspector, care, ceva mai târziu, într'o chestie de şcoală, îi scrie:

„Imi fac datoria să vă întreb dacă optaţi... etc.

Primiţi vă rog stima servului d-voastră

X.

Cam astfel înţelegea tata să fie coleg şi director.

Ca un tablou biblic, o pioasă vedenie, blând îmi luminează amintirea.

Era într'o dimineaţă de Mai.

Din cancelaria goală, căci sunase de intrare, s'aude lătratul furios şi necontenit al lui Lăscăruş. Sprintenă, dau fuga pe scări şi deschid uşa cancelariei ce dă pe sală.

In cadrul de lumină azurată al dimineţii de primăvară, mi se arată şi stă înaintea mea un preot; are la optzeci de ani.

Cârlionţii blânzi şi albi ca de matasă ai părului, odihnesc pe umerii negri ai hainei, iar ochii albaştri lăcrămiază. Ţine în semn de tăcere, un deget pe buze. Mică şi prostuţă mă apropii:

„Am venit s'aud pe Calistrat ţinând lecţie, duceţi-mă la el în clas" îmi şopteşte cu glas tremurat bătrânul. E „Cotea", bunicu-meu, tatăl tatei, protopopul Gheorghe, anume venit dela Tecuci să-şi vadă feciorul.

Neajutat de cineva, cu pas sigur, uşor şi ca atras parcă, sue scara etajului. Vasile, odăeşul, deschide uşa clasei.

Pe clipă, ca din porunca cuiva, elevii înmărmuriţi sunt în picioare, iar profesorul, pogorît de pe catedră, fără cuvânt, adânc îşi înclină înalta-i frunte asupra bătrânei mâni, ce acum tremură să scape toiagul.

Bătrânul preot se aşează pe scaun lângă catedră, cu mânile liniştite pe toiag şi, cu tot albastrul ochilor săi înlăcrămaţi, urmăreşte şi învălue cuvântul şi fiinţa feciorului său, a profesorului care, până la sfârşitul orei, stă în picioare înaintea lui.

Monotonie şi trist.... Pe cât vieaţa la Alexandria îmi apare liniştită şi clară, pe atât aceea dela Roman o revăd monotonă şi într'o lumină totdeauna searbădă.

Ţesătura unei drame sufleteşti, de mult începută, pe nesimţite se destrăma şi făcea borte din ce în ce mai largi în cele două suflete unite prin mare şi curată dragoste, lovite apoi prin vederi şi porniri diametral opuse.

Ea de un devotament şi de o probitate rară, deviza i-a fost: Je meurs où je m 'attache.

El un mare naiv, credul, capricios şi totdeauna atras de lumină şi frumos; o specie rară de „Mimoza“, ofilindu-se la o cât de uşoară atingere, cu aparentă nestatornicie în mlădierile ei.

Tăcerea şi singurătatea începură a-i fi necesară tovarăşă şi condiţie de vieaţă zilnică.

Parcă văd: în odaia dela subsol, întunecată şi răcoroasă, masa mare cu maldăre de cărţi răscolite, teanc unele peste altele, cum s'a întâmplat, unele răsfoite, altele închise cuminţi în scoarţele lor. Fel de fel de hârtii, mai toate însă albastre (tata scria numai pe hârtie colorată, de preferinţă albastră).

„Cea albă nu spune nimic“, aşa răspundea când îl întrebam de ce caută numai hârtie colorată pentru scris.

Condee, creioane — încăerate a bătae, cerneală, amnar şi cremene, maşină de spirt, ceaşcă cu cafea, ceas, o mulţime de alte nimicuri, peste tot capete de ţigări, tutun, scrum, toate horţişe, răscolite şi clae peste grămadă....

Lângă el, pe scaun, blana de vulpe din care sticlesc ochii cafenii ai lui Lăscăruş.

Odaia e în întunerec aproape. Lampa joasă în picior, din mijlocul mesei, cu abat-jour improvizat dintr'o foaie de hârtie, aruncă lumină şi face văpae spre mijlocul mesei, luminând foi-

Calistrat Hogaş

țele albastre sau cartea deschisă și mâna cu țigareta lungă de abanos, sau condeiul, arcul auriu al ochelarilor pe vârful nasului și linia îndrăzneață a frunții, ce se pierde în sus, în întunerec. Incolo singurătate. Tata cetește sau scrie.

Toată vieața lui zilnică se succede matematic și uniform: dimineața la cinci sculat, cetește sau scrie până la 7-7½, când trece în cancelarie; școală până la 11,20.

La această oră, fără întârziere de minută, se servește masa. Apoi puțină odihnă. La 2 fără un sfert trece iar pragul cancelariei de unde nu este vizibil decât la 4,20 când s'au terminat orele de clas.

Incepe munca de cancelarie (gimnaziul nu avea secretar)—vara în grădină sub nuci, iarna în cancelarie sau la dânsul în odae.

La ora 6½ precis masa; la 8½ iată-l culcat pentruca la 11-11½ să-și înceapă și el vieața lui, adică: scris, cetit, cafea neagră și puțin somn. Nu putea suferi întunerecul: uneori îl găseam lungit pe pat, cu mânile căpătâi, cu lumânarea aprinsă[26]) pe scaun lângă pat[27]), cu ochii în vid...

In Roman încearcă o grea durere. Pe sora mea cea blondă și mlădie ca un fir de nagară, cu glas de privighetoare, copil sglobiu și inteligent, pe Cornelia — refrenul credincios și tânăr al sufletului său, aceea la care, dintre noi, ținea mai mult, abea în vârstă de optsprezece ani, o pierde, căci moare.

Mai târziu, în cavoul Iuliei Hajdeu, în amintirea Corneliei, improvizează niște versuri care se termină cu:

Iar dacă în lumea ta de aștri
Pe-al îngerilor drum
Vei întâlni doi ochi albaștri
Le spui că-i plâng ș'acum.[28])

După moartea Corneliei, în vederea educației noastre, cele două fete pe care jurase a nu le mai da prin școli în orașe mai depărtate, se hotărî să se transfere la București.

Plecă. In drum însă, se întâlnește cu prietenul său A. B., cunoscutul politician al Iașilor de pe atunci; acesta îl convinge și iată-l transferat la Iași.[29])

Se apropie de miezul zilei și dogoarea soarelui de vară e din ce în ce mai simțită.

Din fuga trenului ce începe ostenit a-și încetini mersul,

privesc la câmpiile şi copacii din preajma Iaşului, care ne priveşte de sus, din înălţimea dealurilor lui.

Observaţia mea: „copacii pe aici nu-s aşa verzi", îl făcu pe tata să surâdă.

Prea cald, lumină prea mare, forfoteală, strigăte şi semnale de tramvae, acestea, la primul pas făcut pe pământul Iaşilor, isbiră întâi sufletu-mi de mică sălbătăciune, isgonită din liniştea dulce şi umbroasă a orăşelului de provincie.

Casa în care locuiam, închiriată de tata, avea o privire frumoasă spre câmpiile catifelate, ce'n voe se răsfăţau în soare şi lumină şi tocmai cine ştie unde de-ţi era stăvilită privirea de deabea estompatul şi efemerul azur al cerului.

Cetitul, şcoala şi prietenii, încetul cu încetul, ni-l luau pe tata.

Iar răscolesc filele îngălbenite ale trecutului şi găsesc amintiri care mai de care mai înviorătoare pentru memoria lui... Iată câteva: Găsesc într'un plic o carte de vizită pe care stă scris: Constantin I. Stoicescu (e a fostului ministru de instrucţie cu care tata, prin alianţă se înrudea) şi nişte foi ca detaşate dintr'o carte; omul de bun gust, sub masca anonimatului, caracterizează în aceste rânduri pe tata, a cărui originalitate îl impresionase cândva:

18 Octomvrie 1897

O mare inteligenţă, sub o mare pălărie.

„L-am cunoscut la Roman. Imi închipuiam mai întâi că trebue să fie tipul banal şi searbăd, atât de des încarnat în persoana dascălului de provincie. O clipă însă a fost deajuns spre a-mi arăta cât de neîntemeiată îmi era presupunerea. Revăd şi astăzi tot atât de limpede, tot atât de precis, fizionomia lui cea originală, întocmai cum am zărit-o, sunt vre-o cinci-şase ani, în mijlocul unui decor destul de puţin poetic, al orăşelului moldovenesc. Da, văd lămurit... Uliţa cea întortochiată şerpueşte cu câte o cotitură la fiecare pas.

Soarele de Iunie agaţă la colţurile caselor umbre negre ca făcute cu cărbunele, iar acoperişurile şi zidurile le arată ca făcute cu cridă; contrastul dintre lumina ameţitor de albă, care poleeşte faţadele, şi aceste pete întunecoase, osteneşte ochiul şi amorţeşte creerul.

El păşea spre mine. Şi acum mi se zugrăveşte lămurit în minte silueta sa de bărbat în floarea vârstei, cu mersul grav, cu portul maiestos şi cu figura.... invizibilă, căci umbra aruncată de o pălărie fenomenală îi ascundea chipul şi ar fi descurajat pe observatorul cel mai neobosit. Dacă o mână indiscretă ar ar fi ridicat însă marginile respectabilei pălării, ar fi văzut o faţă cât se poate de inteligentă, cu o privire şireată a ochilor ascunşi sub sprincene stufoase şi cu o frunte atât de desvoltată încât sărmana parcă se ruşinează, căutând să se ascundă de desubtul binefăcătorului ei acoperiş. [30]).

Fără să-l cunosc, trecătorul mă interesa ; fără să ştiu cine este mă simţeam atras către dânsul de o curiositate inconştientă. Instinctiv mă abătui din cale şi îl urmai. Se întâlni cu un prieten şi îndată începură să discute o chestiune politică, care pe atunci pasiona de toţi.

Cu o logică strânsă şi cu o rară claritate de expunere, îl auzii apărând persoana Suveranului, care tocmai se afla în joc. După glas cunoscui că fusese atins într'una din convingerile lui cele mai înrădăcinate.

„Regele, grăi el într'un îndelung, cunoaşte cel mai bine nevoile ţării... Odată cu intrarea lui pe pământul românesc şi-a pus în activitate toată energia cu care l-a înzestrat natura. Lucrând fără preget, înfruntând mii şi mii de piedici, zdrobind nenumăratele condiţiuni vrăjmaşe, care subminau noua Constituţiune, în baza principiilor învechite de altădată, numai astfel a putut el să facă din ţara aproape barbară dela 66, un stat modern, cu o organizaţiune sănătoasă. Nu trebue să uităm nici reaua voinţă, nici intrigile care au îngreuiat nobila-i misiune. Chiar dacă comite un lucru necorect în aparenţă, viitorul i-a dat totdeauna dreptate“. Eram emoţionat fără voia mea la auzul acestor cuvinte rostite de un om sincer şi atât de deosebit de oratorii de bâlciu, care, pe la toate întrunirile, debitează aceleaşi nimicuri, cu aceeaşi voce umflată, cu aceeaşi abundenţă desgustătoare de gesturi şi cu aceeaşi lipsă de fond.

Convorbirea urmă apoi cu privire la literatură, sociologie ş. c. l. Avui prilejul să-l aud vorbind cu acelaşi discernământ ales despre poezia lui Eminescu în comparaţie cu a lui Alecsandri, despre falşitatea teoriilor lui Hâjdău, despre noul curent simbolist şi decadent şi mereu îmi dovedea că posedă cunoştinţe aprofundate, o erudiţiune vastă.

Poate aş fi trecut cu vederea acest incident al excursiunii mele la Roman, dacă n'aşi fi fost isbit de această nouă nedreptate a soartei. Ce destoinicie şi ce inteligenţă îngropate pe veci în micul oraş de provincie.„

15 Noemvrie 1913, Galaţi

Stimate D-le Hogaş

De multe ori vorbesc elevilor mei din cursul superior şi în special celor din cl. V şi VII, despre nemuritoarele pagini din „Excursii în Munţii Neamţului" — şi tot de atâtea ori regret că D-voastră nu ne înlesniţi încă cu un volum. Nu-i clasă de limba română, azi, la care profesorul să nu pună tot temeiul pe citirile făcute de elevi acasă şi nu cunosc carte mai plină de tinereţe şi de natură proaspătă, în româneşte, ca aceea pe care ar forma-o înmănunchierea atâtor călătorii împrăştiate prin numerele „Vieţii Româneşti".

Uneori mă gândesc cu adevărată durere la luxoasele volume care închid atâta vorbărie şi... sărăcie, pe când în „anii" deja prezenţi ai „Vieţii Româneşti" palpită vieaţa celui mai nedreptăţit şi mai aşteptat volum.

Ca un vajnic admirator al celei mai poetice „hălăduiri prin munţi", v'aş ruga, în numele celei mai drepte admirări, să puneţi odată la îndemâna noastră, a tuturor, volumul „cu pagini din Homer". cum cu drept cuvânt le numea Sanielevici.

...vă rog, de-a-dreptul, măcar ca profesor de literatură română, care ar vrea să pună în mâna elevilor lui numai ceea ce e într'adevăr frumos şi senin ca arta însăşi.

Pot nădăjdui ? Pot anunţa elevilor mei apariţia unui volum *rar ?*

Eu, ca profesor şi admirator, v'aş rămâne cu drept cuvânt recunoscător.

Cu...
Gr. F.

15 Ianuarie 1915, Galaţi

Iubite Domnule Hogaş

Am avut, dăunăzi, încheerea „săptămânii Hogaş", la liceu. Adică : tot cursul superior a avut ca teză „Pe drumuri de munte" de C. H. — impresii — iar la sfârşirul săptămânii, la societatea

Copie de manuscris (Calistrat Hogaş)

de lectură a cursului superior, s'a vorbit numai de „Pe drumuri de munte“ de C. H.

Dacă adăugaţi că, pentru teza de mai sus, am anunţat elevii de acum două luni, ca să şi-o poată procura şi citi, veţi înţelege că nu numai la şcoală, ci în tot târgul s'a vorbit şi s'a agitat chestiunea Hogaş.

E, ...o mică mândrie de admirator pe care l-a înciudat tăcerea presei şi a — mai ales a — criticii române.

Şi dacă aţi şti ce entuziasm aţi aprins în elevii mei!

Ce poezie aţi adiat peste sufletele lor!

Marea majoritate începe cam aşa: „N'am încotro şi o cumpăr şi încep s'o citesc..., dacă mi s'a impus pentru teză! Dar după ce o încep, parcă mai dorm ori mai mânânc, ori pe ce lume sunt?“

Unii se şi încumetă să-ţi facă portretul: „Nalt, voinic şi foarte frumos, pe un cal minunat...,“ Altul exclamă: „Ah cum aş vrea să cunosc şi eu pe d-l Hogaş!“ Vreo doi se simt în culmea fericirii că acest autor minunat le-a fost lor profesor, şi l-au văzut de aproape! Parcă ar vrea să spue că ei au atins de aproape Divinitatea care pluteşte asupra operei.

Unul din clasa V spune chiar această ciudăţenie (pentru un copil ca el): „Une ori, când d-l H. e în adâncul pădurilor, simţi că parcă îl chinueşte ceva, parcă ceva divin nu-i dă pace...“

. . . . . .

....Şi cu cea mai curată admiraţie,

Gr. F.

19 Februarie 1915, Galaţi

Iubite D-le Hogaş

Am primit ambele scrisori şi tezele şi, aşteptând şedinţe societăţii elevilor, am cam întârziat cu răspunsul: mii de ertăciuni. Vă mulţumesc foarte mult pentru laudele şi încurajările pe care aş dori foarte mult să le merit măcar pe un sfert. Eu vă rămân îndatorat pentru ajutorul ce, vrând nevrând (o, desigur că nevrând şi negândind), l-aţi dat cursului de l. română, în ceea ce are el mai bun şi mai superior, partea educativă, în înţelesul ei înalt.

Trebuia să vedeţi cu ce fior au primit elevii vestea că le-aţi citit şi apreciat unele teze şi, mai ales, că veţi veni să le

cetiţi singur ceva din ale d-v., pentru ca să înţelegeţi în ce admiraţie au ei pe autorul „Drumurilor de munte".

Nu uitaţi, vă rog, că aceşti mici dar înverşunaţi admiratori vă aşteaptă.

. . . .

Gr. F.

15 Iunie 1924, Paris

Merci, chère Mademoiselle, pour l'article si touchant sur l'inoubliable et fin poète qu'etait Calistrat Hogaş; quant à moi, je lui en garde une profonde admiration et un tendre souvenir.

. . . . .

Dr. Conta

Eram odată cu tata într'un magazin la Iaşi; uşa se deschide, intră un bărbat scurt, rotofeiu, cu părul lunguţ ce i se ivea în cârlionţi ca neaua de sub borurile late ale pălăriei negre; vine direct la tata cu mâna întinsă şi, uitându-i-se cercetător drept în faţă:

— „D-ta eşti d-l Hogaş dela „Viaţa Românească" ? Apoi, cu o sdravănă strângere de mână: „Brava, frumos, tare frumos scrii!"

Fără o vorbă mai mult, se întoarse şi plecă.

— „Cine-i tatae?"

— „Alexandru Filippide".

Mai anii trecuţi, după atâta amar de vreme de atunci, avui ocazia să vorbesc despre tata cu d-l K., cunoscuta personalitate a Ministerului de Instrucţie. Imi spunea: „eram inspector, şi ca atare mă dusesem la Iaşi; am asistat la prima lui oră de lecţie, şi de dragul lui şi al lecţiilor ce ţinea, am mai asistat şi la ora a doua şi la a treia".

Cu permisiunea cuvenită, reproduc un pasaj dintr'o scrisoare a d-sale ce mi-e adresată: „Despre Hogaş, ca profesor, păstrez cele mai frumoase amintiri; iar ca scriitor este unul din preferaţii mei".

. . . . . .

K.

Bucureşti, 7 Decemvrie 1928.

Dar foştii lui elevi! Sentimentele de respect şi evlavie cu care vorbesc încă, amintindu-şi de fostul lor profesor de latină, sunt asemănătoare cu acelea ce te stăpânesc după ce ai asistat la o divină şi înălţătoare slujbă religioasă.

Iată cum îl zugrăveşte o elevă de cl. III sau a IV-a, d-ra M., dela Institutul Humpel.

Portret.

E teribil şi totuşi aşa de bun!

Nicio vorbă ofensătoare nu iese din gura lui.

Totuşi încearcă să-l nemulţumeşti... din două vorbe te pune la locul tău.

Ochii lui mici, albaştri, aşa de pătrunzători te fac a înţelege de două ori mai bine ceea ce ar fi vrut să zică. Un păr mare îi înconjoară inteligentul chip.

Şuviţe castanii îi cad pe fruntea brăzdată de încreţituri. E înalt, bine făcut şi nu puţine graţii are în mişcările lui.

In fine, în tot, în statură, figură şi vorbă e ceva ce îţi inspiră dragoste, recunoştinţă şi respect.

De câte ori, după orele lui, nu mă gândeam cum poate un om să ştie atât.

Carissime magister

Nu voiu spune că scrisoarea D-voastră m'a surprins, dar că plăcerea ce o simt, prin graba ce aţi pus-o în îndeplinirea făgăduinţei dată, şi prin deosebita D-voastră atenţie, nu poate fi îndeajuns exprimată.

Dacă mulţumirea, în gradul cel mai înalt, e însăşi fericirea, voiu fi fericită în posesiunea unei aşa frumoase amintiri, oferită de D-voastră însuşi, şi mai ales dacă îmi veţi da voie, şi-mi veţi ierta îndrăsneala de a vă scrie din când în când. Astfel, vă veţi convinge poate odată cât de întipărită mi-a rămas amintirea bunului meu profesor, cât de adânc respectul şi cât de mare recunoştinţa, afecţiunea ce vă păstrează o elevă.

S. A.

Iaşi, 22 Iunie 1905.

Scumpul meu profesor,

Să vă mulţumesc? Dar cum?

. . . .

In cazul de faţă cuvântul „mulţumesc" e numai simţit; mintea îi refuză orice formă mai complexă de gândire, glasul orice formă mai bogată de manifestare.

Iată deci pricina întârzierii răspunsului meu.

Fotografia şi scrisoarea D-voastră vor fi păstrate dar; nu numai spre amintire, căci ea nu ar fi avut nevoe de a fi materializată; ele vor fi pentru mine un stimulent, o încurajare; vanitatea-mi copilărească, îndeajuns satisfăcută până acum, se va transforma într'o ardoare, o dorinţă de a munci; sforţările mele vor tinde numai spre bine, numai spre a mă putea desvolta în spiritul celor care-mi vor servi ca exemplu, în direcţia începută. Numai atunci voiu merita răsplata atât de înalt preţuită atenţia şi interesul celor care m'au instruit.

.....dar vă rămâne pentru D-voastră, singur, rolul de profesor şi câştigaţi în viitor acel de bun prieten mai în vrâstă.

Deci nu se mai întreabă ce are să vă scrie, dar cum o să vă scrie, pentru ca această corespondenţă să nu devie o sarcină plictisitoare.

S. A.

27 Iunie 1905.

Scumpe Magister

Scrisoarea D-stră a fost citită şi recitită, proba cea mai bună că nu m'aş fi supărat dacă ar fi fost întreit, înzecit de lungă. Asemenea scrisori nu ne ostenesc, nu ne pierd timpul, ci din contra, ne plac, ne repauzează; cât priveşte felul D-stră de a scrie, ca fond, ca formă, ca bogăţie de imaginaţie, nu există mijloc mai bun pentru a linişti forţele noastre sufleteşti; însă totodată în limite normale.

Socot ca un trist dar al naturii, o imaginaţie puternică şi bogată, unită unei sensibilităţi excesive; astfel, ea este izvorul atâtor dureri amare, atâtor descurajări şi desiluzii în vieaţă; întrucât ea nu este decât de natură poetică, nu poate îndeajuns satisface şi desvolta totodată, gustul nostru estetic şi literar... dar mai ales când ea se inspiră din poetica antichitate, din o vieaţă bogată în culori vii şi frumoase!

. . . .

Acum e momentul de a primi sfaturi, căci vrâsta, experienţa, uşurinţa de a cunoaste părţi noui ale existenţei, pătrunderea D-stră în regiuni necunoscute mie, îmi vor arăta realităţile viitoare, îmi vor descoperi adevăruri care vor fi pentru mine binefaceri imense. . . . .

Primeşte învăţături şi prin corespondenţă,

S. A.

Iaşi, 4 Iulie 1905.

Scumpe Magister

. . . .

Am sorbit cu nesaţ puţinele pagini pline de un farmec nespus de ceamai dulce şi mai senină poezie ; am fost pătrunsă cu D-voastră de frumuseţile naturii, care şi-au găsit reflex minunat în sufletul unui adânc cunoscător al farmecelor şi misterelor ce le ascunde

S. A,

. . . .

15 Martie 1907

„Evenimentul" Iaşi, 20-XII-1909 Duminecă „Feeria alegorică a D-lui C. Hogoş, „Ursita României," a fermecat ca limbă, conţinut şi execuţie. D-l Hogaş dovedeşte că e un maestru colorist neîntrecut în istorisiri vânătoreşti, poveşti fantastice şi călătorii prin munţii noştri.

Unanimul entuziasm ce a stârnit feeria s'a, scrisă ad-hoc şi mai ales bucuria cu care lua parte lumea copiilor la desfăşurarea acţiunii din feerie, a răsplătit pe D-l Hogaş. D-sa a fost chemat pe scenă şi a trebuit să se supue „vocii poporului" ; a mulţumit zânei zânelor şi vânturilor care au înţeles ce a gândit — şi publicului care, cu vânturile în cele patru părţi a lumii, a sburat şi plin de mulţumire, cu Ursitoarea, a luat parte la cetitul ursitei noastre viitoare."

. . . .

....„Autorul ! Autorul" ! Furie de aplauze. Cu mânele în buzunare, rezemat de uşă, parcă n'aude şi nu vede şi, pe deasupra publicului, străin şi dus, priveşte în neştire.

„Autorul ! Autorul ! Autorul !" — Tumultul creşte.. D-na M., directoarea institutului, îl trage de mânecă. Ca trezit parcă, se uită împrejur, înţelege.

Vrând nevrând şi stânjenit, păşeşte pe mica scenă ; surâde mirat şi oarecum timid, salută. Publicul e în delir de aplauze.... „D-le Hogaş, dela noi ! Şi dela noi ! Din partea clasei ! Şi din partea noastră !" Nu poate scăpa. E acaparat şi acostat din toate părţile. Trebue, la fiecare pas, să se oprească : un coleg sau o colegă, apoi, un grup de eleve, altele şi altele, îi ies în cale, i-o aţin, îi spun, îl întreabă, îi mulţumesc....

....O puternică, sinceră şi impetuoasă avalanşă de mulţumiri, în fel şi chip manifestate ; e de nedescris şi imposibil să răzbim pentru plecare. La fiece clipă un surâs, un cuvânt, o strângere de mână şi atâtea, atâtea flori—în ramuri, în buchete mai mari, mai mici, care mai de care mai vii şi mai ochioase ; sunt nevoită, până la trăsură, să-i ţin pălăria. E acoperit de flori, cu braţele încărcate şi numai ochii şireţi şi sclipitori de i se mai zăresc dintre ele......

Gândul, meu neastâmpărat în drumul lui, a făcut un salt hăt încoace şi s'a oprit în dreptul unui an şi-a unei zile, pe aici pe aproape.... şi, nepoftit şi şăgalnic, îmi şopteşte : „borangicu-i borangic... iar bumbacu-i tot bumbac..."

Şi câte încă...

Să reviu :

Iată-l, în scurt timp, cunoscut ca profesor, probabil de valoare, deoarece, pe lângă Liceul Internat şi cel Naţional, mai iată-l profesor şi la Humpel, la Liceul Militar [32] ; i se oferă şi direcţia unui cotidian şi iată-l invitat a ţine conferinţe.

Eleganta Aulă a Universităţii ieşene e înăbuşitor de aglomerată. Stă lumea înghesuită, în picioare ; cărăruile dintre bănci, ca şi intrarea, sunt blocate de civili, preoţi şi militari ; până şi estrada rezervată conferenţiarului e împodobită cu frumoase şi graţioase ascultătoare.

In toiul comentariilor fel de fel, în surdină, pe nesimţite, uşa dela estradă se deschide şi în timp ce un „ssst !" nu ştiu din ce parte a sălii pornit, pe dată aduce linişte întreagă a guralivului public, apare conferenţiarul.

O uşoară înclinare din cap în semn de salut. Mâna mică, viguroasă şi pârlită de soare, care altădată mânuise hăţul Pisicuţei, acum, cu un gest sobru şi elegant, pune pe măsuţa, văduvă de data aceasta de tradiţionalul pahar cu apă şi servietă umflată cu hârtii — jobenul şi imaculatele mănuşi. Umerii romanticului pelerin, „necartonaţi" — cum altădată se simţeau

Calistrat Hogaş, subdirector la Liceul Internat

în largul lor sub mantaua ce-i apăra de vânturile şi ploile munţilor noştri, tot atât de bine se simt acum sub croiala hotărîtă şi pretenţioasă a fracului.

De sub fruntea înaltă, privirea şi verde şi albastră şi cenuşie, ascuţită şi fin surâzătoare, învălue şi ţinteşte auditorul.

Fără ton declamant şi gesturi umflate, ci cu glas liniştit, precis şi clar, care prinde, subliniindu-şi doar, numai din când în când ideile, prin uşoare şi sobre gesturi, îşi urmează povestirile: ideile sclipitoare, ca şi imaginile evocate, se întrec, se resfiră, se unesc, se combină sinuoase, pline de capriciu, fine, ironice sau şăgalnice după împrejurări, toate însă cu miez şi pline de poveţe mai ales pentru cei ce nu-şi cunosc încă bine ţara şi neamul.

Odată ne fură gândul şi sufletul şi ni le plimbă pe cele mai tăinuite poteci ale codrilor noştri, prin locuri fermecate, ne tălmăceşte înţelesul vântului şi cântecul frunzişului, ne înmlădie sufletul şi ni-l îngenunche, să ascultăm doina, suflet rupt din sufletul Românului.

Altădată ne face să simţim din nou vraja copilăriei, înfiorându-ne fiinţa cu frica de balauri, sau încântându-ne-o cu imagini de feţi frumoşi şi Ilene Cosânzene, sau, iată-ne cu sufletul scuturat de toate colburile orăşăneşti, înviorat, alături de tineretul ţărănesc la şezători sau petreceri, cu fel de fel de jocuri şi cimilituri, curate şi pline de tâlc, ca şi sufletele din care sunt isvorîte, căci subiectele pentru conferinţe şi le alege din comoara de nestemate, care alcătuesc sufletul ţăranului nostru; ne vorbeşte despre: „Petrecerile la ţară"; „Obiceiurile la Români", „Poveştile populare", ş. a.

....Furtună de aplauze.. Frumoasele vedenii şi clipele fermecate se sperie şi se risipesc, ora de incantaţie s'a terminat, o mişcare uşoară a capului în semn de salut, mâna mică şi pârlită de soare a pus stăpânire pe joben şi mănuşi, uşa dela estradă s'a închis.

Până să-l ajungem, cu greu străbatem prin puhoiul de lume.

„O să caut să-ţi fur meşteşugul, maestre", îl felicită un profesor universitar.

„Meriţi sărutat", adaogă graţios, întinzându-i mâna micuţă şi înmănuşată, asupra căreia respectuos şi afabil îşi pleacă tata fruntea, d-ra S., cu păru-i zulufi negri — albăstrii, cu privirea

caldă şi umbroasă de sub genele lungi ale ochilor ei negre şi codaţi.

Cele două creştete blonde se strâng lângă el, şi ce simţimânt de mulţumire rară şi aleasă le împăinjeneşte sufletul? Cel alintat azi, e tatăl lor. Şi când mă gândesc cum erau închegate aceste conferinţe! Cu voe bună, intre noi, prinzându-ne vorba din sbor şi glumind parcă; seara pe apucate, după oboseala de şcoală, sau oricând, lungit pe pat, cu mânile căpătâi, printre forfoteala gospodăriei, fără preocupare aparentă, fixându-şi totuşi, probabil, atenţia asupra subiectului propus.

In primii ani — ca să nu zic chiar primul — dela Iaşi, pentru ultima oară l-am simţit pe tata, sufleteşte, al nostru. Comunicativ, cu oarecare tinereţe sufletească şi — cu toate că eram destul de mari, pentru el iată-ne copii mici; ne povăţueşte, are pentru noi fel de fel de atenţii, mă deprinde a merge cu tramvaiul, căci ca mică sălbătăciune ce eram, cu toată energia refuzam acest popular mijloc de deplasare.

Ii noaptea târziu, pe la douăsprezece-unu. Noi fetele scriem sau citim, la noi în odae; alături, tata, auzim cum scutură ţigara de scrum, clănţănind cu sgomot, ţigareta în scrumelniţa de porţelan.

Biata mamă, scoasă din fire: „Calistrate, da linişteşte-te odată, că nu pot să dorm". „Da dormi, bre", tata de colo, „ce-ţi fac eu ?". Apoi, după un răstimp de hodorogeală, linguriţa scăpată jos ţăncăneşte, scaunul hrâşcăe pe duşamele, şi la uşa noastră auzim: „Fetelor, da voi dormiţi? Na, iaca, v'am adus cafe, voi beţi?"

Ah! seninul casei noastre însă pe nesimţite pălea împânzindu-se în cenuşiu şi trist.

Incet - încet îi pieri buna dispoziţie şi iată-l din ce în ce mai preocupat, mai nemulţumit, mai posomorît...

In sufletul acestui om atât de conştient şi loial, un haos de suferinţe se încuibară.

Ii era sufletul năpădit şi hărţuit de un sentiment deslănţuit fără zăgaz, în luptă cu îndatoririle impuse de vieaţa familiară.

....De ce nu s'a deschis atunci pământul să dispărem noi, cele care nu ne puteam abate din drumul vieţii sale?

Copii naivi, singure deschisesem larg uşa casei noastre pentru a lăsa să intre nenorocirea care pândea. Da, sub chipul

unei fete de douăzeci de ani, cu obrazul pal, cu privirea voalată a ochilor mari şi căprii, cu părul în tonuri bronzate, cu umeri şi mâni de princesă, întră în casa noastră întreaga nenorocire.

Doamne!

Simţeam, vieaţa de familie îi apăsa umerii sufletului; îşi împărţea vieaţa şcoalei şi prietenilor. In puţinul timp de-acasă, tăcut sau absent. Glasul „frumos povestitorului Iaşilor" — cum era supranumit tata pentru conferinţele sale, amuţi pentru totdeauna, căci nu mai vorbi în public.

In anul 1905 fu numit director al Liceului Internat[33].

Şi energie şi putere de muncă parcă-i sunt mai în floare, mai concentrate ca oricând.

In recreaţii, cu pelerina pe umeri, în ogradă, între băieţii observându-i şi îndemnându-i la joacă şi la râs, îngrijindu-se de cei mai tăcuţi sau fără dispoziţie.

Uneori numai ce-l vedem venind spre casă cu câte un băieţel-doi, din cei din cl. I-a: „Ia vedeţi voi de băieţii iştia — ţineţi-i aici, îs mititei şi plâng că li-i dor de-acasă. De alţi, mari, de prin clasele superioare, se îngrijeşte de tulburările lor sufleteşti, ţine corespondenţă cu ei şi le dă sfaturi pentru viitor.

Aa.... iată-l pedepsind elevii. Acela cu lecţie neştiută trebuea să aleagă între o pedeapsă şi o caricatură, adică: lecţia viitoare trebuea să găsească tata pe catedră o filă de hârtie cu figura sa (a tatei), caricaturizată după imaginaţia elevului care, lecţia precedentă se făcuse vinovat de neştiinţă.

— „Tatae, da asta de unde o ai?, îl întrebai odată, când veni cu o pungă nouă.

— „Eram într'o zi în tramvai, spuse dânsul, şi o „duducă" văzându-mi punga ponosită — tata purta numai pungi împletite — s'a oferit să-mi împletească una şi iaca — azi m'am trezit că mi-o trimite."

— „Dar cine-i persoana ceea?

— „Nu ştiu cum o chiamă."

15 Iulie 19 . .

Nu ştiu cine şi pentru ce azi m'a îndemnat de m'am dus în odaia surorei mele moarte şi mi-a îndreptat ochii, spre un coşuleţ mic, în care, de ani de zile, de atunci de când ea s'a

dus să nu mai vie, pus de dânsa acolo, stă un sul de hârtii.

Profanez liniştea unui suflet fără apărare şi răscolesc dureri...

Acelaşi cineva nevăzut şi neştiut mi-a călăuzit mâna spre coşuleţ, am luat sulul şi-l răsfoesc. Da. Tot amintiri despre el sunt; o scrisoare, câteva foi manuscrise roz şi verzi; amintiri din copilăria lui, însă numai fragmente, ca multe altele, şi fotografii, tot de-ale tatei.

Iată una care-l arată în grădina liceului şi alta în ora de istorie la Liceul Militar la clasa VIII, toate lucrate şi dăruite de elevi.

Alături de coşuleţ, iată şi un plic mare, tot hârtii şi nişte cutioare. Le cercetez — sunt decoraţiile tatei: Bene Merenti cl. I, pentru merite literare (acordată la 3 Iunie 1914); Răsplata Muncii cl. I pentru învăţământ (20.VI.1913); o altă medalie nu ştiu pentru ce acordată, şi Coroana României, acordată pe când era directorul Gimnaziului din Roman [1917].

Dar, parcă-l văd şi aud pe tata odată la Iaşi, adresându-se surorei mele: „Na Cicică, ia asta de aici [era vorba de o decoraţie] că iar ş'au bătut joc de mine... [aici pronunţa la plural numele simpaticului animal cu urechi lungi)... şi iar m'au decorat.

Amintiri şi scumpe relicve ale unor timpuri din care doar numai parfumul altor vremi mai dăinueşte.

La Liceul Internat, o mare prietenie îl legă de Ibrăileanu, cunoscutul critic literar.

Se pare că tata, ba chiar după cum socotesc eu, afirm lucrul acesta, n'a fost conştient şi niciodată nu şi-a recunoscut vreun talent literar. Dacă întâi prietenul său, A. D. Xenopol, ş'apoi Ibrăileanu, nu l-ar fi îndemnat, sunt sigură că „Amintirile din Călătorii" n'ar mai fi revăzut lumina tiparului.

O încăpere largă şi înaltă prin a căreia ferestre mari, ce privesc în sus, intră nestingherit soarele, profuzie bogată şi minunată de cărţi peste tot răvăşite. Mă aflu în odaia de lucru a cunoscutului nostru critic eşan, I. vorbim despre cel dispărut, despre tata. Ascult cu evlavie tot ce în atenuat catifelat şi grav îmi povesteşte despre el; îmi indică un scaun din apropierea mea şi mă simt surprinsă de un sentiment neîncercat încă, în timp ce-mi spune: „aceea este şi acolo stătea tata ceasuri întregi de vorbă cu mine, mai apoi:

„Ce cărţi citea, ce biblioteci a consultat, Domnişoară, tatăl matale, de poseda o cultură atât de vastă?

Pe clipă mi se ivi în minte imaginea mesei de brad şi a

C. Hogaş fotografiat de către elevii cl. VIII la ora de istorie (Liceul Militar)

Calistrat Hogaş, director la Liceul Internat

modestelor poliţi cu cărţi şi mai revăzui pe tata cetind; majoritatea timpului de acasă, în timpul mesei, noaptea, 'mai ales noaptea, cetea. De unde cărţi?

Probabil împrumutate, căci totdeauna venea cu cărţi, care însă, în scurt timp, dispăreau. Ce cărţi? Doamne, dar din toate ramurile; sufletul de lumină al lor, odată cetite, mii şi mii la număr, îşi luau pentru totdeuna locul în încăperea largă şi atât de primitoare a minţii lui. Aceasta şi acolo erau cărţile şi bibliotecile tatei — ş'apoi, atent şi observând mult, foarte mult.

. . . .

Frumoase prietenii, potop de dragoste copilărească, totuşi isolament....

Valul de tristeţă ce ne învăluia vieaţa, la un moment dat deveni de doliu.

Din ce în ce mai deprimat îl vedeam pe tata; fără putere de alinare, asistam la o dramă.

Târziu în noapte, o convorbire se urma între cei doi atât de nefericiţi.

Inmărmurită în hobotul de doliu al nopţii, ca o durere năprasnică şi neaşteptată, mă isbi în plin vifor sufletesc glasul hotărît şi asvârlit al tatei: ...„mă împuşc..."

„Tu, pentru cine şi pentru ce? auzii glasul de sprijin al celei care ani dea-rândul, tăcută şi resemnată, asistase la toată dureroasa dramă, care alungase şi bucurie şi linişte din casa noastră, glasul mamei mele. Fata cu ochii căprii, cu umeri şi mâini de prinţesă, pornise spre lumile de eternă linişte, murise.

Demisionă din direcţia Liceului Internat. Ne mutarăm în strada Lăţescu, o stradă liniştită, numai potrivită pentru suflete obosite, într'o casă împrejmuită de grădini cu copaci înalţi şi stufoşi. In corpul mai mic de case (cel mai măricel îl ocupasem noi, fetele, împreună cu mama) în una din cele două odăiţi, în cea din fund, se aşeză tata.

Mai puţină bucurie şi mai multă singurătate ne erau rezervate de aci înainte.

Numai mesele ne adunau la un loc, în colo fiecare cu vieaţa lui.

In chiliuţa lui, căci astfel îi era odaia, prin geamul fără stor, şi toată noaptea larg deschis, lumină mare căci preotul gândurilor e în veghe...

Cel mai târziu la nouă se culca, pentru ca la unsprezece să fie sculat. In tovărăşia unei ceşti cu cafea neagră, sub vă-

paia lămpii cu abatjour improvizat dintr'o foaie de hârtie, se apuca de cetit sau de scris.

Pe la două trei din noapte, iar se culca, şi la patru jumătate-cinci se scula.

Ii ştiam obiceiul şi pe la mijlocul nopţii, sora şi cu mine, care deasemenea nu eram culcate, repede pogoram scara, traversam bucăţica de ogradă dintre cele două case şi, pe uşile nezăvorîte, se pomenea cu noi în odae.

„Ce, voi sunteţi ? Da nu v'aţi culcat încă ?" ne întâmpina el dela masa de lucru, aruncând o coadă de ochiu spre noi.

Apoi scurt : „Hai ! ia faceţi o cafe".

Sora mea se executa — iar eu, de pe jos, de pe la gura sobei, adunam foiţele de manuscris, asvârlite ca orice hârtie netrebnică.

Privirile lor larg deschise îmi prevesteau oare mângâierea de mai târziu ?

In ceea ce-l privea, aveam o mare ciudă pe orele date şcoalei ; mi-ar fi părut mai bine să se ocupe numai de literatură.

De aceea, câte odată, îmi mai vărsam năduful :

— „Doamne, tatae, de ce nu te laşi de şcoală ?"

— „Şi ce să fac ?"

— „Să scrii...

— „Ei, fleacuri...

Iar dacă insistam şi-l moralizam mai serios, apoi, la acelaşi diapazon cu mine, însă parodiat, îmi replica :

— „Da... Eu îs mare om, eu îs grozav lucru... eu îs..." continuat în mut de o mămică inimitabilă,

Altă dată îl cercetam să aflu ce a scris peste noapte :

„Tu crezi că aşa se scrie ! când am chef, aş putea scrie întrun ceas o carte întreagă ; când n'am, în nopţi întregi nu pot închega un rând..." restul gândurilor se cetea în privirea melancolică, dusă...

La cinci dimineaţa, cum spun, era sculat. Sora mea Cecilia (căreia îi purta o deosebită afecţie şi prietenie, îi ţinea tovărăşie, preparându-i masa de dimineaţă, pentru care nu admitea intervenţia servitoarei. La şapte şi jumătate, când mă duceam eu în sufragerie, îl găseam în capul mesei, cu droaia de câni împrejur, încă cu ochelarii pe nas, dar cu pălăria pe cap, gata de plecare. Cum mă zărea, scotea ceasul şi se uita :

„Sidonie, da, mai sunt cinci minute până oiu pleca, şi...."

Noaptea I.

Și dacă ești bărbat? urmează numai decât să fii tare? oare a cădea strivit sub trăsnetul unei dureri fulgerătoare să fie un semn de slăbiciune? (s-ar putea obține) Zic, cu drept cuvânt, că stejarii care se prefac în pulbere sub lovirea trăsnetului sunt niște tufe netrebnice și umilite, iar stâncile de granit, care se topesc sub focul mistuitor al fulgerelor văratice, sunt niște bulgări de ceară care se topesc până ce și sub raza piezișe a unui palid soare de iarnă. — Și omul! Sărmanul om! Să i se ceară lui oare să fie mai mândru și mai semeț decât stejarul, sau mai tare decât granitul! Iar durerile sufletești să fie ele mai puțin mistuitoare decât focurile văratice?

Copie de manuscris (C. Hogaș)

ştiam. Repede ibricul, încă o cafea dată de duşcă — şi după ce ne dădea în grijă „căţelu" pleca la şcoală.

Altfel, cea mai deplină indiferenţă, înclinată spre antipatie parcă, îmi era acordată din partea lui. Niciodată un serviciu cât de mic nu mi-a cerut, doar atât: când simţea cumva că nu sunt în apele mele, numai îl auzeam. „Sidonie, da Pătăţăl (căţelul de care spuneam mai sus) nu mai are ciocolată. Nu te duci tu să-i cumperi că mie mi-i lene?..." Ştia că a mă ocupa de Pătăţăl îmi face mare plăcere.

...Gândul mi-alunecă pe drumul vieţii lui, încoace, până la sfârşit şi pe ici-colo regăsesc flori preţiose, din partea lui faţă de mine, gesturi care oglindesc o mare şi foarte aleasă delicateţă sufletească. La ce bun să mi le mai reamintesc!

Eram aici la Piatra. Intr'o seară, nu ştiu pentru ce capriciu, stau îmbufnată în odaia mea, hotărîtă să nu mă duc la masă. La ora cuvenită însă, din întâmplare, deschid uşa odăiei mele, care dă în sufragerie. Nimeni acolo — masa pusă, la locul meu însă nici urmă de tacâm.

Mă retrag.

....Prin zarva şi bucuria căţeilor, apropiindu-se dinspre odaia sa, prin cerdac, străbate până la mine, cadenţa pasului lui, a tatei. Zarva se apropie. Uşa dela coridor, ce dă în sufragerie se deschide.

Pe nevăzute îi urmăresc mişcările: un moment de tăcere, de cercetare parcă; uşiţa dela bufet scârţie, zângănit de tacâmuri, de farfurii... un hârşcâit de scaun, şi'n urmă linişte de aşteptare.

....Nu pot să uit acest gest al tatei, şi câte, câte altele asemeni.....

In anii dela Iaşi, în câteva veri, vacanţele mari şi le-a petrecut la Mănăstirea Neamţului împreună cu prietenii săi colaboratorii „Vieţei Româneşti" sau la Procov, la un călugăr, în amintirea căruia a scris „Părintele Iovinadie".

Uneori nu pleca nicăeri sau, din pricina deschiderii şcolilor se întorcea în Iaşi înaintea celorlalţi.

Dar prietenii nu-l uită şi iată că-i scriu.

Reproduc câteva pasagii:

9 Septemvrie 1910, T. Neamţ

Bătrânule Fakir şi delicioasă scrumbie,

Fiindcă n'ai avut omenie să ne trimeţi o scrisorică, nouă

celor rămaşi aici de isbelişte, îţi trimitem noi din mânăstire un formidabil : lépreşti s.., ! ! şi te întrebăm dacă autorul ştia jidoveşte *).

Iţi anunţăm prin aceasta că eşti mutat la Vaslui pe ziua 1 Octomvrie, director la şcoala primară Nr. 1. Ţi-a dat direcţia ca compensaţie pentru mutare şi retrogare. Dar poţi fi liniştit, dacă cumva nu-ţi couvine.

Am rugat pe Rădulescu-Niger să stărue la Gârboviceanu dela Casa Bisericii, de care atârnă învăţământul primar din Judeţul Vaslui.

Timite de urgenţă mitrica, sau mai bine vino cu dânsa să nu se piardă la poştă.

Compania

10 Septemvrie 1910, T. Neamţ

Ilustrule Belezis şi graţioasă balenă,

Ei... las nu mai fi trist. A fost o farsă, nu eşti mutat la Vaslui. Te-ai speriat degeaba. Insă se svoneşte pe aici că pe ziua de 1 Septemvrie, din cauza holerei, se va desfiinţa Liceul Internat. Astăzi svonul s'a confirmat oficial. Profesorii vor fi repartizaţi pe la şcolile judeţene de meserii. Este în Iaşi asemenea şcoală. Părintele Daniil pleacă la Bucureşti şi a făgăduit că va stărui. Răspunde urgent... etc.

Cu bine, *Compania*

T. Neamţ, 12 Septemvrie 1910

Ilustrule Ahasverus şi somnorosule morun,

Ai scăpat de Pomârla. Părintele Daniil, care s'a întors azi de la Bucureşti, spune că poţi fi liniştit. Dar ce folos ? Ai dat peste altă dandanae" !

Consiliul Permanent, după avizul consiliului inspectorilor te-a dat în judecată pentru Cucoana Marietta. Nu este de cât o singură scăpare : să dovedeşti că ai trecut de vârsta canonică. Ni e frică de Ţiţeica !.... Subprefectul pleacă mâne la Bucureşti, Trimite mitrica cu retur recipisa, sau mai bine vino cu ea să nu se piardă la poştă.

Cu bine, *Compania*

---

*) ştieeee !

14 Septemvrie 1910, T. Neamţ

Drăgălaşă Giocondo şi frumoasă Fiametta,

Subprefectul s'a întors din Bucureşti. Eşti achitat ! Consiliul permanent a găsit că nu e loc de condamnare, întrucât „Cucoana Marietta" este prea proastă pentru a fi primejdioasă.

Insă ai intrat în alt bucluc. Consiliul inspectorilor, luând şi avizul Consiliului permanent te-a destituit din învăţămînt pe ziua de 10 Septembrie din pricina intenţiilor manifestate în aşa zisa nuvelă, coroborată cu oare care informaţii Onor. Ministerului Instrucţiunii. Nu pierde orice nădejde: am convocat aici pe Brătianu şi pe Haret şi în acest moment ei sînt de faţă. Discuţia e aprinsă. E posibil să reuşim să fii ţinut în învăţământ până la 1 Ianuarie.

. . . . .

Cu bine, *Compania*

14 Septemvrie 1910

Voluminoasă Saltea a lui Solomon şi graţioasă Regină din Saba,

Insfârşit am isbutit să fii menţinut în învăţămînt până la 1 Ianuarie, cu condiţia să părăseşti sistemul C... Ia H. Brătianu te-a combătut cu cea din urmă energie, având înainte raportul poliţiei de siguranţă.

Dar părintele Daniil i-a ţinut piept cu mult curaj, iar Domnul Haret a zis că te cunoaşte.

Nici subprefectul nu ţi-a fost binevoitor. Aceasta-i însă floare la ureche pe lângă următoarea dandanae. Tocmai pe când Domnii Miniştri, împreună cu Domnul subprefect şi cu Părintele Daniil, discutau cazul dumnitale, sub preşedenţia I. P. S. Mitropolitului, a intrat în sala de consiliu părintele Iovinadie, însoţit de părintele Vavila şi s'au plâns că, odată cu plecarea dumitale din mănăstire, le-au dispărut două perdele şi una tingire de aramă. Du-te imediat la Tanase Gheorghiu să stăruiască pentru a ţi se elibera un certificat de bună purtare, pe care mi-l vei expedia cu primul curier, căci părintele Iovinadie face mare scandal, mai ales în privinţa tingirii. Dracul ştie ce ţi-a venit în minte, că altă nu ştim ce să mai zicem. Trimite urgent....

Cu bine, *Compania*

Cucoane Calistrat

Au venit în Iaşi D-nii Vlahuţă şi Caragiale care, aseară la masă, au vorbit foarte mult şi cu mari laude despre d-l Hogaş.

M'a însărcinat d. Ibrăileanu şi d. Stere ca astăzi (30 April, Luni) să te caut peste tot, să te scot din pământ, din iarbă verde, şi să-ţi spun că astă seară la ora 7 fix, dacă poţi şi mai devreme, să vii la domnul Stere acasă (în Sărărie) unde vor fi şi iluştri musafiri.

Poate vei lua masa cu noi în oraş, (o să mânânci *hribi*, şi chitici la Buch ori la Traian-Sohn!).

Al d-tale *M. P*

In toate ocaziile, ce frumoase dovezi de prietenie între colaboratorii Vieţii Româneşti sau profesorii colegi şi tata.

Şi parcă-i văd ş'acum şi-mi sună în auz crâmpee din discuţiile lor pline de haz, sau serioase şi interesante.

Iată-i : Gh. L., profesor de matematici, totdeauna acelaşi, elegant, concis, laconic şi tăcut ca o problemă cu grea deslegare.

Scriitorul P., cu capul puţin plecat pe un umăr, cu barbişonul roşcat şi cu ochii de mefisto.....

A. F., cel cu capul de Christ brun.

I., înalt şi firav cu abea schiţate mişcări de mâni palide, cu profilul de medalie şi cu privirea ce atât de adânci şi înalte expresii cuprinde... cel pentru care, când vine la noi, toţi căţeii şi pisiciile sunt închise ca să nu latre sau să se apropie de el. Mai aud pe Stere şi pe Topârceanu — pe atunci copilul alintat al vieţii Româneşti, pentru care tata nutrea mare şi deosebită dragoste.

Curând însă, porni vânt de toamnă ce avea să împrăştie şi să destrame tot.

Din copac, cea mai mică dintre ramuri avea să se desprindă ; foşni el a trezire şi oare simţi frântura ?

Eram numită profesoară şi trebuea să plec la Ploeşti.

Pentru întâia dată în vieaţă, mă despărţeam de ai mei.

Nu-l mai recunoşteam pe tata. Ca pentru un copil mic, pe care, pentru mult timp îl trimiţi departe şi te îngrijeşti de tot ce acolo să-i bucure sufletul şi să nu-l doară singurătatea dintre străini, întocmai aşa tata se îngriji de toate câte ştia că-mi

România

Carta Postala

Natura în larga şi nepribănita ei singurătate, cheamă cu grai duios şi mistic, pe nestrămutatul ei amant!

Dlui C. Hogaş
Profesor Pensionar
şi
Humorist
Str. Lălescu
Iaşi

O scrisoare dela prieteni

fac plăcere. Brusc, puternic şi complet i se trezi în suflet spiritul de ocrotire pentru mine.

Ne-am despărţit. Mama şi cu sora mea se mutară la Piatra, eu plecai la Ploeşti, iar tata, deşi retras la pensie, rămase tot în Iaşi [34] — nu se putea decide să se despartă de şcoală şi de prieteni [35].

Dorise această despărţire şi cu toate acestea iată-l în noua situaţie într'un necontenit sbucium.

Departe acum de ai săi, se simte ataşat de ei mai mult ca oricând. Nu-şi găsea linişte dacă într'o săptămână s'ar fi întâmplat să nu poată veni la Piatra. Cu mine la Ploeşti, ţine o corespondenţă stăruitoare. O răsfoesc, căci o păstrez aproape completă; mai toate scrisorile pe aceeaşi hârtie albastră, cu acelaşi scris băţos din care emană parcă şi dispreţ şi desgust şi energie; nu cuprinde decât grija de sănătatea mea şi sfaturi cu privire la situaţia mea de profesoară sau câte ceva din starea lui sufletească: toate simple, sobre şi laconice.

Intr'una mă sfătueşte:

....„Cred că nu e rău să-ţi spun: să nu fii prea aspră la întrebări şi la note“ (Era vorba de elevele preparate în particular).

La revedere, *C. H.*

In alta:

....Eu, poate să ţin o conferinţă aici în folosul şcoalei de corecţiune; dar nu prea am chef, sunt necăjit şi desgustat de toate. Aş vrea să mă retrag în o pădure sau vr'o mănăstire: sânt plictisit. Scrie-mi de primire.

La revedere, *C. H.*

In alta:

— „N'am ţinut încă conferinţa; dela Academie, cu volumul meu [36] puţină nădejde; trebue să sărut prea multe mâni şi n'am gust pentru aceasta.

Scrie-mi cât de curând, *C. H.*

In una dintre cele din urmă, încheie:

Dragă Sidonie,

. . . .

„Sunt bine până acum, dar nu ştiu pentru ce sunt foarte...

desgustat de toate ; de n'aş avea ocupaţie la şcoală nu ştiu zău ce aş face ; ocupaţia îmi mai alungă fel de fel de gânduri foarte supărătoare; vom vedea ce va mai fi, când voiu rămâne fără ocupaţie... chiar de scris m'am desgustat. Simt o mare nevoe de... linişte.

Scrie-mi. La revedere, *C. H.*

Mă dusei la Iaşi să-l văd (fusese puţin bolnav), şi-l revăzui cu totul altfel de cum îl ştiam ; mă primi cu o fină bucurie şi prietenos, cum nu se arătase niciodată cu mine ; îmi ceti un fragment din ceea ce, terminat, s'ar fi numit „Ceahlăul", [37] zic fragment, pentrucă la un moment dat, întrerupse cetitul şi, lovind uşor cu dosul mânii manuscrisul, nemulţumit, îmi spuse :

„Aici nu pot face legătura" şi nu mai continuă.

Adusei vorba despre neasemuita frumuseţe a mării ; mă întrerupse :

„De ce nu scrii tu ?" Apoi : Să ştii ca la anul merg şi eu cu tine la mare, cu condiţie însă să nu mă duci unde e lume multă; să-mi închiriezi o odăiţă drept pe malul mării la „turc".

Ii vorbisem de cafegiul care pe atunci avea un mic adăpost de lemn, al cărui modest cerdac de aproape se oglindea în moarul albastru al mării.

Imi mai făcu pe plac şi ne fotografiarăm împreună.

Eram în 1915.

La sfârşitul anului şcolar veni ca de obiceiu aici la Piatra, dar în toamnă, din cauza unei grave boli de câteva luni, a surorei mele Cecilia, nu se mai întoarse la Iaşi.

Cât a sperat într'o reîntoarcere şi cât l-a durut despărţirea de colegi şi şcoală, se poate întrezări, întru câtva, din următoarele fragmente de scrisori adresate d-rei A. S., actuala d-nă W., directoarea Şcoalei soc. Ortodoxe din Iaşi, puse mie la dispoziţie de către sus numita d-nă cu cea mai aleasă gentileţă, acompaniate de aceste afabile cuvinte :

....„Vă trimit trei scrisori ale scumpului d-voastră părinte şi fostului şi nepreţuitului meu coleg la Liceul societăţii Ortodoxe, pe care l-am condus între anii 1912—1919.

Imi făcu pe plac şi ne fotografiarăm împreună.

1915, Septemvrie 2
Piatra-N.

Domnişoară Directoară

. . . . nu ştiu ce va mai fi. Am aşteptat zile mai bune, ca să mă pot întoarce la şcoală, dar, zilele bune fug de mine; se vede că, în rostul lucrurilor omeneşti, există şi fatalitate; ştiu că aproape e de prisos, dar, totuşi, ca simplă mângâere pentru mine, v'aş ruga să nu mă înlocuiţi încă până la 10—15 Septembre; dacă până la acea dată nu dau semn de vieaţă, asta va însemna că mi-e scris să părăsesc şcoala, spre cea mai mare părere de rău a mea. E de prisos să vă mai spun starea mea sufletească; prevăd numai că, fără muncă şi departe de cercul intelectual în care m'am aflat până acum, înjumătăţirea mea e hotărîtă; atâta doar, că, din timp în timp voiu căuta, venind la Iaşi, să împrospătez vechea vieaţă în mijlocul colegilor şi cercului intelectual, în care m'am aflat până acum.

Arătaţi vă rog salutări din parte-mi colegelor şi colegilor. Cât aş dori să fiu iarăşi la un loc cu ei!...

C. Hogaş

1915, Septemvrie 15
Piatra-N.

Domnişoară Directoară

Aceasta e, desigur, cea mai dureroasă scrisoare pe care am scris-o în vieaţa mea; cred că înţelegeţi pentru ce. Boala copilei mele, pe care, plecând, ar trebui s'o las în pat, îmi impune imensul şi supremul sacrificiu de a mă depărta de şcoală. D-voastră ştiţi şi toţi cei ce mă cunosc ştiu cât de mult am iubit şcoala şi cu câtă râvnă şi dragoste am muncit în învăţământ; munca de şcoală era pentru mine o necesitate sufletească şi, sânt încredinţat că, fără această muncă, personalitatea mea se va distruge.

Se vede însă că aşa a fost să fie, şi omul nu se poate împotrivi rostului lucrurilor. Ceea ce-mi rămâne e numai traiul din amintiri... Totdeauna îmi voiu aduce cu drag aminte de vieaţa colegială şi senină dela „ortodoxa".

Cât n'aş da acum pentru o clipă de cancelarie şi de recreaţie! Cât n'aş da să fiu încăodată prins în flagrant delict de întârziere din pricina izvorului meu nesecat de prostii, şi cât n'aş da să văd pe Directoară cu anumitu-i zâmbet sever, cum mă

scoate din cancelarie cu minciuni cu tot... şi cât n'aş da acum pentru multe de toate din vremurile bune. Sper totuşi să se însenineze în curând şi cerul meu posomorît de acum, şi într'o bună dimineaţă să vă treziţi cu mine în cancelarie; pentru mine ar fi atunci o adevărată sărbătoare.

Aş dori să mă înlocuiţi prin cineva, care să spună în recreaţie măcar jumătate din câte prostii spuneam eu şi aceasta numai ca să nu se piardă tradiţia. Nu ştiu de ce ideie sânteţi D-voastră, dar tradiţiile trebuesc păstrate, căci ele alcătuesc individualitatea şi a oamenilor şi a instituţiilor. Am lunecat prea mult...

O salutare de adio tuturor colegelor şi colegilor şi... eventual la revedere

C. Hogaş

17 Decemvrie 1915
Piatra-N.

Mult stimată D-ră Directoară,

Scrisoarea aceasta am de gând s'o isprăvesc, ba chiar s'o şi expediez îndată. Ş'apoi mă simt şi puţin cam obligat la aceasta, deoarece în atâtea rânduri, mi-aţi arătat un interes fără ascunsuri pentru necazurile mele: sânt şi lucruri care se preţuesc şi care nu se uită. Acum sânt ceva mai liniştit, căci copila mea e mai bine.

Vă puteţi, prin urmare, da seamă de câtă uşurare sufletească am început a mă bucura, câtă lumină s'a făcut în jurul meu şi câtă libertate, ca să nu zic chiar limpezime, de cugetare şi de simţire am căpătat; de nu m'aş deochia singur, aş putea chiar să vă înştiinţez că am reluat singuratecele mele îndeletniciri, că am început, cu alte cuvinte, a mânji iar la hârtie şi a strica iar la cerneală.

De altfel sânt şi cam silit la aceasta: e mare secetă de capete şi de suflete şi de inimi, şi această secetă e aşa de mare, încât mă simt mărginit la tovărăşia, aproape de fie ce zi, a căţelului meu, care nu se deslipeşte de mine, şi care, de altfel, mă despăgubeşte deplin de lipsa contactului intelectual cu lumea...., deoarece el singur, e mai deştept decât toate cele 25.000 de suflete....

D-voastră n'aţi avut niciodată nenorocirea — să dea D-zeu nici s'o aveţi — de a cădea din ceruri pe pământ... Ei bine eu am avut-o şi vă încredinţez că e grozav de dureroasă....

A te trezi expatriat... e tot atât ca şi a fi exilat dela Roma la Tomi... un punct de asemănare între mine şi Ovid—şi mare lucru să nu mă apuc de scris triste şi pontice. Până atunci, însă, va trebui să zac de melancolia părerilor de rău, după ce a fost odată, şi să alin, pe cât cu putinţă, chinurile acestei boale cu nădejdea unor viitoare vremuri mai bune... Trebue să mă opresc aice, căci, de m'aş lasa în voia povârnişului pe care am plecat, mă tem să nu iasă vreun articol pentru.......

. . . .

Amintiţi vă rog, iubitului şi etern elegantului meu popă să nu uite şi să-mi trimeată căptuşeala cea de mătasă liliachie, când îşi va trece giubeaua la reformă, căci sânt acum la cea din urmă a mea legătoare de gât „lavalier" şi, pentru a nu duce lipsă, mi-am pus demult ochiul pe giubeaua popii... [1])

C. Hogaş

In unul din puţinii săi ani de pensie, invitat de către societatea culturală „Miron Costin" din Roman, ţine acolo o conferinţă cu titlul: „Dela sate la oraşe". Iată darea de seamă:

Duminică cor., d-l. profesor şi literat Calistrat Hogaş a desvoltat conferinţa: Dela sate la oraşe.

Intr'o formă admirabilă, care indică pe conferenţiarul şi literatul de talent, d-sa, după ce cu mult humor prepară auditorul asupra adevărurilor pe care urma să le exprime în conferinţă, arată cum, între populaţiunea satelor şi cea a oraşelor, există o prăpăstie pe care până acum nimeni n'a încercat în mod serios s'o umple.

Arată apoi cum prima încercare de apropiere a făcut-o femeia oraşelor, adoptând costumul sătesc, dar această încercare n'a putut da rezultatul dorit, căci costumul sătesc a ajuns în mâna orăşencii un obiect de lux care nu mai e accesibil oricui.

A doua încercare a făcut-o bărbatul, căutând să introducă la sate toate instituţiile şi obiceiurile oraşelor, dar aceasta a dat un rezultat cu adevărat dezastruos, căci mintea şi sufletul săteanului, fiind nepreparate pentru astfel de reforme, ele au avut ca urmare falşificarea sufletului lui şi distrugerea credinţelor şi datinelor, fără care el va putea fi de toate, dar numai Român nu.

---

1) Era vorba de colegul său, preotul I.

Incheind, îndeamnă cu multă căldură să luptăm toţi din răsputeri, ca să menţinem neprihănit, aşa cum e, sufletul săteanului, iar luminarea să i-o facem cu fapte şi lucruri potrivite minţii, sufletului şi obiceiurilor lui.

După conferinţă..... etc.

De altfel, în ciuda vârstei (67 ani) dragostea de călătorii, ca şi în anii săi de tinereţe, la el e în plin şi, pentru aceasta, îşi propune să hoinărească din nou pe minunatele meleaguri ale ţării noastre, în vederea căreia îşi procură carnetul respectiv cu permisul de circulaţie (nr. 1303 din anul 1916).

In această privinţă iată ce-i scrie d-l I. S., pe atunci secretar general în Ministerul de Instrucţie:

5 Mai 1916

Dragă Domnule Hogaş

Ţ'am aprobat înlesnirea preumblării prin ţară, doar-doar va mai ieşi vre-un volum nou; decât trebue să trimiţi fotografia format carte de vizită (cu cravata fâlfâindă) etc. etc....

Cu multă sănătate şi voe bună

I. S.

Apoi a doua scrisoare dela aceeaşi persoană, din 30.V.1916:

Să umbli voios c. c. Calistrat şi să fii sănătos ca să ne bucurăm şi noi de cele văzute şi simţite...

I. S.

Frumoase speranţe, zâmbiri spulberate de nestatornicul viitor.

Dacă pe strada Emanoil Albu, mergând spre Precista, la orice oră din zi—fie toamna, când vântul cântă în foşnete de mătăsuri bronzate, fie pe vremea când mălinul îi numai danteluţe albe şi parfumate—ţi-ai fi aruncat ochii în dreapta, spre fundul ogrăzii noastre, în cerdacul în care timpul fugar tot înainte spulberase orice urmă de tinereţe, în capul mesei lungi, pe care acum doar numai îngheţul sau pustiul de-şi mai odihnea o clipă privirea, ai fi văzut, călător obosit, un om înfăşurat în pelerină neagră—cu aceeaşi ţigaretă lungă şi neagră, în care a lene mijea sub căciuliţa sură de scrum, ţigara aprinsă—cu fruntea

In capul mesei lungi, ai fi văzut, călător obosit, un om înfăşurat în pelerină neagră

Pătățăl

îndrăzneaţă dar plină de melancolii acum, sprijinită pe mâna dreaptă, cu privirea verde-albăstrie, trimisă departe, sus peste munţi...

Sau, dacă în timpul nopţii, te-ai fi lăsat ademenit de sclipirile jucăuşe ale luminiţii aurii ce se ivea printre păturile de dantelă ale crengilor—ce ascundeau şi cu dragoste fereau căşuţa albă şi joasă — şi ai fi privit prin geamul zăbrelit al odăii turceşti, ai fi văzut la o mică măsuţă de brad, în bătaia luminii de lampă, pe acelaşi om în neagra-i pelerină, cu fruntea îndrăzneaţă, plecată asupra unei foi de hârtie sau a unei cărţi, singur şi singuratec locatar al căsuţii.

Alături, pe un scaun, colăcel, cuminte şi micuţ, aruncă în sus, spre stăpânul lui, privirile safirii ale ochilor lui albaştri, Pătăţăl.

Acolo, în căsuţa aceea, în care, altă dată, svăpăiat şi plin de vigoare sufletească, îşi începuse vieaţa bătrână şi singuratică acum, în tovărăşia lui Pătăţăl, credincios şi nedespărţit tovarăş, se aşezase tata pentru a-şi trăi liniştit şi singur anii de pensie.

Uneori se tânguia :

„Mi-i urît, mi-i dor de şcoală“.

Inspre vara aceluiaşi an (1916), veni la Ploeşti ; de acolo luarăm drumul Bucureştilor să-şi vadă nişte prieteni în Ministerul de Instrucţie ; ora dejunului ne puse faţă în faţă la o masă de restaurant.

Ca de obiceiu tăcut ; deodată însă îmi spuse :

„Caragiale voia să-mi traducă „Amintirile“ în englezeşte. Spunea că furtuna e una din cele mai bune descrieri ce a cetit şi că numai una singură, în literatura engleză, i-o cunoaşte de rivală. Apoi, după un răstimp : „Tu cunoşti numele adevărat al Floricicăi ?

...J'ai dans l'âme une fleur que nul ne peut cueillir...

Il decisei ca în toamnă să se mute la Ploeşti, dar evenimentele se precipitau şi sfârşitul urît venea repede.

Soutenez-moi, Seigneur-Seigneur, soutenez-moi, car je sens que tout penche !...

Sunt atâţia ani de atunci ; ecoul întâmplărilor din anul acela îmi răsună în suflet—însă ca după câteva zile.

Vacanţa mare mă adusese aici la Piatra, lângă ai mei.

....Era în ziua de cincisprezece August (anul 1916), cam

pe la şase fără un sfert, spre seară; soarele, deşi plecase spre munţi, căuta încă înapoi spre oraşul nostru, cu priviri focoase şi aurii. Era linişte, dar o linişte tristă şi pustie, căci în noaptea de paisprezece spre cincisprezece sunase mobilizarea.

In odăiţa mea scriam la măsuţa la care scriu şi acum; geamul deschis. Dantela fină a salcâmişului din preajma ferestrei, în îngânare cu peruzelele albastre ale cerului, făcea delicat şi discret paravan între vederea odăii şi strada nu prea depărtată.

La un moment dat, prin linişte, dinspre munţi, din nimic, se iscă un uşor bâzâit ca de musculiţă prinsă în paianjeniş. După câteva clipe bâzâitul se prefácu în stăruitor zumzet de albină, apoi în sbârnâit de smeu şi mai apoi într'un sforăit asurzitor şi ameninţător...

Instinctiv, îmi arunc ochii pe geam; în pas grăbit, pe stradă, îl văd pe tata arătându-mi în sus cu băţul şi strigând: „aeroplan!"

In clipa următoare sunt în ograda din faţa casei. Mă uit în sus. Ca un uliu enorm, cu aripile întinse şi ţintind prada asupra căreia cată să se asvârle, aşa omorîtoarea dihanie de fier, la o înălţime de 20-30 mtr. stă deasupra casei noastre.

Câteva împuşcături răzleţe şueră prin văzduh; [38] ca scutu-rată de friguri o mitralieră clănţăneşte; prin aierul svâcnit, un fâşâit, un muget enorm, şi, din greu, o isbitură în plin şi în adânc, în timp ce tabla de pe casă e ca scuturată de un vânt puternic; strident, ascuţit şi în mii de glasuri, ţipă de moarte sutele de geamuri ce zac la pământ sfărămate acum toate, iar dinspre grădină, ca un vaer, se ridică până în 'naltul cerului, palide şi enorme valuri de fum şi de colb.

Vai! Căsuţele şi pământul scump şi împodobit al copilăriei mele, ferise şi plătise cu liniştea şi frumuseţea lor, însetatul bir de sânge către războiu.

Cea dintâi bombă de aeroplan inamic, svârlită asupra oraşului, căzuse în grădină la noi.

Tot omul ţinuse să vadă acest lucru nemaipomenit în paşnicul orăşel, încât, în clipa următoare, gardul împrejmuitor şi bietele porţi, fură strivite şi date jos de furia şi puterea puhoiului de curioşi, ce, neînfrânat dăduseră navală în casă şi ogradă.

Cu aceeaşi putere, ca de eri văzute şi auzite, toate acestea îmi stărue în suflet; iată pe mama, ţinându-se cu mânile de tâmple şi văitându-se:

„Casa mea, casa mea."

Iată-l pe tata, cu faţa palid-vânătă, cu ochii albiţi, cu glas răguşit, întrebând pe cine-i ieşea în cale:

„Ce vreţi? Ce-aţi venit? Ce aveţi de văzut aici?"

Iată odăiţele caselor, cu păreţii sparţi, cu uşile sdrelite, cu sufletul lor bucşit de nori înecăcioşi de colb; iată grădina, grădina mult dragă, copacii prieteni copilăriei noastre, în suprem spazm de luptă şi apărare: ciuntiţi, frânţi, schilozi, încăeraţi, cu rădăcinile smulse din pământul bun şi svârliţi tocmai cine ştie unde: pe casă, pe chioşc, în braţele fraţilor lor mai depărtaţi... Iată fructele, podoaba şi bunătatea pomilor, în gros strat vânăt aşternut peste pământul blajin, răscolit şi chinuit; iată locul unde căzuse bomba, mormânt larg şi negru... şi, iată tot ce mai rămăsese viu: fruct, frunză, rămurică, hrentuit sfârticat şi 'n tot şi tot, străpuns, rănit, înfipt şi descarnat de gloanţe, halice, fel de fel de cue ruginite şi murdare, tinichele încârjoete, bucăţi de spijă ascuţite, tăioase...

Vai!...

. . . .

Această grozăvie fu ca un semn prevestitor. Cu toate acestea, prăpădul şi vâltoarea trecute, liniştit, tata, ca un doctor răbdător şi prieten, pe cât se putu, obloji rănile cuibului său de linişte şi singurătate.

Prin frunzişul palid de spaimă şi toamnă, se zăreau acum în loc de geamuri luminate, borte astupate cu peteci negre.

...Cu un an înainte se îndoliase căsuţa; n'o părăsi şi şi-ar fi urmat înainte veiaţa de sihăstrie, dacă într'o zi nu l-ar fi isgonit de acolo şi pentru totdeauna, puhoiul rusesc; adică, după cum necesitau interesele războiului, trebuea să cedăm una din case. Tata chibzui şi găsi mai nimerit să ne mutăm la un loc. Mutat cu noi, ocupă cea mai modestă şi cea mai retrasă dintre odăi.

Incepe o nouă vieaţă şi trăeşte într'o necontenită înfrigurare, căci nebănuit de intens şi amplu — în sufletul lui dăinuesc puternice sentimente şi — deodată relevate — încrederea în înaltele calităţi ale sufletului românesc şi dragostea de neam.

Pleca de dimineaţă cu sufletul fremătând.

Comunicatele oficiale constituiau cea mai de preţ a lui hrană sufletească şi cele de mai multe ori, ca să le aibă el cel dintâi, mă trimetea cu trăsura de i le aduceam dela tipografie.

Zilnic, de departe, în pas grăbit şi hotărît, îl vedeam venind cu cârdul de soldaţi după el; cămara şi grădina cu bogăţia de fructe din anul acela, erau puse la dispoziţia acelora care cu vitejia şi jertfa lor de sânge, aveau să ne dea unirea neştirbită şi întreagă.

— „Mergeţi cu bine şi să vă întoarceţi sănătoşi şi învingători“ — le ura din capul cerdacului, celor care porneau mai departe, pe cărările sortite lor.

Odată, iată că spre seară, ca de obiceiu, vine din oraş şi se aşează în capul mesei în sufragerie, la locul lui ştiut; figura-i vădeşte nebănuită emoţie şi în ochi mirare. Nici chiar Pătăţăl, care nu mai conteneşte cu alintăturile şi stăruinţele albastre ale ochilor lui, nu-l atrage, nu-l distrează...

— „Vă închipuiţi ce mi s'a întâmplat, ne spune el.

Stăteam la o masă, la Regal (cunoscuta cafenea a centrului de aici); deodată, din mulţime se desprinde un ofiţer, care, cu chipiul într'o mână, şi cu cealaltă mână întinsă, înaintează spre mine. Se recomandă: „Sunt colonelul J. profesor de matematici la şcoala militară din X, fostul d-voastră elev la gimnaziul din Roman; daţi-mi voe d-le profesor, să vă exprim recunoştinţa ce vă port. Nu pot uita sfaturile şi lecţiile d-voastră de latină“... se plecă adânc în faţa mea, şi dă să-mi sărute mâna...

(fără dată)

Stimate D-le Hogaş

Rog să mă iertaţi de îndrăzneală, şi chiar mojic de aş fi tot mă afirm.

Vă mulţumesc din suflet de osteneala patriotică ce v'aţi depus-o în literatura română, căci chiar şi în tranşeele din Dobrogea, sub ploaia de gloanţe şi şrapnele, tot a putut îndulci şi înviora vieaţa luptătorului. Că niciodată nu am simţit frumuseţile cărţuliei d-tale care să-mi însenineze sufletul şi să-mi uşureze vieaţa, de cât acum când am cetit-o în tranşee.

Subl. C,
Reg. 63

....Dar Ruşii cum îl mai iubeau! ofiţerii care aflaseră că joacă şah nu-i mai dădeau răgaz, doar la masă de-l mai vedeam, încolo numai la Regal, cu claia de ofiţeri pe lângă el şi deabea

de se mai zărea dintre ei; partidele de şah se prelungeau de pe zi pe zi; ce mult s'a supărat un polcovnic (partizan de şah) când, după câteva partide în şir câştigate de către tata, acesta i-a refuzat (polcovnicului) punga mare doldoră de ruble, ce-i oferea.

Se svonise că Ruşii nu agrează pe Evrei... situaţie jenantă pentru multă lume.

....Uşa dela „Regal" se deschide şi lasă loc unui mare gradat rus; se opreşte provocător în mijlocul sălii şi începe a trece în revistă cu privirea pe rând pe toţi cei aflaţi în sală.... „Vous (se adresează unei cunoscute persoane din oraş) Juif, sortez",.... dă cu ochii de tata: „vous, qui êtes vous?... Vous grand homme même dans notre Russie"...

De multe ori, cu însufleţită părere de rău, ne spunea:

—„Dacă n'aş avea grijă de voi m'aş duce pe front să fiu şi eu de vreun folos"...

Când pe deasupra oraşului sbârnâiau aeroplanele duşmane, nu că s'ar fi gândit să se adăpostească, dar stând în loc deschis, urmărea cu privirea mersul lor peziş, să le străpungă, să le doboare parcă.

Intr'o dimineaţă se năpusti asupra orăşelului nostru o escadrilă întreagă. Pericolul nu era pentru oricine exclus, tot omul luă arma în mână (oraşul era înţesat de armate în mers); tunurile antiaeriene, mitralierele şi armele cu gurile lor de oţel, provocător îndreptate spre văzduhuri, în grandioasă şi sublim de sălbatică simfonie, primiră cu imens şi groaznic alaiu de foc pe aceste brave sburătoare, care veniseră să se lupte cu paşnicii şi neînarmaţii locuitori ai Pietrei.

Aerul sguduit şi fierbinte nu mai era de respirat şi mirosul prafului de puşcă pătrunsese până şi'n mica noastră ascunzătoare, un chiler, sub casă. Tata, ca de obiceiu, în asemenea ocazii, în mijlocul ogrăzii, urmărea mersul sinistru al acestor gângănii ucigaşe, care, uluite de neaşteptata primire, şi, deşi fugare şi slobozind încă foc şi omor, căutau în sus şi pieziş scăpare; — zic — privea la ele cum ar fi privit la arabescurile albe şi capricioase ale unor porumbei în hârjoană pe cerul albastru de Mai. Parcă ar fi fost surd, aşa nu asculta chemările noastre; atunci eroic, înhăţai pe Pătăţăl şi'n plină ploaie de foc mă înfipsei cu căţelul în braţe, lângă el, în mijlocul ogrăzii; când mă observă, fără o vorbă, cedă şi mă urmă în ascunziş.

Dar aceste înfrigurări curând aveau să se prefacă în adâncă deprimare sufletească.

Trăiam în epoca „bonurilor" şi a lipsei de petrol—stare de nesuportat pentru acest în de toate elegant risipitor şi iubitor de lumină.

—„Eu nu pot trăi aşa" ne spuse el într'o zi — şi nu s'a dezis; starea lui sufletească din vremurile acelea i-a hotărît prăvălirea pe povârnişul cel făr de suiş. Lui nu i-a mai fost dat să-şi încălzească sufletul la măreţul răsărit de soare al neamului său.

Când îi adusei vestea, într'o dimineaţă, despre ocuparea Bucureştiului de către inamic, (eram soră de caritate la un spital), îmi riposta brutal:

—„Ce dai crezare la toate prostiile? Asta nu se poate". Dar spre seară, îl aşteptam ca de obiceiu cu masa; înfine, prin întuneric şi linişte, începem a distinge de pe podeţ încă, pasul lui şi bocănitul băţului, [39]) în ritm lent şi mai obosit parcă.

Uşa se deschide şi apare tata: pământiu la faţă şi cu capul în jos ca un osândit.

Fără să ne arunce o privire măcar, trece pe lângă noi şi se pierde în întunerecul coridorului care duce la odaia sa.

Desmeticită într'un târziu, sora mea se duce să-l vadă: îl găsi lungit pe pat cu mânile căpătâiu, cu faţa în sus ;... lumina lămpii făcea să strălucească obrazul lăcrămat.

— ? —

„A căzut Bucureştiul, răspunse glasul stâns al tatei".

De după munţi svâcnesc şi s'aud dese şi înfundate răbufneli de tun. Inamicul este aproape, ca la distanţă de o oră două, de oraş.

Tata, ca de piatră, n'aude, nimic nu-l impresionează; numai părăseşte casa şi cu îndărătnicie nu primeşte nici o medicaţie, cu privire la emfizemul pulmonar, contractat în ultimii ani la Iaşi.

...„Aş scrie ceva despre războiu... dacă n'am lumină...! [40]) mi se tânguia într'o zi.

Iată-ne pe pragul evacuării.

—„Tatae, noi ce facem, plecăm sau rămânem?"

—„Voi, faceţi ce vreţi, eu nu mă mişc de-aici: dacă o fi să mor, vreau să mor în casa mea; revolverul îl am încărcat;

cinci din gloanţe sunt pentru cei care-mi vor călca pământul şi casa, al şaselea este pentru mine".

Medicii, fără voia lui consultaţi, îi prescriseră schimbare de aer şi.... linişte.

Nici nu voi să audă de o deplasare; dar văzând atâta insistenţă din partea noastră, conveni să meargă spre Iaşi (pentru un consult medical), cu un mic popas în Roman, la sora mea.

—„Merg, dar să ştii că mai mult de trei zile nu stau; ne întoarcem înapoi".

In preajma plecării, tot timpul şi l-a petrecut regulânduşi prin birou.

Spre seară am intrat în odae să-l întreb ceva; privireami fu isbită şi atrasă de pusderia de albastru de pe podele.

Oare de sus din „Neştiut" scuturase cineva, de se desfrunzise şi căzuse petalele unui enorm buchet de flori? Nu. Erau fărămiţe de hârtie albastră; îşi rupsese în mii şi mii de bucăţele, foi, manuscrise... bietele, să le fi cules ca altădată — dar ce mi-ar mai fi putut spune ele, moarte acum?

Iată-ne la Roman.

Aerul schimbat aduse sănătăţii sale vădită ameliorare şi în mijlocul nepoţilor mici, iată-l înviorat şi cu bună dispoziţie, ba — pare-mi-se—începu cu unul din ei a ţine lecţii de latină.

Fu însă cea din urmă rază a unui—pentru vecie—apus.

In a treia săptămână de când ne aflam în Roman, într'o zi[41]) îl găsii stând în ogradă, departe de ceilalţi, cu privirea pierdută — în asfinţitul roşu al soarelui.

„Mi-i urît. Să-mi dai volumul meu că vrau să mai cercetez câte ceva".

Ii dădui „In Munţii Neamţului" şi în adevăr că începu a-l corecta.

Sâmbătă 26 August şi Duminică 27 August, fu atât de liniştit, că nimeni în lume nu m'ar fi putut convinge de sfârşitul de după câteva ore.

Duminică, spuse medicului curant:

—„Doctore, dacă nu m'aş înăduşi, m'aş apuca la întrecere de alergat cu copiii, aşa de bine mă simt".

Toată deameaza de Duminică şi-o petrecu în fotoliu, pe terasă, sfătuind cu admirabilul său prieten, doctorul Chinez.

După masa de seară, văzându-l neliniştit, îl vestii că mă duc după medic — dar îmi replică scurt:

—„Unde să te duci; nu mai umbla noaptea pe drum".

Imi înghiţii lăcrămile şi-i spusei:

„Tatae, eu vrau să fac bine, şi...

Cu un glas şi cu o privire ce nici un limbaj nu le poate traduce, îmi curmă vorba...

—„Ştiu, ştiu şi văd — Sidonie, tot ce faci pentru mine, dar..." lăsând capul în jos şi privind într'o parte, „toate-s degeaba!"

Mă feri de lovitura cuvântului greu.

Deschise fereastra larg şi respirând adânc, îşi afundă bustul în liniştea înstelată a nopţii, stătu câtva timp în aierul răcorit, apoi se aşeză la masă, la masa aceea la care, numai cu două zile înainte, începuse a-şi corecta scrierile.

In lipsa mea, spuse surorei mele:

„Cleopatră, a fost dat să mor în casa ta; la Piatra să nu daţi de ştire de asta; să mă îngropaţi cât se poate de simplu şi numai cu un singur popă".

Oh, Doamne!

Dacă baloanele de ox'gen n'ar fi fost în necontenită funcţiune, atâta linişte şi calm, pe cine n'ar fi minţit? Liniştea cea mare însă, venea pe nesimţite dar sigur.

Intr'un târziu şopti:

— „Doamne, cu ce am greşit de mă chinui aşa."

Spre ziuă îmi spuse într'un pripit şi prea uşor suflu:

„Sidonie să mă duci la Piatră."

Fură ultimile cuvinte ce mai pronunţă.

Respiraţia îi era liniştită şi uşoară, din ce în ce mai uşoară şi mai liniştită.

Iată dimineaţa de 28 August: splendidă, maestoasă şi atât de blândă în mătăsurile-i albastre, muiate 'n aur... ca o doamnă mare de blândă şi frumoasă.

Soarele cu tot aurul său, cerul cu toţi şi cei mai albaştri ochi ai lui, năpădesc prin geamurile larg deschise.

Ca o gardă de onoare, copacii împrejmuitori, fără şoaptă, cu creştetele aurite, dau onorurile cuvenite acestor clipe solemne.

E ora opt fără un sfert.

Işi înălţă capul. Privi pe rând pătrunzător şi sigur încă o dată spre zările de azur apoi, fruntea aceea — pe care un

frenolog ar fi găsit-o poate tăinuitoare de idei adânci şi senine, senine şi adânci ca melodiile beethoveniene, pentru prima şi ultima oară se plecă; o sprijinii cu mâna mea dreaptă, o clipă în urmă o simţii că se lasă cu încredere; un uşor suflu; mâna mea stângă în dreptul inimii simţi ca o prea uşoară sbatere de puişor în găoace, apoi... nimic.

. . . .

E noapte, mai noapte ca totdeauna; prin geamurile larg deschise, palii de aer rece răbufnesc în odae şi fac să tremure şi să pâlpâie flacăra lumânărilor aprinse care, orb, luminează negrul odăii.

Dinspre creştet, crengile de mesteacăn [42]) mlădii, duios şi alb, s'aplecă să mai privească odată — cea din urmă—fruntea largă a prietenului lor cântăreţ, de aici înainte pe veşnicie în odihnă.

Is singură în odae şi ţin tovărăşie celui care s'a pregătit şi curând pleacă pe drumul lung... fără întoarcere.

Gândul meu aiurit nu vrea să vadă asta şi fuge, fuge înnebunit cu ani şi ani înapoi; iată se opreşte într'o odae mare, cu multă lumină în ea; mulţi acolo şi printre ei, mai nebăgată în seamă, mică, ca de 7-8 ani, şi eu.

Lungit pe o canapea, picior peste picior, cu capul spr jinit pe mâna stângă iar în pumnul mic al dreptei, în râs alb jucând sau picurând în ţăcănit scurt una după alta, boabele de sidef al unui şirag de mărgele, cu ochii sclipitori, tata povesteşte, toţi ascultă; deodată spune:

— „Când oi muri, să nu cumva să mă puneţi în pataşcă... să ştiţi că sar în sus din sicriu; pe mine cu carul cu boi să mă duceţi — să ştiţi!"

Obosit se întoarce gândul meu şi aproape, foarte aproape, aude un suflu uşor şi pripit, care-i şopteşte:

„Sidonie, să mă duci la Piatră".

In mai puţin de două zeci şi patru de ore, printre şuerul gloanţelor şi vâltoarea de sânge a răsboiului, răzbi până la mine, mică în luptă, laconic si hotărîtor, ordinul Marelui Cartier: „Vagonul mortuar va fi tras la primul peron; va fi ataşat la primul tren de etape; la ora două din noapte va pleca din gara Roman, la ora..." [43])

Nu era frig, nu era răsboiu, nu sbârnâiau aeroplane ucigaşe; aveam de îndeplinit dorinţa ultimă a lui, a tatei.

Ce putere şi de unde mă îndruma şi mă ocrotea? In cimitir, în noaptea aceea de Octomvrie, nicio lumină de mângâere pentru cei adormiţi şi nici pentru cei ce veghează...

Nici frig, nici întuneric nu pătrunde în sufletul meu.

Pe margina gropii proaspăt deschisă, lângă sicriul cu scumpe rămăşiţe, stau şi aştept clipa cea mare... a plecării ultime... a întoarcerii la Piatra.

Prin şosele desfundate şi prin bolovănişul ce-mi însângerează picioarele, pe la douăsprezece din noapte, din cimitir spre gară, porneşte un singular convoiu: un sicriu într'o căruţă mânată de un soldat; în urmă, cu o mână crispată pe sicriu, o fată îndoliată; făclia din mâna-i stângă, aprinsă într'o supremă răsvrătire, plăpând, nestatornic şi trist luminează calea.

— „Cine-i acolo? răsbeşte până la mine din departe încă, prin liniştea nopţii, scurt şi sever întrebarea paznicului militar.

— „Mort."

— „Liber."

Şi printre şiragul de saluturi, ca pentru onor, al santinelelor, prin hârtoape, sgomot de fierării şi noapte fără lumini, iată-mă-s în faţa beznei negre a vagonului mortuar, sorocit să aducă Bistriţei însângerate şi Ceahlăului îndoliat acum, pe cântăreţul şi prietenul lor, pe Calistrat Hogaş!

Oh! Printre uşile deschise ale vagonului prin care, nestingherit şi fără cruţare, pătrunde frigul de toamnă,[44]) la lumina furişă şi săracă a unicei lumânări aprinse vederii tuturor şi în cea mai neagră noapte, s'arată un sumbru tablou: în cadrul de întuneric, nu pe catafalc, nici cu zabranice negre şi nici împodobit cu flori, ci pe podelele roase şi hrentuite ale vagonului şi acoperitucu crengi de brad numai, un sicriu; facla aprinsă aruncă tremurânde şi fugare palii de lumină tristă asupra fetei cernite, care în picioare, la capul sicriului, veghează...

Din negrul nopţii se desprinde un chip: un glas bun, atenuat şi grav adună şi face atent sufletu-mi risipit; e un soldat care în poziţie de front şi salutând spune:

„Doamnă mare, merg spre Piatra, daţi-mi voe să veghez eu".

—Stană de granit întunecat, ocrotind un sicriu şi o fărâmă de suflet.

Sgomote năbuşite de arme, sute şi sute de feţe îngrămă-

dite şi curioase, se perindă prin deschizătura uşii, salută fugar, tăcut, sobru, şi militar... surdă rumoare de armată — câteva smuncituri din greu, lumina pâlpâe, sgomote răguşite şi înfundate de fierării grele şi lanţuri ce se desprind... parcă: lunec, mă confund şi totul se pierde în noaptea rece şi fără nădejde de lumină.

....„Sidonie să mă duci la Piatră“....

L'am adus...

In dimineaţa aceea de Octomvrie,[45]) pe lângă biserica Sf. Ioan de aici din Piatra, coteşte şi apucă spre cimitir, în mers dămol, un singur şi singuratec convoiu: un car împodobit numai cu crengi de brad, în care se află un sicriu, tras de doi boi albi, mari şi frumoşi, mânaţi de un ţăran sdravăn, cu capul descoperit şi îmbrăcat ca de sărbătoare, în măestru port românesc.

In urma carului, două fete îndoliate; sunt sora şi cu mine. Petrecem pe tata la locul bunei odihne.

In plânsul fumuriei zile de toamnă, un glas de clopot, răzleţ şi timid parcă, vesteşte că un suflet a plecat spre înalturi.

In biserica neîncăpătoare şi mohorîtă a cimitirului de aici, prin ale cărei ferestre din sus pătrunde şi pogoară privirile trist albastre ale toamnei, se asistă la o iremediabil consolabilă ceremonie.

La văpaia palidă şi spăimântată parcă de urgia vremurilor de grea răstrişte, a celor câteva făclii, împrejurul unui sicriu ce parcă cu căldură îl înveşmântează velinţa multicoloră, aceea căreia cândva cu drag de vieaţă i-a tors şi ţesut firele, mânile de copilă încă ale mamei lui, împodobit cu dantela mohorîtă a câtorva crengi de brad — un mănunchiu de suflete îndoliate ascultă şiragul cuvintelor de deslegare şi mângâere a bătrânului preot pentru cel care, pe drum fără întoarcere, pleacă dintr'ai lui; şirag de cuvinte mângâetoare şi de deslegare pentru marele de altădată iubitor de soare, de lumină şi de frumos, pentru fruntea minunat boltită, pe care un frenolog ar fi găsit-o, poate, tăinuitoare de gânduri adânci şi senine, senine şi adânci ca melodiile Beethoveniene... frunte înseninată acum de liniştea absolută...

In fastul tăcerii, numai zâmbetul de trandafir al unei flori, unica din clipele acelea, pusă cu grijă de mâna care scrie aceste rânduri acum, s'a dus, s'a pogorît cu el acolo.... pentru vecie.

Sub privirea împietrită a iernatecului Ceahlău, lângă undele totdeauna suspinânde ale Bistriței, în straja solemnilor și întunecaților brazi ai cimitirului de aici, în freamătul ușurel și duios al crengii de mesteacăn ce-ți străjuește la creștet, acolo în afund de pământ, de atunci încoace, și pentru totdeauna, dormi somn fără sbucium, somnul cel bun, tată !

Piatra Neamț, 1932.

SCRISORI

Calistrat Hogaş către D-ra P. V.

Iaşi 190..

Draga tatii

După ce ai plecat tu, am stat trei zile în pat ; acum am ieşit dar sunt o umbră şi devin mai umbră din zi în zi.

Constat că, departe de tine, vieaţa mi-e cu neputinţă ; vieaţa mi se duce; numai tu mi-ai putea reda vieaţa, care simt cum se scurge ca o apă din întreaga mea fiinţă. Eram hotărît să nu scriu acest lucru ci să mă sacrific în vederea drumului ce ţi-ai fi putut croi în..... dar orice grijă încetează cu vieaţa.

....Mie n'ai voit să-mi scrii; am simţit în suflet o sguduire care semăna a începutul nebuniei; şi că nu mi-am pierdut minţile mă mir şi acum când îţi scriu aceste rânduri.... mă aflu încă teafăr, dar cu desnădejdea şi cu amarul în suflet.

Precum vezi.... îţi scriu o scrisoare rece şi chibzuită—aşa, adică, cum se cuvine în situaţiuni grele, care sunt menite a hotărî despre vieaţa unui om. De aceea zic şi te rog cumpăneşte bine vorbele mele: *A trăi departe de tine e moartea în scurt timp ; a trăi lângă tine e vieaţa, mângâierea şi fericirea unui om care te-a iubit şi veşnic te va iubi,* a unui om care nu te are pe lume de cât pe tine. Alege : stai în B., fii fericită dacă poţi şi nu te mai gândi la mine; eu mă voiu stânge peste puţin de durere... Sau întoarce-te imediat, dar imediat înapoi; aceasta ar fi vieaţa mea, pe care aş primi-o ca un dar dela tine.

. . . .

Aştept până Joi răspunsul tău. In caz că nu-l primesc....

. . . .

Scrisoarea sentimentală şi poate cea din urmă îţi voiu scri-o după ce voiu primi răspunsul tău, Joi; totuşi te sărut de un milion de ori........... Incă odată : cugetă la ce-ai să-mi răspunzi, adică *dacă te întorci sau nu*........ Mi se rupe inima. Of ! cât sunt de nenorocit........

C. H.

Puişoru tatei

Aceasta e a doua scrisoare ce-ţi scriu în timp de jumătate de ceas ; nu e o jumătate de ceas de când ţi-am expediat o scrisoare sub impresia scrisorei.....

...... Şi ..... şi ce să-ţi spun ? Am rămas zăpăcit, trăsnit, nebun ; nu ştiu ce să fac, ce să spun ? Să te chem înapoi ? Să te las acolo ? Nu ştiu ; am fost bolnav trei zile după plecarea ta ; acum chiar sunt prăpădit, dar mă ţin să nu mă cunoască lumea cu care am aface....... Toate au apus pentru mine şi un pustiu nemărginit şi rece mă împresoară de toate părţile.

. . . .

Draga tatii, câte lucruri crezi tu că nu mă costă plecarea ta ? Crezi oare că am dormit o singură noapte ? Am devenit o umbră şi tot mai umbră devin din zi în zi ; nu mă pot deprinde cu depărtarea ta şi mai ales cu părăsirea în care te afli...

. . . .

Doamne, ce tortură, ce chin moral pentru mine !........

...... Ce stare sufletească mai ucigătoare poate fi pe lume !;

De aceea, în scrisoarea întâia, ţi-am spus să vii să te întorci numai decât ; şi in aceasta spun acelaşi lucru, căci depărtarea de tine mă omoară şi simt că n'o voiu putea-o suporta dacă însă găseşti că e în interesul tău, lasă-mă pe mine la o parte — atunci rămâi ; eu voiu păstra eterna ta amintire, aşteptând să mă stâng cum se stânge o candelă pe sfârşite şi atunci D-zeu îţi va lumina calea vieţii. Până atunci, până atunci..... of, Doamne, de ce trebue să spun lucruri neadevărate.......

Nu, nu, fără tine nu pot trăi ; fă cum ştii, mângâie-mă din depărtare, vino, rămâi, aruncă-te în braţe, fă tot ce vrai, ucide-mă...... în mâna ta cea mică stă cumpăna întregii mele

vieţi; e a ta, fă cu ea ce vrai, eu nu pot, nu am dreptul decât a fi martir.........

12. XII. 190.

Draga tatii,

Toţi dorm în jurul meu: copilele, nevasta, cânii, mâţele, întreg oraşul; şi sunt cu toţii fericiţi că pot închide ochiul şi îneaca în uitare, pentru câteva ceasuri, sbuciumnul amar al vieţii. Numai eu şi cucoşul din cămara de lemne suntem treji: cucoşul îşi cântă eternul său cântec de deşteptare, măsurând, parcă timpul care se scurge, ca un ceasornic viu; eu......... eu stau deştept, mă gândesc la tine şi vărs lacrimi asupra unui timp ce nu mai este, ce nu va mai fi...... te văd, parcă, într'o zare depărtată şi-mi pari ca o lumină fâlfâietoare din alte lumi; ca o lumină din acele care se ridică tremurând în adâncul nopţii, pe mormintele celor ce nu mai sunt....... Doamne, Doamne fi-vei tu oare lumina fantastică ce se ridică pe mormântul meu? .... şi totuşi cât de dulci şi mângâietoare îmi sunt amintirile despre tine! Cu cât drag nu îmbrăţişez cu gândul drăgălaşa ta fiinţă! Câţi fiori nu-mi dă prin tot sufletul atingerea închipuită a micii tale mâni, pe obrazul meu istovit de lacrimi şi de durere! Câtă armonie dumnezeiască nu-mi răsună în auzul meu nemângâiat, amintindu-mi de glasul tău...... mi se pare că e o muzică melodioasă ale căreia ultime acorduri mor şi se stâng într'o depărtare fermecată..........

Sunt sdrobit şi nebun de durere........ mi se pare că aud de departe ceasul timpului bătând rar şi sonor, cele de pe urmă minute ale vieţii mele...... e, desigur, o închipuire, o halucinaţie, dar acest sunet fantastic există în urechile mele, auzul meu îl simte. Ei şi? mai la urmă toate trebuesc să aibă un sfârşit......

Cât aş da, drăguţa tatii, să-mi scrii că eşti fericită, că B.—ul e frumos, că cursul vieţii tale şi-a îndreptat mersul spre lumi mai fericite, că..... că m'ai uitat...... Ah, cu cât deliciu n'aş rupe atunci lanţurile de fier ce mă leagă de o vieaţă plină de chinuri...... Vai mie! ce vierme neîndurat e gelozia, cum îmi roade sufletul şi cum simt că muşcă din inima mea cu dinţii ei de oţel! Ce nebun sunt.... cine ştie cu ce valuri înecătoare ale

vieţii te lupţi şi tu, şi eu....,. dar trebue să uiţi rătăcirile unui suflet care e plin numai de fiinţa ta, şi care ar da comorile lumii să te vadă încă odată şi să te strângă cu drag la sânul lui. Deja se face ziuă şi eu încă n'am dormit....

C. H.

. . . .

...... Eu? Eu îmi număr zilele şi ceasurile după bătăile repezi ale inimei mele..... şi când ai şti tu, ce repede şi grăbit bate în sânul meu acest ceasornic al vieţii !..... Gândul meu? Sărmanul meu gând! O singură minută, o singură secundă de scapă din temniţa declinărilor latineşti, pleacă, fuge, sboară şi se opreşte la tine... Nu simţi tu adeseori trecând o suflare caldă, uşoară, pe obrajii istoviţi de plâns?

Ziua, când şezi cu capul gânditor pe mâna ta mică şi drăgălaşă, noaptea când somnul avar începe a mângâia genele tale, nu simţi o uşoară îmbrăţişare ce-ţi înlănţueşte sfios trupul tău? In întreaga ta finţă nu simţi câteodată revărsându-se, fără de veste, un potop de flăcări necunoscute şi îmbătătoare, şi simţurile tale nu sunt ele cuprinse de o beţie fermecată, din care, ai dori să nu te mai trezeşti ?..... Ei bine, cel ce-ţi dă toate aceste simţiri, e gândul meu întrupat, care stă veşnic lângă tine, nevăzut, e străjuitorul neadormit, pe care eu îl trimit din depărtare să privegheze la capul tău când dormi, să te mângâe când eşti deşteaptă, să te încurajeze când eşti nefericită, să te oprească pe marginea prăpastiei când vei fi aproape să cazi în braţe străine.... Doamne, Doamne! Pentru ce a fost scris în cartea vieţei mele acest amor nebun, nemărginit, amestecat cu dumnezeeştile fericiri trecute, cu amarele zile de faţă, şi cu ucigătoarele presimţiri despre ceea ce va fi ?

De ce cel care a sădit în inima mea această adâncă şi fatală iubire pentru tine, nu-mi dă cel puţin credinţa mângâietoare a nestrămutatei tale iubiri pentru mine !......

Ce gânduri, ce închipuiri, ce grozave vedenii îmi muncesc creierul ziua şi noaptea! Cum îmi fierbe sângele, cum năvăleşte vijelios în capul meu ameţit de durere şi de gânduri amare. Simt că nebunia bate cu degetul ei indiscret, ia porţile minţii mele, şi...... Vai mie! Nu doresc niciodată ca tu să mă iubeşti

aşa cum te iubesc eu...... ai fi nefericită-şi fericirea ta e tot ce mai visez în lumea aceasta. De-aş putea, cu preţul vieţii mele, ţi-aş da această fericire; ş'apoi, ce mulţumit aş pleca spre liniştea veşnic netulburată a celeilalte lumi !..... Dar nu ! Nu ! Niciodată tu nu vei rămânea singură în lumea aceasta ! Aş tresări de durere în mormânt, când aş şti că buze străine sdrobesc cu sărutarea lor....... Nu ! Barba mea căruntă nu va fi insultată. Nu ! Te voiu ucide (înainte de a cădea în păcat, te voiu scăpa de insultă şi injurie !) Amândoi, nedespărţiţi pe lumea aceasta, amândoi uniţi în eterna linişte şi odihnă a lumii celeilalte..... Vezi la ce gânduri, la ce simţiri nebune mă duce dorul nesfârşit de tine ? Şi tu nu zici nimic ? Nu ţi-e dor de mine ? M'ai uitat ?..... Ce faci ? Ce gândeşti ? Scrie-mi tot, scrie-mi mult, dă-mi pe faţă şi'n întregime nemeştesugită, inima ta ; te voiu mai vedea? mă mai iubeşti ?.. Spune-mi tot, nu-mi ascunde nimic, chiar de-ar fi să mor de durere sub destăinuirile tale ; spune-mi, sunt gata să înfrunt moartea, numai să ştiu ce loc mai am în sufletul şi'n inima ta.... Am obosit, puterea de a gândi îmi slăbeşte, se face ziuă.... n'am dormit. Sunt istovit. Oare cât va mai ţine această tortură ? Te voiu mai vedea vreodată ? Vei mai voi tu să şezi lângă mine ? Iată atâtea întrebări care mi se înfig în inimă ca atâtea pumnale......

Mi-e cu neputinţă să trăesc fără tine.

Cât aş dori să-mi scrii că vrei să te întorci iar aici !

Cine ştie dacă de la această hotărîre a ta nu atârnă vieaţa unui om ! Precum vezi, nu mă pot despărţi de tine nici măcar când sunt departe...... sau dacă ţii numai decât să rămâi în B. poţi rămâne ; atunci însă......

Fii veselă, de poţi uită-mă pe mine şi te gândeşte.

..... Şi mai cu seamă nu greşi, atâta măcar cât eu voi fi pe lume ; n'aş merita să-mi răsplăteşti cu necredinţă, iubirea mea fără margini. Tucu tău îţi va purta de grijă cât va mai vedea soarele lumii aceştia..... Când ai şti ce dor îmi e de tine ! .... Dacă mi s'ar cere acum, pentru o îmbrăţişare a ta, restul de zile ce mai am de trăit, l-aş da ! Oh ! l-aş da fără cea mai mică şovoire.

. . . .

De unde până acum am vorbit cu tine, rămân iarăşi singur şi întunecat..... Ce zile amare, ce vieaţă fără rost !

Când, când te voiu vedea..... poate niciodată........

. . . . . , ...

Te îmbrăţoş, te sărut de nesfârşite milioane de ori.

C. H.

46) . . . .

.... Să las în urmă durerea astei lumi ;

Iar tu, etern aceeaşi, frumoasă şi senină,
Să luneci fericită pe undele vieţii
Şi farmecele tale de Venere păgână
De-apururi să rămână în floarea tinereţii !.....

Nici dor, nici remuşcare, nici chinuri de iubire,
Să nu-ţi umbrească fruntea ; iar traiu-ţi pământesc,
Un ocean să-ţi pară, de-adâncă fericire,
De tot ce are lumea mai sfânt mai îngeresc !

Iar când vei lua sborul spre lumile eterne,
Şi-i luneca uşoară pe valuri de eter,
Aş vrea să te văd iarăşi, ş'aş vrea să pot aşterne
Sub paşii tăi flori albe, flori răsărite 'n cer....

Oh !.,.. Cel puţin atuncia aş vrea să se aprindă
In ochii tăi o rază de nesfârşit amor,
Şi'n flacăra ei sfântă să mă cuprindă......
Atunci aş vrea numai să fiu nemuritor !,....

Când ai şti tu ce fără rost îmi pare vieaţa, când ai şti tu ce greu apasă pe umerii mei fiecare zi ce trece.......

Ş'apoi sunt pe aici nişte zile aşa de posomorîte ! Nişte neguri încruntate îmbracă cerul cu atâta doliu ; vântul de toamnă se taie în crengile uscate şi geme cu atâta jale, încât ai crede că şi cerul şi pământul îşi aruncă pe umeri haina mohorîtă şi funebră a morţii..... Mi se pare că tu trăeşti într'o ţară depărtată şi luminată de razele calde ale unui veşnic soare de primăvară, te văd în închipuirea mea veselă şi sglobie, răsfăţându-te în flori şi în lumină ; te văd înconjurată de privirile pătimaşe ale celor fermecaţi de ochii tăi fatali..... şi cum te mai văd încă......

.... Poate că a rămas şi în inima ta ceva din amintirile trecutului ; poate că din când în când îţi mai întorci şi tu gândul spre cei ce te-au iubit şi 'n sufletul cărora ai înrădăcinat veşnicul dor de tine ; şi poate că ai mai voi şi tu să-i vezi, măcar o singură dată cel puţin, pentru clipa unui depe urmă şi suprem „rămas bun"..., de ce nu pot oare alunga din sufletul meu aceste gânduri negre ca şi noaptea care mă împresoară din toate părţile ; de ce nu pot şi eu gusta liniştea adâncă ce domneşte în jurul meu.... dorm toţi.... eu numai stau deştept cu gândurile mele şi vorbesc cu tine, din nemăsurata depărtare în care te afli.... Asară am plâns mult.....

. . . .

Scrie-mi că eşti fericită..... Oh ! cât aş vrea să te văd...... Şi cu toate acestea, cine ştie dacă tu nu te simţi veselă că ai scăpat de robia în care ai stat până acum.... Petrec toate nopţile scriindu-ţi ţie ; cred însă că trebue să te fi prea obosind scrisorile mele aşa de lungi şi dese; de aceea le voiu scrie şi le voiu păstra în arhiva mea intimă, spre a forma una din paginile scrise ale vieţii mele; după ce voiu închide ochii vor ieşi şi ele la lumină ; poate le vei primi tu pe toate şi-ţi vei trece odată timpul cu ele, citindu-le.

. . . .

Uite, eu tot trag nădejde că o să te mai văd aice....

Ce vrai, am nevoie să mă mângâiu eu singur, căci nu mai am pe lume pe nimeni care să mă mângâe... ce sfârşit amar de vieaţă ! Şi s'ar sfârşi dacă nu mi s'ar părea că tot aştept ceva de azi pe mâine..... te aştept pe tine ; dacă aş şti că n'o să te mai văd.... Scrie-mi tot ce se petrece în sufletul tău.... eşti tot aceeaşi ? Nu te-ai schimbat ? Mai gândeşti la mine ? Nu s'a atins nimeni de tine ? Spune-mi, scrie-mi, uşurează-mi sufletul împovorat de gânduri negre şi grele.

Scrie-mi.

Pentru tine gândul şi veşnica mea iubire.

C. H.

17 Dec. 190...

Draga tatei, mititica tatei,

Să nu-ţi mai amărăsc liniştea pe care ai început poate

s'o guşti,.... Săţi spun doar atâta că te doresc cum ar dori orbul să vadă lumina şi întemniţatul ziua scăpării din lanţuri.... Va veni, sau nu va mai veni ziua aceea? Facă-se sfânta voe a Celui de Sus!... eu nu mai am nici puterea de a nădăjdui măcar. Să vorbim despre tine : ai fost bolnavă şi vestea aceasta m'a sfâşiat în suflet şi în inimă; eşti acuma bine, mulţumesc lui D-zeu, şi-l rog cu lacrimile în ochi să te aibă veşnic în sfânta sa pază. Nu mi-ai scris nimic.... ce pieptănătură ai luat.... oh! cât aş voi să te mai văd odată sălbatecă şi să-mi râzi de sub noaptea părului tău!.... Dar să las departe aceste amintiri de nebună fericire, care începe iarăşi a mă pune pe povârnişul unor simţiri care sunt, poate, menite a nu mai avea niciun rost; îmi spui să nu fiu gelos ; nu voiu mai fi....

... e grea această hotărîre căci ea va decide de întreaga mea fiinţă.....

Te voiu mai revedea oare ?

Cine ştie ! Cine ştie !

Nu te deprinde în vârtejul Bucureştiului a-ţi denatura inima.... tot ce are omul mai sfânt şi mai sublim e inima.... fii şi rămâi aceeaşi pentru totdeauna de se poate....

Nu simţi tu, când îmi scrii, că vorbeşti cu mine? Scrie-mi şi vorbeşte cu Tucu, măcar din depărtare; eu îmi pierd toate nopţile numai ca să-ţi pot scrie. De când te-ai dus nu ştiu dacă am dormit 10 ceasuri. Am dureri de cap, de insomnie.... iar vorbesc de mine..... răspunde-mi, gândeşte-te la mine ; era să zic fie-ţi milă de mine..... dar, las mila la o parte, mă doare capul, tare mă doare capul şi ochii mi se umplu de lacrimi..... oh! Doamne! Doamne! Scrie-mi iute, iute, iute.....

. . . .

. . . .

Imbrăţişările mele nesfârşite.

C. H.

Draga tatii

Pentru a nu ştiu câtea oară am recitit scrisoarea ta din urmă .... şi cât de puţin înţelegi tu natura omenească! Sunt lucruri pe care în aprinderea ta de moment le crezi ca reale şi eterne pe când ele nu sunt decât nişte licăriri luminoase, dar trecătoare. Sărman copil! o simţire proaspătă încă îţi stăpâneşte o iubire făurită la focul lacrimilor şi al durerilor de tot felul, ţine strâns încă sufletul tău......

..... şi înconjurată încă de toate părţile, de amintirile dulci ale unui trecut ce se pierde în zarea depărtării, te legeni în iluzia statorniciei şi veşniciei lucrurile omeneşti !!!...

Sărman copil !,.. Dar este ceva care roade şi desfiinţează tot pe lumea aceasta, este ceva, căruia nu i-a putut rezista nimic şi nimic nu-i va rezista. Acest ceva este timpul, este depărtarea, este despărţirea....

Timpul stă nemişcat şi pânditor la căpătâiul fiecărei iluzii, spre a o înghiţi pentru vecie când ceasul a sunat, şi tu îmi vorbeşti de eternitatea amorului tău !!!

Simţirile cele mai adânci, iluziile cele mai luminoase şi fermecătoare se nasc şi se pierd în nemărginirea vremii care curge neoprit ; şi a întreba, a te revolta împotriva nestrămutatelor legi ale firii, ar fi tot acelaşi lucru ca şi a întreba şi a te revolta impotriva vântului de toamnă care smulge de pe arbori şi mătură de pe pământ foile veştejite... şi cu toate acestea, ce n'aş da să fie veşnică şi nepătată iubirea noastră ! Ce n'aş da să pot, cu flacăra sufletului meu, ţine nestânsă candela dragostei tale pentru mine.... Incet şi treptat eu simt că mă stâng sub focul mistuitor şi fără nădejde ce ai aprins în inima şi sufletul meu, cu lumina limpede şi nevinovată a ochitor tăi, şi dorinţa mea din urmă ar fi să închid cartea vieţii legănat pe braţele mângâerii că numai pe mine m'ai iubit, că numai a mea ai fost, şi că de mai e o vieaţă dincolo de mormânt, tot numai a mea vei fi şi în lumea umbrelor....

..... La ce să te văd pe tine robită şi pierdută în robia simţurilor ?.... Dar trebue să încheiu şirul acestor întrebări...,. îmi vine să înebunesc...,. simt cum mi se suie sângele la cap şi un fel de aiurare îmi cuprinde mintea..... Oh ! Draga tatii, draga tatii ! cât mi-e de dor de tine, mi se pare că n'am să te mai văd..... Ai să vii ?

. . . .

. . . .

. . . .

Oh ! e grozav ceea ce sufăr... şi sunt aşa de singur, e atât de adâncă liniştea, atât de neagră noaptea... Atât sunt de nefericit ! Vino, vino dacă mai ai în tine un dram de iubire, dacă o umbră de milă mai mişcă sufletul tău.....

Vino, vino, vino..... Imi vine să răcnesc, să te strig în gura mare, dar la ce, când tu eşti aşa departe şi nu mă **auzi**... vino...

Să vii în braţele Tucului ca o fericire, adică ca totdeauna.

. . . . . .

...„ Oh ..... dar să nu mai încep alte lucruri şi mai triste, D-zeu e mare,...,

Drăguţa tatii, scrie-mi, scrie-mi şi nu mă lăsa în nelinişte... Te sărută toată şi te îmbrăţişează cu închipuirea, până te va săruta şi îmbrăţişa în realitate...

C. H.

„Vocea Galaţilor“ (Duminică 2 August 1915)

Economul G. Dimitriu-Hogaş

(Amintiri)

„Economul G. Dimitriu-Hogaş era originar din comuna Cuca, jud. Covurluiu. După ce a terminat Seminarul de la Socola s'a căsătorit în anul 1848 cu Marioara, a doua fiică a serdarului Gr. Stanciu din Pechea şi sora bunicii mele depe mama. Hirotonisindu-se preot a fost imediat numit protopop al jud. Tecuciu, în care calitate a funcţionat aproape neîntrerupt mai bine de 30 de ani, până prin 1884, când a fost scos din protopopiat din motive politice, după stăruinţele lui Tache Anastasiu, fostul satrap al Tecuciului. Din binecuvântata lui căsătorie cu Marioara serdar Gh. Stanciu, economul G. Dumitriu Hogaş a avut 8 fii, între care 3 băieţi şi cinci fete: Calistrat.,... etc.

Pe vremea mişcărilor naţionaliste din Principate pentru unire, părintele econom Gh. Dimitriu-Hogaş, s'a găsit în fruntea acestor mişcări din oraşul Tecuciu şi a avut neplăcerea să sufere, din cauza acestei acţiuni naţionaliste, felurite prigoniri şi să fie chiar dat afară din protopopiat, pentru scurt timp, de către caimacanul N. Vogoride, care începuse în Moldova o serie de presiuni şi ingerinţe spre a împiedeca marele vis de unire al Românilor.

Despre părintele econom Hogaş, se ocupă merele nostru istoric A. D. Xenopol, când în vol. VI al Istoriei Românilor la pag. 577, scrie următoarele: „Altă jertfă din Tecuciu este protopopul Dimitriu, dat afară din funcţia lui pe motivul rostit cu două înţelesuri că nu ar urma a sta in linia conservatoare, pentru a se înlătura cu totul înrâuririle din partea guvernului, pe când cucernicia-sa ar vorbi fără respect şi cu mare slobozenie, urmare care ar atrage după sine împărechieri. Cum putea

fi învinuită aceeaşi persoană pe deo parte de a exercita o înrâurire neegală din partea guvernului şi pe de alta de a vorbi fără respect, ceea ce nu se putea înţelege decât în contra guvernului, în favoarea căruia economul Dimitriu era învinuit că lucrează?

* * *

„Eram în anul 1894; a doua zi de Paşte, mă dusei de vizită în comuna Tudor Vladimirescu la T. Nănescu.

Intrând în casă, mare mi-a fost mulţumirea, să întâlnesc aci pe moş părintele Gh. Dimitriu-Hogaş, cu soţia lui.

Tuşa Mărioară, la o masă, dădea în cărţi sau făcea un „patience“, iar bătrânul, dechisit ca totdeauna, cu potcapul în cap, îmbrăcat în frumosul lui antereu vişiniu şi cu mâna dreaptă pe cingătoare, o urmărea din fundul unui canapele. Cum mă văzu, fără a se mişca de la locul lui, bătrânul mă întâmpină: „Ce mai supriză şi ce mai plăcere mi-ai făcut, viind să ne vezi la o zi mare ca asta!... Ce mai faci?...

Ce face mă-ta? Ce face Vasilică? Ce face Ilincuţa? Ce face Petca? Ce fac toţi acei pe care îi mai aveţi?“... Bătrânul avea acest bun obiceiu că-ţi înşira pe nume toate neamurile de care el îşi putea aduce aminte şi te întreba de toate. După ce a mai vorbit de unele şi de altele, eu adusei vorba despre evenimentele din 1857 şi, cu această ocazie, îi amintii despre cele ce scrie Xenopol cu privire la el şi reproduse mai sus. El nu ştia nimic despre aceasta şi vestea ce-i adusei îl umplu de emoţiune şi mulţumire.

Faţa i se împurpură, ochi îi deveniră mai mobili şi, acum, mişcându-se pe canapea, repeta mereu aceste întrebări: „Cum bre, scrie Xenopol aşa despre mine? Spune el că am fost de unire şi că m'a prigonit Vogoride? Mare plăcere mi-ai făcut aducându-mi această veste, dar şi mai mare plăcere mi-ai face, dacă mi-ai trimite tu cartea aceea să o pipăi eu însumi şi să citesc singur ce spune Xenopol despre mine. Intre paranteze voiu spune că, întors acasă i-am trimis îndată prin ginere-su, Nănescu, cartea dorită pe care el mi-a restituit-o după ce şi-a luat notiţele de cele referitoare la el. Continuând atunci vorba, ne-a povestit numeroase fapte din cele petrecute în anul Divanurilor adhoc, s'a extaziat de mai multe ori, constatând progresele enorme făcute de ţara noastră într'un aşa scurt timp; dar s'a

întins mai mult asupra împrejurărilor în care a fost scos din protopopiat de caimacanul N. Vogoride.

* * *

„Era chiar în ziua de Sf. Gheorghe 1857. Intorcându-mă dela biserică găsii pe Mărioara asta foarte năcăjită. O întrebai, şi ea îmi pune sub ochi depeşa oficială prin care mi se anunţă că eram dispensat de serviciul protopopiatului...„.

Ei şi, de atâta lucru îţi faci tu inimă rea ? Zisei eu Marioarei... Astăzi este pentru mine zi de bucurie şi de veselie. Nu vreau să ştiu de nimic. Mai bine ai trimite să vie un taraf de de lăutari că iată, vor trebui să ne vie prieteni la vizită...

Pe atunci vizitele la zile onomastice se făceau dimineaţa, după ieşirea din biserică. Cum aveam foarte mulţi prieteni, cu care mă întâlneam la cislă aproape zilnic, la umbra pomilor din faţa casei mele şi în jurul istoricului trunchiu, faimos în tot Tecuciul, trăsurile începură a curge şi boerii numeroşi, de care altă dată gemea Tecuciul, veniră să-mi prezinte felicitări de ziua mea onomastică. Care cum venea şi afla că fusesem dat afară din protopopiat — indignaţi şi revoltaţi, proferau fel de fel de ameninţări la adresa Caimacanului şi mă îndemnau să nu las lucrurile baltă.

„Şi la urma urmei să mergem cu toţi la Ţigăneşti şi să ne plângem Cocuţei că doar ea e de-ale noastre şi nu va lăsa pe bărbatul ei să-şi bată joc de oameni şi de ţară şi să săvârşească nedreptăţi... Mergem cu toţii la Tigăneşti, căci ea, desigur, nu ştie nimic de samavolniciile soţului ei, şi mai ales de nedreptatea săvârşită pe seama Cucerniciei-tale, pe care te venerează un oraş şi un judeţ întreg,“ După prânz vreo douăzeci de trăsuri, porniră din Tecuciu spre Ţigăneşti. Când văzu intrând atâtea trăsuri în curte, Cocuţa, fiica lui Conachi şi soţia lui Vogoride, se arătă cam nedumerită, în capul scărilor :

„Binecuvântează, părinte protopoape, îmi zise ea, văzându-mă urcând scările“, — „Nu-mi mai zice protopop, că nu mai sunt Bărbatul dumitale m'a dat afară“, îi răspunsei eu apăsat şi silabisind vorbele. Căimăcăneasa se dumeri cu greu : „Cum 'asta, nu se poate,.. Trebue să fie o greşeală... Bărbatul meu poate că a fost amăgit.,. In tot cazul, eu nu pot îngădui o asemenea nedreptate şi, iată, chiar acum mă pun să-i scriu şi rog pe Cucernicia ta să pleci neapărat mâne la Iaşi şi să-i duci această

scrisoare din parte-mi..." Nu-mi prea era voia să mă puie aşa de uşor pe drum, căci pe vremea aceea nu erau drumuri de fier şi nici celelalte înlesniri de călătorie. Totuşi, în urma insistenţelor amicilor ce mă însoţiseră la Ţigăneşti, mă hotărîi să fac jertfa liniştii şi a mândriei mele, şi plecai. Mă abătui pe la Roman, unde Vlădica Hermeziu mă asigură că răspunderea pentru scoaterea mea din protopopiat trebue să o poarte numai caimacanul. Ajungând la Iaşi am tras la un han şi a doua zi m'am dus la palat. Pe când treceam pragul, iată se scobora pe scări un galonat care, după fireturi şi podoabe, părea să fie un ofiţer mare (mai pe urmă am aflat că era Gâţă, aghiotantul caimacanului) şi fără să-l fi cunoscut, îmi zise: „Sărut mâna, părinte protopoape,„ — „Dar de unde mă cunoşti D-ta şi ştii că sunt protopop ?" — „Da cine nu cunoaşte astăzi pe protopopul din Tecuciu ?" Şi, apropiindu-se de mine, mă apucă de mâni şi insistă să stăruesc de unire şi să nu mă las înduplecat de vorbele şi făgăduinţele caimacanului." "Cum, Domnule, şi D-ta şi toţi cei din jurul lui sunteţi de unire ? Şi atunci, ce mai umblă el?" Urcând scările, am umblat câtva timp prin vestibul fără să ştiu unde să intru. La un moment dat mă oprii în faţa unei uşi cu geamuri. Caimacanul sta întins pe o canapea şi un funcţionar în picioare îi citea ceva. Cunoscându-mă, sări în sus şi-mi deschise singur uşa. Cum întraiu, îi dădui scrisoarea Căimăcănesei, pe care după ce a cetit-o, îmi zise :

„Aşa este, te-am scos pentrucă te-ai înhăitat cu zurbagii, ceia şi faci greutăţi guvernului.... Dar dacă te laşi de unire şi şi făgădueşti că te-i face om de treabă, eu te pui îndată la loc. „Mi-a trebuit multă putere ca să mă stăpânesc în faţa ofensei ce-mi făcea, şi-i răspunsei liniştit: „Unirea este dorită de toată lumea şi eu nu mă pot depărta de turma încredinţată păstoriei mele. Prevăd că această unire va fi temeiul înălţării în viitor a neamului nostru şi prin urmare este o datorie a fiecărui Român să lucreze la înfăptuirea 'ei. Mi-i da ori nu mi-i da înapoi protopopiatul, eu nu mă las de unire....

Acesta este crezul meu astăzi şi Dumnezeu m'ar trăsni dacă m'aş ispiti să-l părăsesc„„! Caimacanul a stăruit din nou de astă dată mai cu binele ; mi-a spus că-mi mai dă timp de răsgândire. Eu însă am plecat şi nu m'am mai întors. Nu ajunsesem încă la Tecuci, când o depeşă făcea cunoscut autorităţilor de aici, că fusesem reintegrat în funcţiunile mele de protopop. Vogoride,

dacă putea să treacă peste mine trebuia însă să ţie seama de dorinţa energic exprimată a soţiei lui, Cocuţa Conachi."

. . . . . A. N.

Scrisoare din Alexandria (dela tata) către noi copiii rămaşi încă la Piatra.

Cleopatră dragă [47])

Mi-a scris Văja că începe cu voi latina şi greaca şi că cu tine va ţine în fiecare zi; caută şi lucrează căci aceste limbi nu sunt tocmai uşoare; afară de aceasta nu uita să înveţi pe cât vei putea, singură, istoria Românilor; Istoria o poţi învăţa după Xenopol; vezi ce istorie e în clasa IV la gimnaziu şi cumpără-ţi una şi învaţă singură ca s'o ştii până la vara viitoare...

Jupânesă Mariţă [48]

Când ai să prinzi tu la minte? Ia seama să înveţi latineşte şi greceşte şi lasă nebuniile. Am să vin la Crăciun şi am să te ascult şi, de nu vei şti, am să ţi sucesc urechile.

Cicică

Cartea de muzică am dat-o la Bucureşti să ţi-o lege frumos; vei avea-o peste câte-va zile; chiar azi am scris că, dacă este gata, să ţi-o trimeată. Caută să scrii pe ea cântece frumoase, să mi le cânţi la Crăciun când voiu veni.

Tot Cicicăi îi mai scrie (altă dată):

1888. Avril 22
Alexandria

Chère Cicica

Tu est plus sage que la folle Marişca, ta soeur; tu m'as ecris une très bonne lettre en bon français; voila que je l'ecris aussi en français. Je suis bien portant et gai, en meme temps en entendant que vous êtes toutes sages et appliquées. Ecris moi plus souvent.

Je t'embrasse.
C. H.

Băete [49]).

Am să mă duc la Macavei să văd de catifea [50]) şi cum voiu găsi voiu trimite; tu caută şi te sileşte cu vioara şi cu cartea.

Sidonică

Să'mi trimiţi un căţel şi o mâţă că eu aici am numai pe Aguriţa; eu ţi-am trimis o para de aur, odată cu ceasornicul Mătei; întreabă pe Măta unde'i şi să'i spui să'ţi facă mărţisor din ea la 1-u Martie.

Vă sărut pe toţi.
C. H.

Scumpe Moşule

Sper că nu te vei formaliza, calificându-te astfel, căci pe de oparte aşa rezultă din genealogia neamului nostru....

... Am primit scrisoarea Dumitale şi sunt mulţumit că în sfârşit am un document autentic din parte-ţi şi chiar acum spre apusul vieţii...

Intr'adevăr, eu am scris în „Vocea Galaţilor" acele amintiri scumpe despre Moş părintele nostru, pentru care am avut totodeauna, de când l'am cunoscut, cea mai mare simpatie şi veneraţie.

Povestea întâmplărilor de la 1857 este proprie a lui şi eu nu am făcut de cât a-i da o formă mai orânduită...

... De altfel, observările D-tale sunt întemeiete şi asemeni caractere astăzi aproape nu se mai întâlnesc...

.., trebue să-ţi mărturisesc că sunt mândru de aşa rudă. De altmintrelea, şi din gura decedaţilor bătrâni şi din gura surorilor, n'am auzit totdeauna decât cuvinte de laudă pentru iubitul lor Calistrat...

... De asemenea n'am auzit niciodată că aţi fi avut o altă soră mai mare decât Profiriţa.

... D-tale A., în multele convorbiri avute cu el (cu protopopul G. Dumitriu, tatăl lui C. Hogaş) asupra D-tale, mi-a atestat că ai fi născut în 1849. In sfârşit ceea ce nu mi-am putut închipui niciodată şi nici n'am auzit pe altcineva vorbind—dela Dumneata aflu astăzi pentru întâia oară — că duduia Profiriţa este mai mare decât D-ta cu 2 ani.

A. N.

Scrisoarea nr. 6

Mult Stimată D-ră Profesoară

. . . . .

... mai aproape de realitate sunt informaţiile căpătate de la fostul primar al satului Ciohoreni (Jud. Baia) I. Luca..

Informaţiunile ce mi le-a dat, le-a aflat la rândul său de la un moş bătrân, care a murit în etate de 105 ani.

Întâplător, a discutat cu moşul, care era vecin cu el, despre origina satului nostru, pe lângă care a căpătat şi următoarele relaţii: satul nostru (Ciohoreni Jud. Baia) e un sat de răzăşi şi clăcaşi. Clăcaşii lucrau pe moşia lui M. Sturza, iar alături de ei erau răzăşii, care aveau pământuri din abundenţă. Dela o vreme răzăşii au fost strâmtoraţi, luându-li-se o parte din pământuri.

Văzându-se strâmtoraţi, o parte din ei se grăbiră să-şi vândă pământul; primind pungi de galbeni, s'au retras „în jos" (la sud) prin Judeţele Tutova şi Tecuci (poate şi prin Covurlui), unde au cumpărat pământuri şi s'au stabilit pentru totdeauna acolo. Printre cei retraşi acolo, erau şi mai multe familii „Hogaş" care erau cei mai vechi răzaşi din părţile noastre şi care erau şi cei mai bogaţi.

. . . . . .

Rozalia Hogaş.

Lămuriri.

1). Aşa denumia tata chioşcul din grădină.

2). Obârşia familiei era Vârlezi ,(Jud. Covurlui) răsleţiţi şi prin Cuca (Scr. nr. 6)

3), Schiţa istorică a biserici Sf. Neculai, tipărită în anul 1887 de către diaconul Gheorghe Mancanu.

4). Deţin această dată de la tatăl meu şi într'o scrisoare de familie (scr. No, 5) acelaşi lucru îl afirmă şi o foarte apropiată rudă a mea a cărui memorie nu poate fi pusă la îndoială.

După statul personal, data naşterii ar fi anul 1847—19. IV. Tata se îndoeşte de precizia acestei date şi face dovadă pasajul din scrisoarea cu data de 4 Iulie 1910, Bucureşti, a prietenului sau A., pe atunci înalt funcţionar în minister, care spune : ... şi dacă ţi s-a stabilit vârsta mai mare, vina nu putea să fie a statului personal. Dacă greşala este, ea are altă origine.

.. P, pe nedrept acuză acest inocent de stat personal.

Statele personale în această materie nu dau decât indicaţiuni, deoarece datele din ele sunt furnizate de înşuşi titularii lor, fără confruntarea cu actele autentice.

După actul de naştere al surorii sale gemene, (Lucia) ar fi náscut în 1852.

După actul de naştere şi de botez nr. 4921 din 1865, de la Mitropolia Moldovei şi Sucevii, ar fi născut în 1848.

Data precisă a naşterii lui cred însă că e 19. IV. 1849 pentru următoarele motive.

1). In familie, în ceea ce privea data naşterii sale, n'am. auzit decât de anul 1849 — de la el acelaşi lucru.

2). Tata a fost coleg de bancă cu C, Dumitrescu-Iaşi (A D. Xenopol, cu care era prieten, era mai mare de vârstă ca el); a fost dat la vârsta reglementară la şcoală şi elev eminent ca şi C. D. I., care a fost născut în 1849, luna Februarie (Lucrarea respectivă a D-nei Eliza Saroş-Iosif, nepoata lui C. Dumitrescu Iaşi).

3). După actul de naştere al unuia dintre noi, în anul 1882, tata avea vârsta de 33 ani, data naşterii lui nu ar fi anul 1849 ?

4). Iată permisul de circulaţie eliberat de către autoritatea respectivă, in vederea plecării spre Iaşi — din 1917 în care-şi declară singur etatea :

Pretorul jud. Neamţ

PERMIS DE CIRCULAŢIE

Nr. 65.

Valabil până la 29. VIII 1917

Eliberat în baza Inaltului ordin nr. 789/1917 al M. S. Regelui.

D-l Calistrat Hogaş, domiciliat în oraşul Piatra-Neamţ strada Iordan nr. 1, are voe de a merge de la Piatra N. până la Roman—Iaşi şi retur, însoţit de fiica sa, Sidonia Hogaş, cu mijloc de transport, pentru tratament medical.

Pretorul Jud. Neamţ
Maior Kiriac

1917, Iulie 29 zile.

Semnalmentele călătorului

Etatea 68 ani
Talia mijlocie
Părul castaniu
Fruntea mare
Sprincenele castanii
Ochii albaştri
Nasul } potrivite
Gura }
Barba sură (poartă)
Mustăţile suri.
Bărbia } rotunde
Obrazul }
Tenul (culoarea feţei) smadă
Semne particulare — n'are.

5). Sau o rudă de departe, nu-mi amintesc bine.

6). Certificatul nr. 166 din 15 Septemvrie 1867.

7). Ordinul ministerial nr. din 13789 din 1869. Numit profesor de : Latină, Română, Franceză, Religie, Istoria şi Geografie, la cl. I-a, în urma unui concurs.

Prin ord. nr. 15853, acelaşi an, tot prin concurs, este numit şi director al acestui gimnaziu.

8). Probabil un fel de cercetaş.

9). Acesta din urmă îşi alesese cariera militară. Avea pe atunci, ca elev al şcoalei militare din Bucureşti, un grad oarecare sau era chiar ofiţer—nu ştiu precis.

In noaptea aceea de momentană dar grozavă decădere morală a unora, era de gardă la palatul domnesc şi străjuia uşa dela odaia de dormit a Domnitorului Alexandru Ioan Cuza, uşă ce dădea pe o sală principală.

Pătrunseră conspiratorii în odae pe o uşă secretă şi dosnică; nu i se dădu voie Măriei Sale să pogoare din pat, deoarece o duşamea, ştiută numai de Domn, era prevăzută cu un buton de alarmă, şi pentrucă „poporul şi armata cere, Măria Ta" acela al cărui nume, gravat în nepieritoare nestemate, deapururi va luci în sufletul oricărui Român, sub ţeava armei şi pe spatele unuia din generalii conspiratori (generalul P.), îşi iscăli abdicarea.

Când cupeul, pentru a depune pe Cel brutal izgonit din ţara Lui, pe acela pe care, ţăranilor împroprietăriţi de El, după mulţi ani, târziu, trenul cu stema ţării îndoliată, dinspre îndepărtate străinătăţi, avea să li-L aducă, cu mânele crucişe pe piept, ca spre închinare şi iertare—când, cum zic, din mers lugubru şi negru, la margine de pământ străin, se opri cupeul, marele vinovat al celor şapte ani de renaştere a României, pogorî, se întoarse spre Nădejde, care din ordin, tot drumul străjuise una din scările cupeului, îşi luă mantaua de pe umeri şi i-o puse pe spate, spunându-i:

„S'o ai amintire dela Domnitorul vostru şi—bătându-l uşurel cu palma pe umeri — siliţi şi vă ştergeţi cât de curând pata de pe frunte".

Acestea mi le-a istorisit, acela ai cărui umeri, în grozava noapte, avură cinstea de a fi înveşmântaţi cu domneasca manta, moşul meu căpitanul Nădejde. O aveam între lucrurile mele la Ploeşti şi mi-a dispărut în timpul răsboiului (1916), eu fiind refugiată la Piatră.

10) Actul de căsătorie nr. 16 din anul 1871, luna Ianuarie, ziua 17, stil vechiu (29 stil nou).

Calistrat Hogaş de 23 ani fiul protopopului Gh. Dimitriu

de 54 ani şi al Mariei Dimitriu de 42 ani. Actul de naştere şi de botez nr. 4921 din 1865, eliberat la 1865 de Mitropolia Moldovei şi Sucevei.

Elena Constantiniu de 17 ani, fiica economului Costache Gheorghiu de 50 ani şi a Ecaterinei Gheorghiu.

Actul de naştere nr. 102 din 1871.

11) De altfel bucuria noastră a celor mititei nu dura mult, căci Panu tot pe fugă venea la Piatra, mi-l lua pe tata şi plecau mai departe spre Ceahlău; simţeau o deosebită plăcere, mai ales timpul Paştelor să-l petreacă acolo sus pe munte, unde o săteancă din Durău, Axinia; ori de câte ori le împlinea gustul, servindu-le acolo pe coclauri pustii câte un borş năstruşnic de pui, şi câte o mămăliguţă aşişderea, primea în schimb de la Panu câte o para de aur, adică un galben.

Pentru tata, vizitele pe Ceahlău, constituiau ceva inerent vieţii lui; l-a urcat de vreo paisprezece ori şi nici chiar Panaghia nu a rămas neexplorată.

12) Cu ordinul nr. 7946 din 28 August 1878, este numit cu titlul provizoriu la gimnaziul din Tecuci.

Tot la acest gimnaziu, în 1880, prin ordinul 1470 din 6 Mai, este numit suplinitor la o parte din orele de fizico-chimice. In anul 1880 se transferă la Iaşi, la Şcoala Normală „Vasile Lupu“, ord. de numire nr. 9481 din 28 August, la catedra de istorie.

13) Ironic mai ales cu el însuşi: „Să ştiţi fetelor, (câte odată când era bine dispus) că după ce voiu ieşi la pensie îmi rad barba şi mustăţile ca să nu arăt bătrân şi deschid crâşmă ca să mă îmbogăţesc.

14) Mă abţin de a reproduce numele adevărat.

15) Tata a călătorit între anii 1969—1900.

Pe Pătăţăl l-a avut la Iaşi, dela anul 1907 încoace şi nu l-a

luat nici la mănăstiri, unde se ducea verile în ultimii ani de Iaşi—căţelul fiind prea mic şi prea alintat de toţi din casă ca să ne putem dispensa de el.

Cât a ţinut tata la el însă se poate întrevedea din scrisorile ce ne adresa când era dus din Iaşi, bunăoară:

„Ce face Pătăţăl?"

în alta:

...„Imi pare bine că sânteţi sănătoşi toţi, împreună cu Pătăţăl".

sau

... „Spune lui Pătăţăl să fie cuminte".

apoi:

....„Sărut pe Pătăţăl".

16) Sub iscălitură proprie

17) Bine înţeles, aceasta, când la asemenea petreceri, nu se retrăgea în etacul din fund al casei noastre, cu prietenii săi, colonelul Boteanu, Lazu ş. a. pentru a se lua cu ei la întrecere, de compus versuri, epigrame.

18) Nu proprietatea noastră.

19) Intre altele, în anul 1876, cu permisiunea lui, el fiind director, elevii din gimnaziu formează primul cor al catedralei (Sf. Ioan) de aici (Piatra-N.). Lucrarea respectivă a d-lui Th. Ungureanu.

20) Ord. nr. 13102 din 4. X. 1886, numit director şi profesor de Istorie, Franceză şi Religie, în suplinire.

21) Hotel Paspali.

22) Care mai târziu a fost profesor şi la Piatra.

23) Cu ord. nr. 7917 din 8 Iulie 1891 a fost permutat şi numit profesor de Română şi Istorie; tot prin acest ordin este numit şi directorul gimnaziului din Roman, numire confirmată prin ord. nr. 63999 din 5. X. 1898.

In anul 1889 cu ord. nr. 11.051 din 26 Septembrie i se acordă definitivatul în învăţământ.

24) Pe vremuri fostă cântăreaţă într'o trupă de teatru.

25) Dante Alighiere: Della Divina Comedia (L'Infermo, canto terzo).

26) Nu agrea lumina electrică.

27) Il întrebam: „Tatae de ce stai cu lumânarea aprinsă ?".
„Ia când oiu muri tot prin întuneric am să stau".

28) La Roman a mai funcţionat ca profesor de Română şi la seminar.

Ord. nr. 5753 11. X. 1893.

29) Prin ord. nr. 71932 din 5. X. 1899 este transferat la Liceul Internat, la Română cl. I-a şi II-a şi la Liceul Naţional, Istorie cl. II-a şi III-a, apoi cu ord. nr. 787. 2. XII. 1899, Istorie Lic. Naţional cl. IV şi VI-a cu ord. nr. 80132. 4. XI. 1899, este numit şi subdirector la Liceul Internat.

30) Pălării cu borul aşa lat a purtat la Piatra, la Alexandria şi la Roman. La Iaşi nu s'au mai găsit, încât a trebuit să renunţe la ele.

31) Fragment din darea de seamă a unei serbări ce s'a ţinut în amiaza zilei de 17 Decemvrie 1909, la Institutul Hum-

pel, în cinstea Reginei Elisabeta care sărbătorea a 65 aniversaré a naşterii sale.

32) La liceul militar mai înlocueşte şi pe A. D. Xenopol, plecat la Paris, care, iată ce-i scrie de acolo: „In ziua de Anul Nou al nostru, încep cursurile la Sorbona (1 Ianuarie). Voiu avea, după cât văd, un auditor foarte bogat de profesori şi ziarişti. Tu nu uita că la 13 Ianuarie stil vechiu ai conferinţă la şcoala militară. (Anul 1908).

Amic, Xenopol

33) Ord. de numire nr. 1203 10 Ianuarie 1905.

34). Era în 1913.

35). In 1912, pe ziua de 1 Octomvrie, se retrăsese la pensie; totuşi în urma propunerii comitetului Soc. Ortodoxă Naţionale a Femeilor Române (secţia Iaşi), prin scrisoarea din 18. VII. 1923 a preşedintei, D-na E. Mavrocordat, primeşte a continua la acest Institut (fost Humpel) orele de română cl. II-a şi IV-a şi orele de latină cl. VI-a şi VII-a.

35 bis) Cuvântare ţinută de către unul din elevii săi (A. P. cl. VIII, Liceul Internat) cu ocazia retragerii sale la pensie.

Domnule Profesor,

Se înplinesc azi 35 de ani de glorios profesorat.

Vestea retragerii Dumneavoastră din învăţământ, ne-a întristat pentru cei ce nu au putut să vă aibă profesor şi ne-a fericit pe noi toţi ce de atâţia ani am putut, doritori de muncă şi de lumină, să ne înfruptăm din ştiinţa şi bunătatea D-voastră, ce cu o părintească dragoste aţi împărţit-o timp de un sfert de secol şi zece ani.

Şi nu ne facem, azi, o datorie, adunându-ne aici şi chemându-Vă în mijlocul nostru ca să Vă sărbătorim, nici nu ne facem o plăcere să Vă vedem emoţionat, nici nu ne facem o paradă amintindu-Vă munca glorioasă şi sentimente pe care nu

le-am avea; ci e răsunetul unei dragoste ce a prins în inima noastră atât în 6 ani, cât şi'n 6 luni, e răsunetul amintirilor, e recunoştinţa pentru vorbele părinteşti şi grija ce aţi avut-o, nu numai pentru învăţătură, cât şi pentru sufletul nostru, pe care ni l-aţi cultivat prin cuvântul D-voastră, ce adesea ne-a purtat prin locuri necunoscute şi ni le-a făcut atât de dragi, încât le-am iubit; e răsunetul unui entusiasm tânăr, ce-i tânăr şi nu sufere pe conştiinţă o rătăcire dela calea cea dreaptă, entusiasmul, care nu se înfiorează de mersul lumii şi de cursul timpului; ci străluce ca cea mai preţioasă piatră a sufletului nostru, entusiasmul care-şi spune cuvântul liber, tare şi curajos.

Şi ce să Vă spunem noi, D-le Profesor?

Copiii nu-şi prea dau seamă de rostul lumii, de rostul celor ce-i înconjoară, dar entusiasmul le dă curajul de muncă şi recunoştinţa le dă elocvuenţa inimii.

Şi de s'ar uni în glasul meu toţi acei ce lipsesc azi, toţi cei cu sutele care ar fi zburat la vestea sărbătoririi D-voastră, toţi care v'au privit cu respect, v'au necăjit din nesocotinţă, toţi pe care şcoala îi conduce pe drumul vieţii periculoase, o, de s'ar întâlni toţi în glasul meu, ar fi răsunete de trâmbiţe, ar fi osanale de harpă.

Vă trezim amintiri pe care noi nu le ştim, dar le bănuim, munca sârguitoare pentru lumină în furtunoasa pădure a inculturii, multe amintiri şi lupte pe care clătinându-le în sufletul D-voastră, le facem să răsune—pietre preţioase în apa amintirii—lanţ scump din care nu poţi mişca o verigă fără să le clatini pe toate.

Şi'n timpurile când omul îşi retrăeşte vieaţa, vom reapărea în mintea D-voastră şi noi, şi cei de sus, şi ceilalţi, şi ceilalţi mulţi pe care vieaţa i-a îndepărtat şi i-a înstrăinat, toţi Vă vom apărea — de la copiii cu degetele pline de cerneală, încreţind coastele Nordvegiei, până la oamenii ce au ajuns elemente în lume, în stat, încreţind fruntea în luptă cu fjordurile vieţii.

Şi când vedeam în faţa noastră, dăinuind, pe unul ce-a ridicat toate piedicile vieţii, a trecut toate obstacolele, toate prăpăstiile vieţii, ducând cu sine scânteia muncii şi dorinţa de a împărtăşi tuturor comoara lui, atunci, părinte iubit, plecăm genunchiul şi ne închinăm.

Şi mulţi ani deacum înainte Ţi-a mai da Dumnezeu, vieaţă odihnită şi liniştită şi multe zile de-acum înainte ne vei vedea învârtindu-ne în lume, alergând fie-care pe orbita lui regulată, şi mulţumit vei putea zice: i-am croit şi eu o parte din drum...

Târziu, când flacăra vieţii s'a stinge în noi, va rămânea numele Tău în cei ce vin după noi, le-o vom trece lor amintirea unui bun părinte, unui bun profesor.

Omul piere; dar în urma lui rămân faptele şi cu cât natura muritoare îşi va relua trupul, cu atât nemurirea va înălţa monumentul nepieritor în sufletele noastre.

Şi nicio lume, nicio industrie n'o vor putea distruge.

Rugăm Pronia cerească să ne audă rugămintea noastră şi, pe drumul lung şi lin, să-ţi răsară soarele, să Te încălzească şi să Te lumineze ca pe unul ce trăeşte din lumină şi cu căldura cuvântului tânăr, o răspândeşte în jurul său, să-Ţi răsară soarele de multe ori de-acum înainte.

Şi dorul nostru ce-l hrănim în suflet, dorul de a ne reîntâlni toţi profesori şi elevi, părinţi şi copii la o masă comemorativă, să se întrupeze aevea, să ia fiinţă.

Trezindu-ne la o vieaţă nouă, vom lua exemplul Tău şi vom isbuti cu curaj şi cu voia lui Dumnezeu.

Să trăeşti D-le Profesor!

A. P

cl. 8-a

Liceul Internat

36). Prezentase „Amintirile de Călătorii" pentru premiere.

37). In această privinţă iată ce-i scrie favoritul său, Topârceanu:

Cucoane Calistrat, te roagă d-l Ibrăileanu să răspunzi d-ta negreşit lui D. N. că noi nu-i răspundem. Ce mai faci? Când e gata Ceahlăul, să ţi-l citesc cu glas tare?

Al d-tale G. Topârceanu

38). Prima împuşcătură a fost a colonelului Romanescu,

39). Aşa denumea tata bastonul.

40). Era totală lipsă de petrol.

41). Vineri, 25 August 1917.

42). Ultim prinos de recunoştinţă adus lui din partea fostelor sale eleve, d-nele Springher, profesoare la Roman.

43). Itinerariul complet şi precis al lugubrului drum.

44). Noaptea de trei spre patru Octomvrie 1917 (Marţi spre Mercuri).

45). De la 30 August (Mercuri) 1917, ziua înmormântării şi până la 2 Octomvrie (Luni) 1917, a fost înmormântat la cimitirul din Roman. In noaptea de 2 spre 3 Octomvrie acelaşi an, a fost desgropat şi depus în camera mortuară; în noaptea de 3 (Marţi) Oct., spre 4 Oct. la ora 2 din noapte, vagonul mortuar, ataşat la trenul de etape, conform Ordinului Marelui Cartier general din Iaşi, a fost pornit spre Piatra.

Ajuns aici la ora 8 dimineaţa 1). în ziua de 4. X. 1917 (Mercuri). De la această dată până în ziua de 6 Octomvrie 1917 (Vineri), sicriul a fost depus în biserica Sf. Gheorghe de la această dată dus şi depus în biserica cimitirului, iar Duminică 8 Octomvrie 1917 ora 16,18 reînmormântat în cimitirul din Piatra.

46). Inceputul acestor versuri a fost întrebuinţat mai târziu pentru „Floricica".

---

1) Ridicat din gara locală la ora 11 a. m. cu o căruţă militară.

47). Era în clasa IV-a de liceu.

48). Se numea Maria-Cornelia şi era în clasa III-a de liceu.

49). Aşa i se spunea fratelui nostru (Aeţiu) ca singurul băiat pe lângă cele patru fete.

50). Pentru o cutie de vioară.

Numele oraşelor în care a funcţionat C. Hogaş ca profesor şi numirile respective ale ordinilor de numire în învăţământ şi transferări.

LA PIATRA-NEAMŢ

Cu ordinul nr. 13789 din 29. IX. anul 1869, este numit la gimnaziul din Piatra Neamţ (atunci înfiinţat) profesor de Latină, Română, Franceză, Religie, Istorie şi Geografie.

Prin ordinul nr. 15.853 din 24. XII. 1869, la acelaşi gimnaziu, este numit şi director.

LA TECUCI (de la Piatra)

Cu ordinul nr. 7945 din 28. VIII. anul 1878, este transferat (după cerere) la gimnaziul din Tecuci, profesor de Istorie şi Geografie.

Cu ord. nr. 1471 din anul 1880 Mai 6, este numit şi suplinitor la catedra de Fizico-Naturale.

LA IAŞI (de la Tecuci)

Cu ord, nr. 9481 din 28. VIII, anul 1880, este permutat la Iaşi, la şcoala normală „Vasile Lupu“, la catedra de Istorie.

LA PIATRA-N. (de la Iaşi)

Cu ordinul nr. 4768 din 1 Aprilie, anul 1881, este transferat la gimnaziul din Piatra-N. la catedra de Istorie şi Geografie.

Funcţionează la Piatra până în anul 1886, când prin ord. nr. 6158 din 5. V. este numit ca profesor titular.

LA ALEXANDRIA (de la Piatra)

Prin ord. 13.102 din 4 Octomvrie 1886 este transferat la Alexandria, profesor de Istorie iar în suplinire Româna şi Franceza— ord. nr. 17886 din 16 Septemvrie 1887, la gimnaziu. Prin ord. 13.102 din 4 Octomvrie 1886, e numit şi directorul gimnaziului.

LA ROMAN (dela Alexandria)

Cu ord. nr. 7917 din 8 Iulie 1891, este transferat ca profesor la gimnaziul din Roman, la catedra de Istorie cl. I-IV şi Româna cl. III şi IV. Prin ordinul de mai sus i se încredinţează şi direcţia acelui gimnaziu, confirmată cu Decret Regal prin ord. nr. 3999 din 5. X. 1898.

Prin ord. nr. 5753 din 1 Oct. 1893, este numit profesor pentru Limba română la seminariu.

Cu ord. nr. 11051 din 26 Septemvrie 1889, prin Decretul Regal nr. 2479 din 4 Septemvrie, i se acordă titlul de profesor definitiv.

LA IAŞI (de la Roman)

Cu ordinul nr. 71932 din 5 Octomvrie 1899, este transferat la catedra de Istorie cl. II B. cl. III B de la Liceul Naţional din Iaşi şi la catedra de Limba română cl, I. II-a de la liceul „C. Negruţi" (tot din Iaşi).

Prin ord. 787 din 21. XII. anul 1899, este numit profesor la Istorie cl. IV şi VI, la Liceul Naţional.

Cu ord. nr. 80.132 din 4. XI. 1890 este numit subdirector la Liceul Internat (C. Negruţi).

Cu ord. nr. 1203 din 10. I. 1905 este numit director la

Liceul Internat, demnitate la care funcţionează până la 8. I. 1906, când demisionează.

Cu ord. nr. 4348 din 3. V. 1900 (primit la 15. VI. 1900), este numit veghetor de ordine, secretar şi bibliotecar la Seminarul pedagogic; pe data de 9 Iunie (?) 1900, prin adresa nr. 48 (acelaşi an), i se acordă concediu din aceste posturi. La Iaşi a mai funcţionat ca profesor la şcoala militară.

Până în anul 1915 funcţionează ca profesor de Latină şi Română la Institutul Humpel—Institutul Societăţii Ortodoxe a Femeilor Române de mai târziu.

Face parte din diferite comisii examinatoare pentru avansarea învăţătorilor sau definitivatul lor, (aşa ceva — nu-mi amintesc bine).

Cu ordinul nr. 26962 din 2. VI. 1900 este numit în comisiunea pentru cercetarea cărţilor didactice necesare învăţământului primar, împreună cu G. D. Teodorescu, N. I. Apostolescu, M. Vlădescu Gârbiceanu, sub preşedinţia lui I. Negruţi.

PIATRA-N. (de la Iaşi)

Retras la pensie.

Când a călătorit C. Hogaş

Intre anii 1869—1886 a făcut lungi călătorii prin Carpaţi (dela 20—36 ani).

Intre anii 1886—1891 (la Alexandria) n'a călătorit, a făcut excursii mai mici.

Intre anii 1891—1900 (45-50 ani) iar a călătorit pe la mănăstiri şi prin munţi, dovadă şi o fotografie de pe Ciahlău, din anul 1896.

De la 1900—1915 (60-65) şi-a petrecut majoritatea vacanţelor mari pe la mănăstiri, cu preferinţă mănăstirea Neamţului şi Procov.

In amintirea călugărului la care a stat în gazdă la Procov a scris „Părintele Iovinadie",

Din 1915—1917 (Inceputul lunii August) a stat la Piatra;

din primele zile ale acestei luni şi până în ziua decesului (28., VIII, anul 1917) a stat la fica sa Cleopatra Silberg la Roman.

Dela 30. VIII—2. X. 1917 înmormântat la Roman.

In noaptea pe 3. X. 1917 (ora 2) plecarea vagonului mortuar din gara Roman spre Piatra.

Duminică 8. X. 1917, ora 16—18 reînormântat la Piatra-N.

Din activitatea lui C. Hogaş în afară de cea didactică.

LA PIATRA (1869—1878, 1881—1886)

Se ocupă de agricultură.

Este francmason, director de tipografie, face parte din diferite societăţi de binefacere, dintre care una românească: „Biserica şi Şcoala".

A colaborat la „Ghimpele" (după cât am auzit) gazetă sau revistă, nu ştiu precis.

Membru la „Situaţia" o foaie mică, localnică.

Este în comitetul de redacţie şi membru la revista „Asachi", unde publică sub iscălitură proprie sau cu pseudonimul Plautius.

Ţine conferinţe.

In „Situaţia" între altele publică:

O piesetă de teatru cu privire la o familie localnică, implicată în afacerea cu căile ferate (Schlusberg).

Un răspuns meritat (Joi 16.V.1878). Aceeaşi gazetă la diverse.

Procurorul J. sau docarul cu 2 cai, în revista Asachi (anii 1881—1884).

Despre lectură, conferinţă ţinută la 10 Mai 1881. (Rezumat publicat în revista Asachi, anul I, nr. 2 şi 3.

Conservarea şi desvoltarea naţionalităţii la Români, conferinţă ţinută la 10 Ianuarie 1882. Rezumatul tipărit în revista Asachi anul III-lea No. 4 din 20. III, anul 1884.

Mizerii Literare, Anul II-lea nr. 9 Februarie.

Ultima floare (versuri) anul II-lea nr. 3. I. Mai 1882.

Flori de la Golgota, Anul II-lea nr. 3 — 1 Iulie 1882 urmare şi fine în nr. 6 Anul II-lea 1 Octomvrie 1882.

Pentru Contemporanul (Iaşi) anul II-lea nr. 7 — 1. XI. 1882.

Gramatica D-lui V. Ionescu profesor, la şc. normală. „V. Lupu" 10. I. 1882.

D-lui Picq cel cu muzeul de curiozităţi din Zimbru, nr. 41, de la 24. II. 1884.

In aceeaşi revistă, versuri.
Dintre flori
Epistolă către Gr. N. Lazu
Mireasa
Rugăciune
Popasul (scrisă pentru Floricica—d-na A. M.).
Ultima floare.
Legenda Lăcrămioarei.
Legenda florii „nu mă uita".
* * * *Versuri*

LA TECUCI

Prin adresa ministerială nr. 13.817 din 7. XI. 1879 i se atrage atenţia că nici in afară de şcoală să nu se ocupe de politică.

LA ROMAN

In anii 1893 şi 1894, publică în revista „Arhiva" Amintiri din o călătorie.

LA IAŞI

In anii 1901 şi 1902, publică în „Arhiva" Amintiri din o călătorie.

In 1901 tot în „Arhiva" se publică „Petrecerile la ţară" Conferinţa ţinută în Aula Universităţii din Iaşi.

In anul 1907, publică în revista „Viaţa Românească":
In munţii Neamţului (spre Nichit).
In 1909, In munţii Neamţului (sfârşit).
In 1910 *Cuconu Ioniţă* Hrisanti (Ianuarie).
Cucoana Marieta (Mai).
Părintele Iovinadie (August).
Gheorghe Panu (Noemvrie).
In 1911 *La Pângăraţi* (Mai).
In 1911 *Un popas* (Decembrie).
In 1911 *Spre Mănăstiri*
In 1912 *Ion Rusu* (Ianuarie).
In 1915 *Pe Seştina* (Octombrie Noemvrie Decemvrie).
In anul 1912 publică în Editura „Viaţa Românească" (Iaşi)

într'un volum cu titlul „Pe drumuri de munte" (închinat foştilor săi elevi) următoarele:

Spre mănăstiri
De la Varatic la Săcu
La Agapia
Spre Pipirig
Hălăuca
In Valea Sabasei
Pe Şeştina
Ion Rusu
Un popas
Floricica
Spre Nichit
Părintele Ghermănuţă
Singur
La Tazlău

Volum (5000 numere care au ars în depozitul casei de editură.

In anul 1914 aceleaşi scrieri sunt retipărite tot în editura „Viaţa Românească" (Iaşi), într'un volum:

Pe drumuri de munte 1), care cuprinde:

Amintiri dintr'o călătorie

Spre mănăstiri
De la Varatic
La Agapia
Spre Pipirig
Hălăuca
In Valea Sabasei
Pe Şeştina
Jupâneasa Zamfira
Ion Rusu
Un Popas şi

In Munţii Neamţului

Floricica
Spre Nichit
Părintele Ghermănuţă

---

1) Editate şi în anul 1921 tot de „Viaţa Românească"

Singur
La Tazlău
Floricica, Cc. Marieta, Cc. Ioniţă Hrisante şi Părintele Iovinadie de fost tipărite şi de cassa de editură „Steinberg", Bucureşti.

Actualmente toate aceste scrieri sunt tipărite în trei volume la Casa de editură „Cartea Românească" din Bucureşti.

Intre manuscrise mai găsesc:

Versuri :

Aşteptare
D-rei A. C. (o strofă)
Eu cetesc, vecina coase
In glasul vântului de azi. (Alexandria 9. V. 1889).
A . . . (omagiu) o strofă
Astăzi, ca şi altă dată
Printre gard
Pantalonii lui Georgescu (Alexandria)
Epistolă
Iubitei
Maximă
Lascire (patru versuri)
Orfana (câteva versuri)
Neera
Cuvântul ei din urmă
Epigramă
Epigramă
Epigramă
Eidem I, II, III.
Eidem (antica)
Eidem
Trăsnet sau privire.
Eidem
Ideal perdut
Pe albumul unui spirit (improvizaţie)
Eidem (1900, 7. II. Iaşi)
D-nei doctor C.

Proză

I. Feerie
Scenetă alegorică

Simplă amintire
Musteţile şi politica
Scrisoare către sinor P. B.
Prefaţă
Trei conferinţe (manuscrisele a trei conferinţe)
Noroc fără minte
Trei bondari şi doi ţânţari.
Când n'ascultă omul.
Cursurile de dimineaţă.
Amintirile mele.
Document omenesc. (Amintiri de student)
Moldovenisme.
Cultura în Moldova

Decoraţii

Cu ord. nr. 1953 din 10. V. 1897 este numit membru al Ordinului „Coroana României în gradul de Cavaler.

Cu ord. nr. 1251 din 20. XII. 1913, pentru serviciile aduse învăţământului, i se conferă medalia „Răsplata muncii" cl. I-a.

Prin brevetul nr. 1188 din 3. I. 1914, i se oferă medalia „Bene merenti" cl. I-a, pentru merite literare.

Asemenea, mamei mele, în anul 1887, pentru meritele şi serviciile sale din timpul războiului din 1878, cu data din 18 Decemvrie, în urma autorizaţiunei „Măriei Sale Doamnei" i se conferă dreptul de a purta crucea „Elisabeta"

După moartea lui C. Hogaş

Vestea Nouă

Joi 31 August 1917

Moartea lui Calistrat Hogaş

Eri s'a stins din vieaţă, în locuinţa ginerelui său, fostul director al liceului din Roman; Calistrat Hogaş, venise de câteva zile dela Piatra, cu intenţia de a-şi ameliora sănătatea, cumplit sdruncinată de o boală de emfizem.

Om de o cultură autodidactică vastă, C. Hogaş n'a fost numai un profesor de merit, o personalitate didactică în pute-

rea cuvântului, un conferenţiar distins, dar mai ales era cunoscut ca scriitor de mare talent, unul din reprezentanţii cei mai iluştri ai beletristicei române de acum câţiva ani în urmă.

Datorită calităţilor literare ale scrierilor sale, Hogaş va ocupa un loc de frunte în istoria noastră literară.

Limba curată românească a scrierilor sale, stilul de un minunat colorit poetic, dar mai ales particularitatea felului său de a ne înfăţişa tablouri şi peisagii din ţinuturile muntoase ale ţării noastre, îmbinând în mod măestru impresiile realităţii cu nenumărate amintiri poetice şi figuri imaginare ale mitologiei clasice, fac din C. Hogaş un scriitor original, un creator de gen ale cărui scrieri vor rămâne în literatura noastră.

A. N.

Opinia

Duminică 3. IX. 1917

Cel care ne-a redat aevea „Drumurile noastre de munte", scriitorul atât de apreciat, Calistrat Hogaş, a murit.

In corpul profesoral lasă un gol ireparabil.

Defunctul a fost directorul Liceului Internat din localitate.

Înhumarea a avut loc la Roman.

Trimitem . . .

Evenimentul

Sâmbătă 8. IX. 1917

Moartea lui Calistrat Hogaş

O veste tristă ne vine din Roman.

Profesorul Calistrat Hogaş, fostul director al Liceului Internat, cunoscutul şi gustatul nostru povestitor, a încetat din vieaţă, bolnav de emfizem. Corpul didactic pierde pe unul dintre cei mai de valoare ai săi membri.

Fragmente dintr'o scrisoare de condoleanţă.

Iaşi, 31 August 1917

. . . . mi l'am readus în minte pe cel dispărut aşa cum era el în anii buni ai lui : l'am revăzut sănătos, voinic la trup şi mai

ales la suflet, şi nu-mi pot alunga din minte nici impresia cea de pe urmă, pe care o pot rezuma astfel: cum a putut muri un om adevărat fără de moarte!

. . . .

fiţi încredinţaţi că n'a dispărut numai un membru al familiei D-v., ci un om care, prin felul cum s'a manifestat în vieaţa lui, aparţinea sufleteşte tuturor foştilor săi elevi şi aproape tuturor intelectualilor ţării acesteia.

Odihnească în pace.

I. I.

Fragmente dintr'o scrisoare adresată subsemnatei, din partea unuia din foştii elevi ai tatălui meu, cu ocazia festivalului din seara de 27 Iunie 1926.

Prea stimată Domnişoară

Vă mulţumesc pentru binevoitoarea D-voastră invitaţie de a lua parte la festivalul din astă seară, în amintirea neuitatului meu profesor şi vechiu prieten, C. Hogaş, ilustrul vostru tată. . . . . . Desigur, ca unul din cei mai vechi elevi şi absolvent al gimnaziului din dragul meu oraş natal, aş fi avut prilejul să spun, poate, ceva mai mult de cât cei mai tineri şi să evoc calităţile sufleteşti, strălucita inteligenţă şi meritele neperitoare ca profesor şi literat ale aceluia care a fost C. Hogaş . . . . .

Sunt, totuşi, adânc mulţumit . . . considerând-o ca cel mai meritat omagiu pe care noi urmaşii l-am putut aduce memoriei neuitatului C. Hogaş.

Primiţi etc.

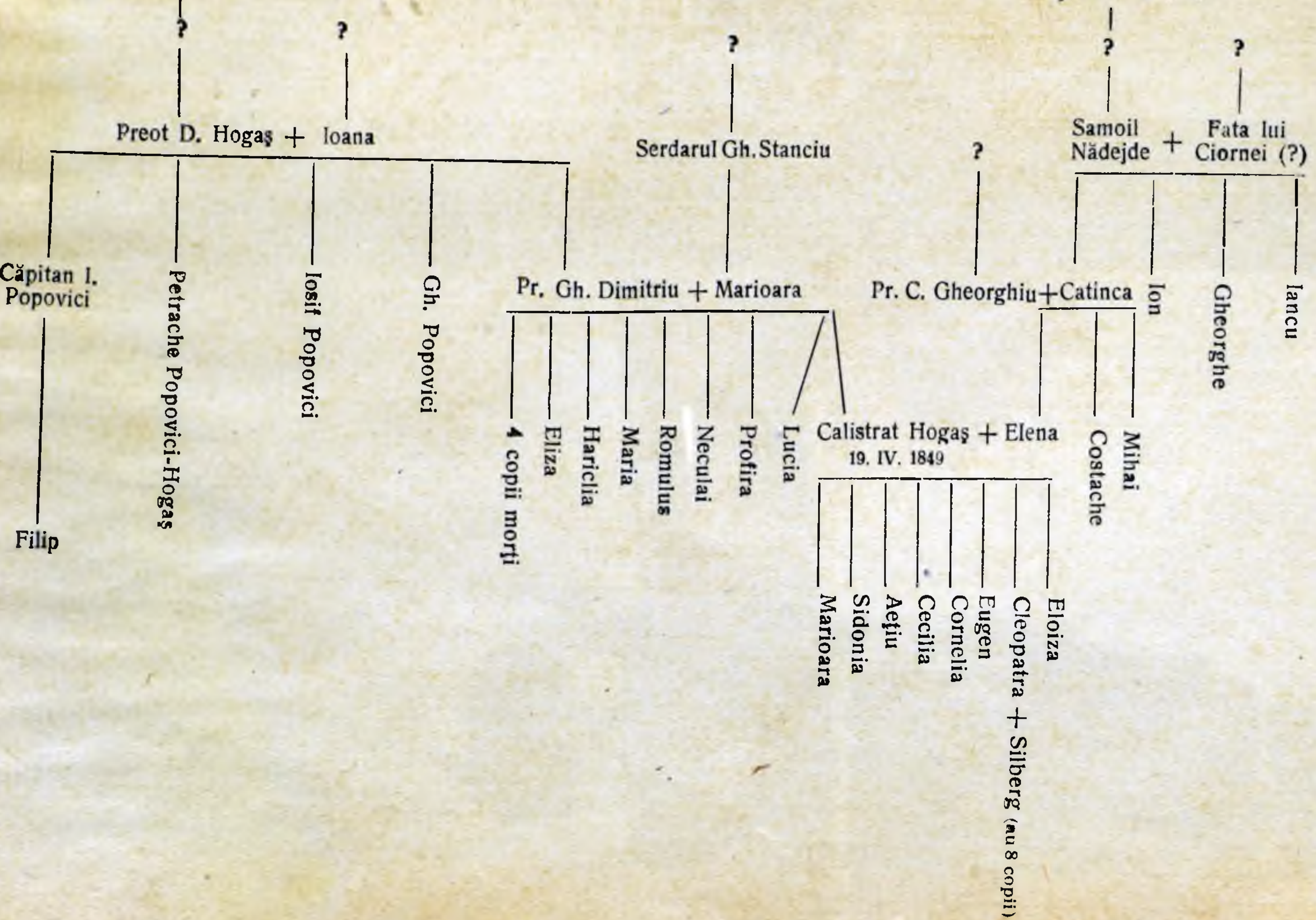
D. H.

IN MEMORIA LUI

Am adunat mănunchiu şi am dat la lumină cele de până aici, numai cu gândul că ele ar putea servi, drept călăuză, întrucâtva, celor ce vor voi a se ocupa de vieaţa şi personalitatea lui—a lui Calistrat Hogaş, tatăl meu.

Piatra-Neamţ, 1932

SPIȚA DE NEAM

Pavilionul,.. iarna.

Calistrat Hogaş mort

Casa dela Piatra unde a locuit în ultimul timp Calistrat Hogaş

Mormântul lui Calistrat Hogaş (Cimitirul din Piatra-N).

FIICELE LUI CALISTRAT HOGAȘ

Cleopatra

Cornelia (decedată)

Cecilia (decedată)

Sidonia

ERATA

La pagina 5, rândul 8, se va citi *vrafului* în loc de vrafulu
„ „ 10 „ 12 „ „ „ *directorul* „ „ „ director
„ „ 11 „ 12 „ „ „ *a fost* „ „ „ fost
„ „ 13 „ 2 „ „ „ *maestră* „ „ „ profesoară
„ „ 13 „ 30 „ „ „ *profuzie* „ „ „ împărăţie
„ „ 14 „ 8 „ „ „ *poate* „ „ „ putea
„ „ 16 „ 3 „ „ „ *lasă* „ „ „ lăsau
„ „ 17 „ 2 „ „ „ *dămolesc* „ „ „ dămole
„ „ 29 „ 1 „ „ „ *înclină* „ „ „ închină
„ „ 31 „ 29 „ „ „ *mops* „ „ „ momps.
„ „ 35 „ 19, după „elevilor“, se va citi: *(n'am aflat tabac la noi în casă)*. Apoi la rândul 28, după fotografii, se va citi: *şi înzestrat cu un bun simţ ce îl caracteriza. ar fi ştiut cum să procedeze pentru a face să dispară această... podoabă.*

La pagina 39, rândul 4, se va citi *ştiu* în loc de ştie.
„ „ 41 „ 17 „ „ „ *ghiordum* în loc de ghiorduni.
„ „ 46 „ 7, nu se vor mai citi cuvintele „încă de“.
„ , 48 „ 10 se va citi *privesc* în loc de privirea
„ „ 48 şi următoarele se va citi *Vâjă* în loc de Veja
„ „ 51 rândul 15 se va citi *grădina* în loc de grădiniţa.
„ „ 52 „ 20 „ „ „ *clipită* „ „ „ clipă
„ „ 54 „ ultim, după „Petrarca“se va adăuga: *dar mai ales:*
„ „ 55 „ 4 „ „speranza“ se ra adăuga *voi*
„ „ 55 „ 17 se va citi *lung* în loc de lună.
„ „ 55 „ 27 după „vieţii“ se va adăuga *lui*
„ „ 70 „ 20 se va citi *ţăcănind* în loc de clănţănind
„ „ 71 „ 17 „ „ „ *vedeam* „ „ „ vedem
„ „ 72 „ 36 „ „ „ *acela* „ „ „ aceea
„ „ 78 „ 26 „ „ „ *de* Stere şi *de* Toporceanu
„ „ 91 „ 28 „ „ „ *corectez* în loc de cercetez
„ „ 101 „ 19, după „sfântă“, se va adăuga *atunci*
„ „ 113 „ 9, după „cu“, se va adăuga *ori ce*
„ „ 114 „ 15, se va citi *ofiţeri* în loc de generali
„ „ 114 „ 28 „ „ „ *şi* siliţi în loc de siliţi
„ „ 115 „ 8 „ „ „ *ni-l* în loc de mi-l
„ „ 117 „ 13 „ „ „ *Las* „ „ „ la
„ „ 124 „ 6, după „posturi“, se va adăuga: *(n'a funcţionat nicio zi la seminarul pedagogic).*

La pagina 124, rândul 13, după „bine“ se va adăuga: *precum şi în altele, fie ca preşedinte fie ca membru.*

La pagina 128, rândul 4, se va citi *au* în loc de „de“.

LEI 100

LEGĂTORIA DE CĂRȚI „LUMINA" — PIATRA-NEAMȚ

— 1 9 4 0 —